

Vlada Republike Srbije

TIM
ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I
SMANJENJE SIROMAŠTVA

Analiza obrazovne situacije dece korisnika usluga socijalne zaštite (svratište, dnevni boravak, predah smeštaj i sigurna kuća) s fokusom na obrazovnu situaciju tokom pandemije KOVID-19

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

Izdavač:

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije

Autorka:

Sanja Tatić Janevski

Urednica:

Dragana Malidžan Vinkić

Lektura:

Ana Podkrajac

Dizajn i priprema:

Dalibor Jovanović

Godina izdanja:

2021

PODRŠKA: Izradu ove publikacije omogućila je Vlada Švajcarske u okviru projekta „Podrška unapređenju socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

PREPORUKA ZA NAVOĐENJE PUBLIKACIJE: Sanja Tatić Janevski (2021), Analiza obrazovne situacije dece korisnika usluga socijalne zaštite (svratište, dnevni boravak, predah smeštaj i sigurna kuća) s fokusom na obrazovnu situaciju tokom pandemije kovid-19, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd.

NAPOMENA: Ova publikacija ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije, kao ni Vlade Švajcarske. Svi pojmovi upotrebljeni u publikaciji u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

SADRŽAJ

Spisak korišćenih skraćenica	4
I. Uvod	5
II. Ključni nalazi	6
III. Normativni okvir u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite u pogledu dece koja su korisnici usluga socijalne zaštite (svratišta, predah smeštaja, dnevnog boravka i sigurne kuće)	12
IV. Metodološki okvir istraživanja	19
1. Cilj	19
2. Uzorak	19
1) Pružaoci usluga	
2) Ispitanici	
3. Metode i instrumenti	22
4. Način prikupljanja podataka i vreme sprovođenja istraživanja	24
5. Teme obuhvaćene istraživanjem.....	24
V. Analiza podataka o obrazovnoj situaciji dece korisnika usluga socijalne zaštite	25
1. Svratišta.....	25
Opšti podaci o pružaocu i deci, korisnicima usluga, s opisom profila korisnika i resursa pružalaca	
Programske aktivnosti i organizacija rada	
Saradnja sa obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici	
Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja	
Potrebe za podrškom	
Zaključci i preporuke	
2. Dnevni boravak	40
Opšti podaci o pružaocu i deci, korisnicima usluga, s opisom profila korisnika i resursa pružalaca	
Programske aktivnosti i organizacija rada	
Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici	
Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja	
Potrebe za podrškom	
Zaključci i preporuke	

3. Predah smeštaj	59
Opšti podaci o pružaocu i deci, korisnicima usluga, s opisom profila korisnika i resursa pružalaca Programske aktivnosti i organizacija rada Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja Potrebe za podrškom Zaključci i preporuke	
4. Sigurne kuće.....	67
Opšti podaci o pružaocu i deci, korisnicima usluga, s opisom profila korisnika i resursa pružalaca Programske aktivnosti i organizacija rada Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja Potrebe za podrškom Zaključci i preporuke	
VI. Studija slučaja	81
VII. Prilog: Pružaoci usluga obuhvaćeni istraživanjem	84

Spisak korišćenih skraćenica

GPRDB	Godišnji program rada dnevnog boravka
DB	Dnevni boravak
ZOSOV	Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja
ZSZ	Zakon o socijalnoj zaštiti
ZFPPS	Zakono o finansijskoj podršci porodici sa decom
IOP	Individualni obrazovni plan
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć
IRK	Interresorna komisija
MAPIRANJE	Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji
MINRZS	Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
MPNTR	Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
OCD	Organizacija civilnog društva
Savez MNRO	Savez udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama
SZ	Socijalna zaštita
FASPER	Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
FOOO	Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih
CSR	Centar za socijalni rad

I. Uvod

Analiza Obrazovna situacija dece korisnika usluga socijalne zaštite (svratište, dnevni boravak, predah smeštaj i sigurna kuća) s fokusom na obrazovnu situaciju tokom pandemije kovid-19 izrađena je s ciljem da se na osnovu uvida u obrazovnu situaciju dece korisnika pojedinih usluga socijalne zaštite doprinese osmišljavanju mera za delotvorniju podršku u okviru pojedinih usluga sistema socijalne zaštite.

Analizom su obuhvaćena deca korisnici usluga svratište, dnevni boravak, predah smeštaj i sigurna kuća. Posebna pažnja usmerena je na njihovu obrazovnu situaciju tokom kovid-19 situacije.

Da bi se stekao bliži uvid u obrazovnu situaciju dece korisnika pojedinih usluga socijalne zaštite prikupljeni su i predstavljeni podaci u okviru pet širokih tema:

1. Opšti podaci o pružaocu i deci, korisnicima usluga, s opisom profila korisnika i resursa pružalaca;
2. Programske aktivnosti i organizacija rada;
3. Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici;
4. Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja;
5. Potrebe za podrškom.

Obrazovanje je jedan od ključnih kanala socijalne integracije, a sistem socijalne zaštite neka vrsta štita porodicama u periodima krize. Zajedno, ova dva sistema imaju potencijal da značajno utiču na poboljšanje uslova života i obrazovanja dece i doprinesu umanjenju nejednakosti i siromaštva.

Uvažavanjem i povećanjem vidljivosti dece iz osetljivih grupa ostvaruju se preduslovi za njihovu punu inkluziju u obrazovanju i daje se doprinos njihovom osnaživanju, adekvatnom zaposlenju i dostojanstvenom životu.

Nalazi i preporuke ove analize namenjeni su Vladi Republike Srbije, razvojnim partnerima i drugim akterima čijim se delovanjem može unaprediti položaj navedenih grupa i ostvariti veći stepen ravnopravnosti u pristupu obrazovanju.

Svrha analize jeste da pruži ključne informacije za potrebe javnog zagovaranja, promenu svesti i razvijanje široke društvene osetljivosti na ove teme.

II. Ključni nalazi

Uvid u obrazovnu situaciju dece korisnika usluga socijalne zaštite dat je preko prikaza praksi u uobičajenim i promenjenim okolnostima rada pružalaca usluga u vreme pandemije i načina na koje su oni izlazili i izlaze u susret potrebama osetljivih grupa dece. Istraživanje je kvalitativnog tipa, s deskriptivnim podacima.

1. Svratišta

Tri pružalaca usluge svratište (dva u Beogradu i jedan u Novom Sadu) obuhvaćeni istraživanjem¹ jesu tri različite organizacije: Ustanova socijalne zaštite, Organizaciona jedinica centra za socijalni rad i udruženje građana, odnosno organizacija civilnog društva. U svratištu ustanove socijalne zaštite u vreme sprovođenja istraživanja nije bilo dece. U druga dva svratišta obuhvat dece do 18 godina uključene u obrazovni sistem je preko 80%. Dnevno prosečno ova svratišta koristi oko 30 dece po objektu, s tim što je broj dece značajno veći tokom zimskog perioda. Resursi sva tri navedena svratišta veći su od minimalnih standarda za pružanje ove usluge, mada nedovoljni za pružanje obrazovne podrške tokom pandemije: sva svratišta imaju prostor za rad s decom, udžbenike, društvene igre, materijal i školski pribor i po tri (jedno svratište poseduje četiri) kompjutera i/ili tableta s internet konekcijom dostupnom korisnicima. Pored prioriteta koji se odnose na zadovoljavanje osnovnih potreba dece, raznovrsni oblici podrške namenjeni uključivanju, povratku i opstanku u obrazovnom sistemu zauzimaju značajno mesto u radu svratišta. Aktivnosti obrazovne podrške u najužem smislu sastoje se u: pomoći u učenju (pojašnjavanju, izradi domaćih zadataka), posredovanju pri upisu u osnovnu, srednju školu i motivisanju za povratak u sistem obrazovanja. Rad u svim svratištima odvija se kroz individualne i grupne aktivnosti, tematske radionice, uz pomoć volontera. Svratišta saraduju sa školama koje deca pohađaju preko Centra za socijalni rad; preko stručne službe škola, pedagoškog asistenta i direktno s (prevashodno) zainteresovanim i motivisanim nastavnicima. Sadržaj saradnje uključuje: pohađanje nastave, ponašanje, udžbenike i pribor za školu i napredak u učenju. Saradnja s roditeljima ogleda se u povezivanju roditelja sa CSR, upućivanju u procedure i podsticanju roditelja da upišu dete u školu, obaveštavanju i informisanju ili neposrednoj pomoći prilikom upisa dece, nabavci dokumentacije, kontaktiranju škole/vrtića. Saradnja u pogledu dodatne obrazovne podrške deci u školi je sporadična, nedovoljno prepoznata i postoji samo u jednom od svratišta.

¹ Informacije o pružaocima usluga nalaze se u *Prilogu*: Pružaoci usluga obuhvaćeni istraživanjem.

Deo dece koja dolaze u svratište organizacije civilnog društva dobija još jedan vid pomoći za školovanje kroz program obrazovanja ove organizacije, namenjen pripremi dece predškolskog uzrasta iz ekstremno siromašnih porodica za polazak u školu i podršku tokom prvog razreda. Ovim programom malog obima za decu dva podstandardna naselja preveniraju se izlazak i rad na ulici. U dva svratišta organizuje se i podrška u zapošljavanju nakon završetka školovanja, pružanjem pomoći u nalaženju posla i konkurisanju, odnosno zapošljavanju u socijalnom preduzeću pri udruženju građana ili u samom svratištu u ulozi vršnjačkog edukatora, čime se završava krug osnaživanja za ulazak u zajednicu. Svratišta, međutim, nemaju kapacitete da većem broju dece pomognu u traženju posla ili da ih zaposle. U vreme početka pandemije i zabrane kretanja aktivna svratišta s decom preorijentisala su se na rad na daljinu uz ograničene mogućnosti kontaktiranja porodica i pružanja podrške deci u pohađanju nastave i učenju. Po okončanju vanrednog stanja, ritam dnevnih aktivnosti je promenjen, boravak u svratištima ograničen, fokus je na primarnim potrebama, izostaju posete, obilasci, grupne aktivnosti i podrška volontera. Kvalitet i raznovrsnost obrazovne podrške značajno su umanjeni.

Deca korisnici svratišta ne mogu da se snađu u novoj promenjenoj organizaciji nastave, a svratišta ne poseduju dovoljne tehničke resurse koji bi im omogućili individualno praćenje nastave u skladu s uzrastom.

Na skraćenim časovima izostaje vreme koje nastavnik može da odvoji za one kojima je potrebno dodatno objašnjenje ili podrška, te je obrazovna situacija dece korisnika svratišta nepovoljnija nego ranije u pogledu učenja i napredovanja.

Prema proceni stručnih radnika, nivo znanja i obaveštenosti dece manji je nego pre pandemije, a usled pandemije, hijerarhijski više, saznajne potrebe prve su izostavljene iz organizacije rada.

Zaposlenima u svratištima, po njihovim rečima, nedostaju kompetencije za poučavanje i učenje posebno upogledu poučavanja početnog čitanja i pisanja. Pored toga, procenjuju da bi svratištima, u slučaju dužeg trajanja pandemije i ograničenja kretanja, bili potrebni telefoni/tableti sa internet vezom radi održavanja kontakta sa decom, pružanja podrške i posredovanja oko pohađanja nastave. Od pomoći u radu bila bi im korisna neposredna podrška nastavnika razredne nastave, studenata učiteljskog fakulteta ili logopeda.

Mogućnosti funkcionalnog povezivanja zaposlenih u obrazovanju sa stručnim radnicima svratišta radi rane prevencije osipanja iz sistema obrazovanja, korišćenja informacija o uslovima u kojima dete živi, i drugih informacija o detetu kojima svratište raspolaže u okviru plana podrške nije dovoljno iskorišćena. Zaposleni u svratištima mogu biti značajan izvor informacija i u radu Interresorne komisije (u daljem tekstu IRK), kao i deo Tima za pružanje dodatne podrške detetu/učeniku u predškolskoj ustanovi ili školi.

2. Dnevni boravak

Analizom je obuhvaćeno šest licenciranih pružalaca usluge *dnevni boravak* od kojih je jedan namenjen deci (i mladima) iz porodica u riziku od izmeštanja iz porodica i s problemima u ponašanju, a pet deci (mladima i odraslima) s intelektualnim teškoćama i telesnim invaliditetom.

U obrazovni sistem uključeno je 95% korisnika dnevnog boravka za decu i mlade s problemima u ponašanju i riziku od izmeštanja iz porodice. Vaspitno-obrazovna delatnost boravka, pomoć u učenju i saradnja sa školom deo su redovnih programskih aktivnosti. Saradnja sa školama održava se s učiteljima i nastavnicima osetljivim na teškoće s kojima se deca korisnici boravka susreću. Predmet saradnje sa školama jesu ponašanje dece i njihova školska postignuća. Potrebe za uslugom ovog dnevnog boravka koji uspešno radi i s bivšim korisnicima veće su od njihovih resursa.

Najveći broj korisnika usluge dnevnog boravka za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju i invaliditetom stariji je od 18 godina. Broj dece u pet dnevnih boravaka za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom obuhvaćenih istraživanjem izrazito je mali, svega 39 korisnika, što čini oko 31%. Od ovog broja 15 ide u školu (11 pohađa osnovnu školu, a još četvoro srednju školu; 12 je završilo osnovnu i nisu nastavili dalje školovanje, a 12 ne pohađa školu (bilo da, kao njih 11, nikad nisu bili obuhvaćeni obrazovanjem, ili, kao jedan koji je prekinuo osnovno školovanje).

Prema podacima dobijenim u ovom istraživanju 61% dece korisnika dnevnih boravaka nije obuhvaćeno obrazovanjem. S obzirom da se radi o malom uzorku, nužno bi bilo uraditi istraživanje na većem uzorku dnevnih boravaka da bi se doneli pouzdaniji zaključci o specifičnim razlozima odustajanja i/ili neuključivanja dece u sistem obrazovanja. U ovom istraživanju sprovedenom tokom pandemije, roditelji nisu bili dostupni za razgovor, pa razlozi napuštanja školovanja nisu mogli biti dodatno istraženi.

U ovim boravcima sprovode se fleksibilne grupne aktivnosti namenjene očuvanju i razvoju sazajnih sposobnosti, socijalnih veština i veština komunikacije. Programske aktivnosti u dnevnom boravku iste su za decu koja idu i koja ne idu u školu. Za decu koja pohađaju nastavu programske aktivnosti su dodatna podrška očuvanju i razvoju kapaciteta, ali za decu koja ne idu u školu one su neki vid zamene za celokupni vaspitno-obrazovni proces. U radu tri boravka učestvuju volonteri. Saradnja sa školama u okruženju odnosi se prevashodno na uzajamne posete i obeležavanje značajnih datuma, čime se doprinosi senzibilizaciji sredine i prihvatanju dece u lokalnoj zajednici. Ovakvi vidovi saradnje u vreme pandemije prvi su izostali pa je potrebno razmotriti mogućnosti očuvanja i pronalaženja načina saradnje sa školama u okruženju, koji bi mogli da doprinose unapređenju kvaliteta života dece i uključivanju u učenje.

Za decu koja ne pohađaju nastavu boravak je značajno i često jedino mesto socijalnih kontakata van porodičnog okruženja. Samo u jednom dnevnom boravku koji pohađaju deca iz škole uz koju

se boravak nalazi postoji saradnja u pripremi individualnog plana usluge u boravku, odnosno u pripremi IOP-a za dete u školi, preko ličnog pratioca, koji radi pri boravku. Rad u vreme vanrednog stanja organizovan je pre svega u vidu održavanja kontakta i pružanja psihološke podrške roditeljima i deci telefonom ili prilagođavanjem aktivnosti uz uputstva roditeljima za rad kod kuće. Deca s kojima se rad u boravku nije mogao posredovano sprovoditi, kao i deca s motoričkim smetnjama zbog ograničenja kretanja, posebno su pogođena tokom ovog perioda.

Nakon ovog perioda, aktivnosti i socijalni kontakti u svim boravcima ograničeni su na stručne saradnike i korisnike, grupe su smanjene, a vreme boravka skraćeno ili se rad organizuje svake druge nedelje naizmenično. Potrebe za podrškom zaposlenih fokusirane su na period pandemije koronavirusom: nedostatak sredstava za zaštitu i dezinfekciju, odnosno mobilnih uređaja (tableta za decu) s pristupom internetu preko kojih bi se mogli slati zadaci prilagođeni individualnim potrebama dece, kao i odeće/obuće i školskog pribora u boravku za decu s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku.

3. Predah smeštaj

Rasprostranjenost ove relativno nove usluge socijalne zaštite, koja je započela da se razvija uz podršku donatora (i iz sredstava IPA fondova) početkom prethodne decenije, smanjivala se od svog uvođenja do danas. Pružaoci usluge predah obuhvaćeni analizom prvenstveno pružaju uslugu dnevnog boravaka svojim korisnicima. Rad sa decom oslanja se na međusobno poznavanje tokom rada u boravku, uspostavljene odnose poverenja sa roditeljima/porodicom i zadovoljstvo uslugom boravka.

Postoji samo jedan licencirani pružalac ove usluge s velikim kapacitetom i resursima za prijem korisnika. Ostali pružaoci, manjih kapaciteta, finansiraju se uz podršku projekata lokalne samouprave i koriste resurse dnevnog boravka za rad s decom.

Prosečan uzrast korisnika je oko 25 godina, a procenat dece obuhvaćene obrazovanjem je od 10 do 15% od ukupnog broja korisnika. Većina korisnika nije bila obuhvaćena obrazovanjem ili su pohađali samo osnovnu školu za decu s teškoćama u razvoju i invaliditetom, a uslugu su koristili više puta. Najčešće se koristi vikendom, ali se i fleksibilno prilagođava potrebama roditelja. Predah smeštaj pruža širi repertoar situacija za osamostaljivanje, sticanje higijenskih navika, pa i napredak u govoru, ali se uglavnom retko, još ređe trajno koristi. Dva predah smeštaja organizuju po potrebi i individualne vežbe za očuvanje grafomotorike, a neki čak i izlete, ekskurzije i slično.

U rasporedu dnevnih aktivnosti dva pružaoca mogu se uočiti aktivnosti usmerene na: zadovoljavanje osnovnih životnih potreba; posebne individualne aktivnosti namenjene razvijanju i očuvanju potencijala; grupne aktivnosti kroz radionice na odabrane teme, zabavu i odmor. U dva

predah smeštaja izlazi se u susret samo individualnim potrebama korisnika u dogovoru s roditeljima. Prevažodno se saraduje s roditeljima, ali i s institucijama kulture radi organizovanja slobodnog vremena u skladu s potrebama i interesovanjima korisnika.

Prijem dece tokom vanrednog stanja bio je obustavljen do juna, sem u hitnom slučaju (kod jednog pružaoca), posle čega je tokom leta nastavljen regularan rad uz mere opreza.

Standardi ove usluge visoko su postavljeni u pogledu prostora i zaposlenih, što otežava proces licenciranja. Potrebe zaposlenih iskazane su za obukama u vezi sa stresom, sagorevanjem na poslu i inovacijama u radu s decom sa smetnjama i teškoćama.

4. Sigurne kuće

Istraživanjem je obuhvaćeno 13 od 14 sigurnih kuća, od kojih je pet licencirano, sedam radi pri centrima za socijalni rad, a jedna je osnovana kao organizacija civilnog društva. Broj dece korisnica u sigurnim kućama obuhvaćenih istraživanjem veći je od broja korisnica, što decu takođe čini važnom ciljnom grupom. Više od polovine dece je ranog i predškolskog uzrasta, dok je dece koja idu u školu oko 40%. U sigurnim kućama postoje minimalni prostorni i tehnički uslovi za rad s decom, a udžbenici i školski pribor na različite načine nabavljaju se za svu decu koja idu u školu, mada se stiče utisak da postoje teškoće u njihovom obezbeđivanju.

Raznovrsne aktivnosti namenjene pružanju podrške deci za uključivanje u obrazovni sistem, nastavak školovanja i aktivno provođenje slobodnog vremena organizuju se u skladu s mogućnostima u svim sigurnim kućama sem jedne kuće, iako je prosečno vreme boravka u većini sigurnih kuća relativno kratko.

Za decu do polaska u školu uglavnom se organizuju posredovanje i pomoć oko upisa u predškolsku ustanovu i školu, sportsko rekreativne i kreativne aktivnosti, a pred upis u školu i namenske aktivnosti u vezi s pripremom za početno pisanje.

Za decu školskog uzrasta programske aktivnosti jesu: pomoć u školskom učenju, podrška pri upisu u naredni nivo obrazovanja ili prelasku u drugu školu i savetodavni rad s detetom i majkom (motivisanje i ohrabrivanje), a veoma retko učešće u pripremi pedagoškog profila za dete kome je potrebna dodatna podrška u obrazovanju. Rukovodioci i stručni sa/radnici sagledavaju teškoće s kojima se deca susreću i nastoje da se povežu i saraduju s ustanovama obrazovanja i institucijama u lokalnoj zajednici.

Sve sigurne kuće radile su u periodu kada je građanima kretanje bilo ograničeno ili onemogućeno. Rad s decom bio je otežan usled nedostatka veština za praćenje onlajn nastave i ograničenih tehničkih sredstava. Potrebe za podrškom u sigurnim kućama usmerene su na edukaciju stručnih sa/radnika u sigurnim kućama iz različitih oblasti rada s decom, prevažodno u

pogledu kompetencija za podučavanje i učenje i podršku razvoju ličnosti učenika, kao i snalaženja u situacijama učenja na daljinu. Iskazane su i potrebe za volonterima iz oblasti obrazovanja, proširivanja resursa i kapaciteta za rad s decom posebno u pogledu obezbeđivanja čvršće i raznovrsnije saradnje sa zaposlenima u školama i uzajamnog poznavanja oblasti rada, zakonske regulative i mogućnosti saradnje. Posebno je naglašena potreba za obezbeđivanjem produžene podrške deci i nakon izlaska iz sigurne kuće i senzibilizacija zaposlenih u predškolskim ustanovama i školama za teškoće dece traumatizovane porodičnim nasiljem.

III. Normativni okvir u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite u pogledu dece koja su korisnici usluga socijalne zaštite (svratišta, dnevnog boravka, predah smeštaja i sigurne kuće)²

Obrazovna situacije dece korisnika pojedinih usluga socijalne zaštite razmatra se u kontekstu obrazovne i socijalne inkluzije koja počiva na **međunarodnim dokumentima** koje je Republika Srbija ratifikovala, kao i na domaćem normativnom okviru u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite.

Konvencija o pravima deteta (UN, 1989),³ kao najvažniji međunarodni dokument o pravima deteta, obavezuje Republiku Srbiju, po osnovu sukcesije od 2001. da obezbedi sprovođenje mera i aktivnosti svih institucija, službi i ustanova odgovornih za brigu i zaštitu dece koje su neophodne za ostvarivanje njihovih prava priznatih Konvencijom. Osnovni principi Konvencije: pravo na život, opstanak i razvoj (član 6); nediskriminaciju (član 2) i na izražavanje mišljenja (participaciju, član 12), kao i prioritet – najbolji interes deteta u svim postupcima procene i odlučivanja o detetu (član 3) ugrađeni su u osnovne zakone i podzakonska akta u oblasti obrazovanja i socijalne zaštite. Pored navedenog, zaštita dece od svih oblika zlostavljanja (član 19), pravo na socijalnu zaštitu, (član 26) i obrazovanje (član 28), kao i na posebnu brigu i obrazovanje deteta sa smetnjama u razvoju (član 23) povezuju dodatno ove dve oblasti koje se bave zaštitom i unapređivanjem uslova za razvoj dece.

Koncept inkluzije, prema Saopštenju iz Salamanke (UNESKO, 1994), upućuje na prilagođavanje škola odnosno obrazovanja „svoj deci, bez obzira na njihovo fizičko, intelektualno, socijalno, emocionalno, lingvističko i drugo stanje“. Saopštenje upućuje na različitosti koje su sastavni deo života, a s kojima žive i u kojima se nalaze i deca sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, deca ulice, deca iz lingvističkih, etničkih ili kulturnih manjina i iz drugih ugroženih, odnosno socijalno osetljivih grupa. Deca iz navedenih osetljivih društvenih grupa jesu korisnici usluga socijalne zaštite: svratišta, dnevnog boravka, predah smeštaja i sigurnih kuća, kojima se analiza bavi. Inkluzivni pristup podrazumeva obezbeđivanje uslova za ostvarivanje jednakih prava sve dece na obrazovanje i uključivanje u sve vidove života u zajednici, odnosno da se deci kojoj je to iz različitih razloga potrebno obezbedi podrška.

² Radi kraćeg navođenja i prepoznatljivosti, u analizi se upotrebljava termin sigurna kuća koji se odnosi na prihvatilišta za žene i decu žrtve nasilja u porodici.

³ Dostupno na:

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_ujedinjenih_nacija_o_pravima_deteta.html

Najvažnije mere podrške uključivanju u obrazovanje i zajednicu nalaze se u međunarodnom okviru ⁴ i u **strateškom i zakonodavnom okviru** koji reguliše sisteme obrazovanja i socijalne zaštite Republike Srbije.

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020.⁵ polazeći od jednog od osnovnih strateških opredeljenja – obezbeđivanja jednakosti i dostupnosti u obrazovanju, na brojnim mestima ističe prioritet obrazovanja i uključivanja u zajednicu dece iz osetljivih društvenih grupa, počevši od vizije do politike, akcija i mera. Značaj intersektorske saradnje obrazovanja naglašava se posebno s oblastima zdravstvene i socijalne politike (str. 26) kao mehanizam podrške inkluzivnom pristupu u predškolskim ustanovama i školama (str. 45).

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (u daljem tekstu ZOSOV 2009.2020) zasniva se na principima: jednakosti i jednakog pristupa obrazovanju, jednakosti šansi, poštovanju ljudskih prava i prava deteta, orijentaciji obrazovanja na dete, obezbeđivanju visokog kvaliteta obrazovanja, demokratičnosti obrazovanja kroz participaciju svih učesnika u obrazovnom procesu. Postavljeni principi i ciljevi obrazovanja su u velikoj meri usklađeni sa najvišim standardima međunarodnih ugovora u oblasti ljudskih prava i prava deteta.

Najznačajnija rešenja zakona odnose se na:

- zabranu diskriminacije po bilo kom osnovu, segregacije i svih oblika izdvajanja koji nisu u interesu deteta;
- unapređenje upisne politike u prvi razred obaveznog obrazovanja (upis pre testiranja);
- podršku obrazovanju dece iz osetljivih grupa i dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom kroz uvođenje obaveze planiranja i sprovođenja individualizovanog načina rada, odnosno individualnog obrazovnog plana;
- pojedinačnu, odnosno grupnu dodatnu podršku za lica sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u nastavi i učenju u posebnoj vaspitnoj ustanovi ili školi (za decu s najsloženijim smetnjama kod kojih je neophodan kontinuiran rad u maloj grupi s posebnim ljudskim i tehničkim resursima) uz uvažavanje prava roditelja da donesu konačnu odluku o izboru škole koju će njihova deca pohađati (redovnu ili školu za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom), nezavisno od tipa ili stepena potrebe za dodatnom podrškom;
- uvođenje pedagoških asistenata;

⁴ Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, Opšti komentar Komiteta za prava osoba sa invaliditetom broj 4, UNESKO Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, MOR Konvencija i Preporuka o najgorim oblicima dečjeg rada, Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Evropska socijalna povelja (Revidirana), EU Povelja o osnovnim pravima

⁵ Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>

- pravo na dodatnu podršku povezivanjem sektora obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite kroz rad Interresorne komisije.

Pored toga, principi obrazovanja i vaspitanja naglašavaju, između ostalog, i sledeće vrste podrške (ZOSOV, član 7):

- podršku prelaska deteta, odnosno učenika u sledeći nivo obrazovanja i vaspitanja i ostvarivanje kontinuiteta u obrazovanju i vaspitanju;
- pristup svim nivoima obrazovanja i vaspitanja dece, učenika i odraslih sa smetnjama u razvoju, invaliditetom i iz osetljivih grupa, bez obzira na materijalne uslove, a licima smeštenim u ustanove socijalne zaštite, sa zdravstvenim problemima, ostvarivanje prava na obrazovanje za vreme smeštaja u ustanovi;
- smanjenje stope napuštanja sistema obrazovanja i vaspitanja, posebno lica iz socijalno ugroženih kategorija stanovništva i nerazvijenih područja, lica sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i drugih lica sa specifičnim teškoćama u učenju i pružanje podrške njihovom ponovnom uključivanju u sistem, u skladu s principima inkluzivnog i interkulturalnog obrazovanja i vaspitanja.

Dalja konkretizacija politike inkluzivnog obrazovanja i mehanizama i mera koje propisuje ZOSOV regulisana je sledećim zakonima: Zakonom o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Zakonom o dualnom obrazovanju, Zakonom o obrazovanju odraslih (koji obuhvata i decu stariju od 15 godina pod određenim uslovima) i Zakonom o visokom obrazovanju.

Obezbeđivanje dodatne obrazovne podrške bliže je uređeno Pravilnikom o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovan⁶ (2018), koji razrađuje način na koji se utvrđuje pravo na individualni obrazovni plan (IOP) za svako dete koje ima teškoća u pristupanju, uključivanju i učestvovanju u obrazovanju i vaspitanju ako te teškoće utiču na njegovu dobrobit, odnosno ostvarivanje ishoda obrazovanja i vaspitanja ili predstavljaju rizik od ranog napuštanja školovanja pri čemu se posebno izdvajaju deca koja imaju teškoće u učenju, smetnje u razvoju ili invaliditet, ili potiču odnosno žive u socijalno nestimulativnoj sredini.

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu, učeniku i odraslom⁷ donet takođe 2018, bliže uređuje uslove za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške svakom detetu, odnosno učeniku kome je potrebna, kao i sastav i način rada Interresorne komisije (IRK) koja vrši procenu potreba.

⁶ Dostupno na: http://www.etsd.edu.rs/dl_poslovnici/PRAVILNIK%20IOP.pdf

⁷ Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik-dodatnoj-obrazovnoj-zdravstvenoj-socijalnoj-podrsци.html>

Dodatna podrška odnosi se na prava, usluge i resurse koji detetu, učeniku i odraslom obezbeđuju prevazilaženje fizičkih, komunikacijskih i socijalnih prepreka unutar obrazovnih ustanova i zajednice.

Interresorna komisija (u daljem tekstu: IRK) daje mišljenje koje, između ostalog, opisuje dete i okolnosti u kojima živi, prepreke s kojima se suočava, individualni plan podrške za dete, vrstu potrebne podrške i kako će mu ona pomoći da prevaziđe prepreke. Četiri stalna člana Interresorne komisije jesu predstavnici tri sistema: obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite (pedijatar, predstavnik centra za socijalni rad, defektolog odgovarajućeg profila i psiholog zaposlen u obrazovanju i vaspitanju) i jednog povremenog člana koji dobro poznaje dete i bira se za svako dete pojedinačno (ZOSOV, član 77). Na taj način objedinjuju se aktivnosti tri sektora i jedinice lokalne samouprave koja osniva i imenuje Komisiju. Saglasnost roditelja jeste preduslov za pokretanje postupka procene za dodatnom podrškom.

Prava i usluge iz oblasti socijalne i dečje zaštite čije korišćenje može biti deo dodatne podrške deci i učenicima u uspešnijem uključivanju u obrazovni proces i zajednicu regulisani su Zakonom o socijalnoj zaštiti⁸ iz 2011. (u daljem tekstu ZSZ) i Zakonom o finansijskoj podršci porodici sa decom⁹ (ZFPPS, 2017/2018).

Cilj socijalne zaštite (ZSZ, član 2) je pružanje pomoći i podrške za samostalan i produktivan život u društvu pojedinaca i porodica, kao i sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti.

Prema istom zakonu (ZSZ, član 41), a oslanjajući se na Konvenciju o pravima deteta (1989), decom se smatraju osobe od rođenja do 18 godina života, pa se u analizi termin deca odnosi na maloletna lica do 18 godina.

Za razliku od sistema obrazovanja koji treba da obuhvati svu decu, sistem SZ obuhvata jedan broj dece čije porodice nisu u mogućnosti da sebi i svojoj deci obezbede zadovoljenje osnovnih životnih potreba i kojima su potrebne pomoć i podrška radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća.

Socijalna zaštita ostvaruje se pružanjem usluga socijalne zaštite i materijalnom podrškom (ZSZ, član 4).

Deca kojoj su namenjene usluge u socijalnoj zaštiti jesu ona kojoj su „usled životnih okolnosti ugroženi zdravlje, bezbednost i razvoj“ (ZSZ, član 41).

Usluge socijalne zaštite jesu aktivnosti podrške i pomoći pojedincu i

⁸ Dostupno na: <https://www.pravno-informacioni.sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/24/2/reg>

⁹ Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-finansijskoj-podrci-porodici-sa-decom.html> 2018.

porodici (korisniku) radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvaranje mogućnosti da samostalno žive u društvu (ZSZ, član 5).

Jedan od osnovnih pokazatelja socijalne uključenosti deteta jeste uključenost u obrazovni sistem. Pravo na obrazovanje i podrška ulasku deteta u obrazovni sistem i nastavku školovanja predstavljaju ključne zadatke sistema SZ i sva prava i usluge u sistemu SZ to prepoznaju i regulišu podršku u obrazovanju i uključenosti deteta u obrazovanje. S druge strane, u ZOSOV-u i drugim zakonima (o osnovnom i srednjem obrazovanju) oblast socijalne zaštite pominje se uglavnom u članovima koji se tiču izostanka *odgovornosti roditelja* u vezi s pravovremenim upisom deteta u školu i redovnim pohađanjem nastave (član 22) ili neodazivanjem da prisustvuje vaspitno-disciplinskom postupku (član 85) povodom *odgovornosti učenika* – povrede pravila ponašanja u školi (član 84). Obaveza direktora škole jeste da odmah obavesti centar za socijalni rad. Čak i u članu koji se odnosi na individualni obrazovni plan (član 76) navodi se dužnost ustanove da obavesti CSR ukoliko roditelj odbije učešće u izradi ili davanje saglasnosti na IOP¹⁰. Stiče se utisak da sem u pogledu mogućnosti osnivanja zajedničkih stručnih službi (član 134) ili resursnog centra za pružanje stručne podrške deci (član 54), na neposrednu saradnju obrazovanja i socijalne zaštite upućuje u najvećoj meri član koji se odnosi na rad Interresorne komisije (član 77).

Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite¹⁰ (u daljem tekstu: Pravilnik, 2019) propisuje uslove i minimalne zahteve koji moraju biti ispunjeni da bi ustanova socijalne zaštite pružala neku od usluga.

Za sve usluge definisane su svrha, korisničke grupe kojoj su namenjene i aktivnosti koje se preduzimaju radi zadovoljenja njihovih potreba.

U zavisnosti od potreba korisnika, usluge socijalne zaštite mogu se pružati kombinovano s uslugama koje pružaju obrazovne, zdravstvene i druge institucije. Usklađeno pružanje međusektorskih usluga obezbeđuje se Protokolom o saradnji (ZSZ, član 58). Na ovakvu vrstu protokola o saradnji, međutim, ne upućuje nijedan član ZOSOV-a. O protokolima o saradnji biće više reči kasnije.

Procena potreba korisnika vrši se u centru za socijalni rad ili kod pružaoca usluga pre nego što se počne s formalnim pružanjem usluge. Sastoji se iz neposrednog razgovora stručnog radnika, korisnika (ili zakonskog zastupnika) i lica značajnih za korisnika. Procena potreba, snaga, rizika, sposobnosti i interesovanja korisnika/dece i drugih lica značajnih za korisnika traje do 10 dana,

¹⁰ Dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2019-04/1.pdf>

tokom čega se koriste različiti izvori informacija. Na osnovu procene sačinjava se individualni plan usluge koji sadrži ciljeve, očekivane ishode i aktivnosti, ali nema unapred propisanu formu.

Aktivnosti koje se organizuju u skladu s potrebama korisnika nalaze se u opisu pojedinih usluga u Pravilniku (2019). U daljem tekstu navedene su samo usluge koje su u fokusu ove analize i koje su namenjene deci.

Svratište i dnevni boravak (dnevne usluge u zajednici)

Usluga svratišta za decu koncipirana je na principu dobrovoljnog korišćenja i dostupna je deci koja žive i/ili rade na ulici. Aktivnosti u okviru ove usluge usmerene su ka zadovoljavanju osnovnih životnih potreba dece (obrok, održavanja higijene, odevanje) u bezbednom i prijatnom okruženju (Pravilnik, 2019, član 79), ali i:

- posredovanju u obezbeđivanju dostupnosti zdravstvenih, obrazovnih, socijalnih, pravnih i drugih usluga u zajednici;
- edukaciji i podršci korisnika u sticanju osnovnih životnih veština;
- pružanju psihosocijalne podrške.

Usluge dnevnog boravka namenjene su deci s telesnim invaliditetom, intelektualnim teškoćama, deci u sukobu sa zakonom, roditeljima ili zajednicom, na način koji ne ometa njihovo školovanje. Sastoji se u obezbeđivanju dnevne nege, podrške u održanju i razvijanju potencijala. Realizuje se kroz osmišljene programe u zavisnosti od karakteristika grupe za koju se organizuje, kapaciteta i potreba korisnika u ograničenim vremenskim periodima. Usluge dnevnog boravka stoga mogu da obuhvate jednu aktivnost ili više od Pravilnikom nabrojanih 12 aktivnosti. One se odnose na mnoštvo mogućnosti, od podrške u učenju i organizacije slobodnog vremena, preko razvoja kompetencija za život u zajednici, do rehabilitacije i terapije.

Predah smeštaj i prihvatilište za žene i njihovu decu žrtve nasilja (usluge smeštaja)

Predah smeštaj namenjen deci sa smetnjama u razvoju (Pravilnik, 2019, član 28), organizuje se kratkoročno (najduže 45 dana godišnje, a maksimum 20 u kontinuitetu) i povremeno. Cilj pružanja ove usluge jeste podrška detetu i porodici namenjena održavanju i poboljšanju kvaliteta života i može se organizovati kao dnevni, vikend ili višednevni smeštaj.

Smeštaj u prihvatilište načelno, pa i za žene žrtve nasilja u sigurnim kućama, kao i za njihovu decu, ima za cilj osnaživanje radi podizanja sposobnosti za bezbedan život i uključivanje u zajednicu i može se koristiti najduže šest meseci (Pravilnik, 2019, čl. 25 i 26).

Programskim aktivnostima predviđenim za usluge smeštaja, u skladu s procenom potreba korisnika (pored pravne podrške i osiguranja bezbednog okruženja), omogućavaju se i razvoj i očuvanje potencijala i podrška pri školovanju i zapošljavanju.

Podrška pri školovanju predviđena je kao pomoć u započinjanju i nastavku školovanja dece koja se s majkama nalaze u sigurnim kućama.

IV. Metodološki okvir istraživanja

1. Cilj

Cilj analize jeste prikaz obrazovne situacije dece korisnika pojedinih usluga socijalne zaštite (svratišta za decu ulice, dnevnog boravka, predah smeštaja i prihvatilišta za žene žrtve nasilja i njihovu decu, odnosno sigurne kuće), s fokusom na situaciju u vreme pandemije virusa kovid-19.

Uvid u obrazovnu situaciju dece iz osetljivih društvenih grupa dat je preko uporednog opisa praksi pružalaca usluga u uobičajenim i promenjenim okolnostima rada u vreme pandemije.

2. Uzorak

1) Pružaoci usluga

Radi prikupljanja podataka za analizu, napravljen je prigodan uzorak pružalaca usluga, rukovodilaca / koordinatora / odgovornih lica, kao i lica angažovanih u neposrednom kontaktu s decom.

Tamo gde je postojala mogućnost, kontaktirani su licencirani pružaoci usluga koji se nalaze u registru objavljenom na sajtu Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja za 2020. godinu.¹¹ Za neke usluge, kojima se ova analiza bavi, postoji samo jedan licencirani pružalac ili dva licencirana pružaoca (svratište, predah smeštaj) s dozvolom za rad, odnosno koji zadovoljavaju minimalne standarde propisane Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite (2019).

Pružaoци usluga kontaktirani su mejlom i telefonom, a pored registra MRZBSP korišćena je i baza kontakata izrađena za potrebe sprovođenja istraživanja *Mapiranje usluga socijalne zaštite i materijalne podrške u nadležnosti jedinica lokalne samouprave u Republici Srbiji* (2018),¹² koje je realizovao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije.

U uzorku postoji relativno ravnomerna zastupljenost pružalaca usluga u pogledu:

- *statusa licenciranosti* (obuhvata i licencirane i nelicencirane pružaoce);
- *osnivača* (ustanove čiji je osnivač jedinica lokalne samouprave, udruženja roditelja, udruženja građana, nevladine organizacije ili organizacione jedinice pri centrima za socijalni rad);
- *geografske rasprostranjenosti* kontaktiranih pružalaca usluga – obuhvataju 16 upravnih okruga: Srednjobanatski, Zapadnobački, Južnobački, Sremski, Južnobanatski, Jablanički,

¹¹ Dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/registri/sektor-za-brigu-o-porodici-i-socialnu-zastitu>

¹² Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/mapiranje-usluga-socijalne-zastite/>

Pčinjski, Nišavski, Raški, Zlatiborski, Moravički, Šumadijski, Pomoravski, Borski, Podunavski i grad Beograd.

Planirano je da u uzorak bude uključeno po pet licenciranih predstavnika pružaoca svake vrste usluga.

Kada je reč o svratištima, ukupan broj pružalaca usluga u Srbiji bio je manji od pet pa su svi kontaktirani nezavisno od toga da li poseduju licencu za rad. Svi su pristali na saradnju i obuhvaćeni su istraživanjem.

Ukupan broj licenciranih pružalaca usluge *dnevnog boravka* za decu i mlade sa smetnjama u razvoju i invaliditetom je šezdeset tri. Poziv za učešće u analizi poslat je na mejl adrese 11 pružalaca usluge dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i jednog pružaoca za decu s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku od izmeštanja iz porodice. Na mejl je pozitivno odgovorilo šest pružalaca usluge dnevnog boravka i svi su uključeni u istraživanje.

U Srbiji je u vreme sprovođenja istraživanja postojao samo jedan licencirani *predah smeštaj*, koji je kontaktiran i uključen u istraživanje. Zatim je kontaktirano još sedam predah smeštaja bez licence, od kojih je pet odgovorilo na poziv i uključeno je u istraživanje.

Pismo s pozivom za učešće u istraživanju poslato je svim *sigurnim kućama* (14) koje smeštaju žene žrtve nasilja i njihovu decu uz pomoć neformalne mreže sigurnih kuća.

Trinaest sigurnih kuća izrazilo je zainteresovanost, te je rešeno da sve budu i uključene u istraživanje.

Zastupljenost pružalaca usluga obuhvaćenih istraživanjem u pogledu statusa usluge i osnivača ¹³

Grupa usluga	Vrsta usluge	Broj obuhvaćenih pružalaca usluga	Status Licencirani/ nelicencirani		Osnivači			
			DA	NE	Udruženje građana	Jedinica lokalne samouprave		
						Ustanova socijalne zaštite	CSR	Škola
Dnevne usluge u zajednici	Svratište	3 (4) ¹⁴	2	1	1	1	1	
	Dnevni boravak za decu (i mlade) s problemima u ponašanju i za decu u riziku od izmeštanja iz porodice	6	5	1	2	2	1	1
Usluge smeštaja	Predah smeštaj	5	1	4	3	1		1
	Prihvatilište za žene i decu žrtve nasilja (sigurne kuće)	13	5	8	1	3	9	
UKUPNO		27	14	13	7	7	11	1 (2)¹⁵

¹³ Spisak svih pružalaca usluga obuhvaćenih analizom dat je u prilogu.

¹⁴ Jedno svratište ima dve lokacije. Osnivač je isti.

¹⁵ Ista škola je osnivač i dnevnog boravka i predah smeštaja.

2) Ispitanici

Ciljne grupe bili su rukovodioci/koordinatori svih pružalaca usluga, kao i osobe neposredno angažovane u radu s decom (stručni radnici i saradnici), a u sigurnim kućama uključene su i majke dece koja su zajedno s njima tokom oktobra bile smeštene u sigurnim kućama.

U istraživanju je učestvovalo 66 osoba.

Ukupan broj intervjuisanih osoba iznosi 21, a osoba koje su odgovorile na upitnike 45.

Individualni intervjui realizovani su sa 17 osoba iz svratišta, dnevnih boravaka i predah smeštaja. Pored toga, realizovana su dva grupna intervjua – u jednom su učestvovali rukovodilac i stručni radnik, dok su u drugom učestvovala dva koordinatora.

Pregled ispitanika po ulogama koje obavljaju pri pružaocima usluga

Pružaoци usluga	Rukovodioci ¹⁶	Stručni radnici i saradnici: osobe koje neposredno rade s decom	Osobe koje su istovremeno rukovodioci i stručni saradnici/radnici
Svratišta	4	4	1
Dnevni boravak	3	2	2
Predah smeštaj ¹⁷	4	0	1
Sigurne kuće	13	17	0
Ukupno	24	23	4

3. Metode i instrumenti

S ciljem izrade instrumenata obavljani su preliminarni konsultativni razgovori sa po jednim predstavnikom svratišta, sigurne kuće i predah smeštaja početkom oktobra 2020. godine. Tokom ovih razgovora formirani su prvi uvidi o mogućim razlikama u:

- organizaciji rada;
- načinima funkcionisanja pružalaca usluga;
- rasponu uzrasta dece i njihovim karakteristikama;
- potrebama korisnika koje utiču na izbor aktivnosti.

Zatim su formulisane zajedničke široke teme, odabrani instrumenti i ciljne grupe.

Korišćena su tri tipa instrumenata: *polustrukturisani intervjui, telefonski intervjui i upitnici*.

¹⁶ Koordinator, odgovorne osobe, sekretari, osnivači, osobe na koje je rukovodilac uputio.

¹⁷ Tokom istraživanja odustalo se od dece i roditelja korisnika usluga, osim u slučaju sigurnih kuća. Razlozi za odustajanje bili su prvenstveno otežani uslovi rada pružalaca usluga s ponovnim razvojem nepovoljne epidemiološke situacije.

Polustrukturisani intervjui *obavljeni su uživo* s predstavnicima svratišta jer ona postoje samo u velikim gradovima.

Kako pružalaca usluge dnevnog boravka i predah smeštaja ima u celoj Srbiji obavljani su *telefonski intervjui* s njihovim predstavnicima da bi se obezbedio ujednačen način *prikupljanja podataka*.

Zbog prirode posla koji obavljaju i urgentnosti situacija s kojima se svakodnevno suočavaju na radnom mestu, odlučeno je da se umesto telefonskog intervjua rukovodiocima i saradnicima sigurnih kuća elektronskom poštom pošalje *upitnik*.

Svim instrumentima pokriveno je pet istih tema, koje se odnose na:

1. karakteristike pružaoca usluga i resurse kojima raspolaže; podatke o deci korisnicima usluga, obuhvatu, uzrastu i njihovom obrazovnom statusu;
2. programske aktivnosti koje sprovodi (usmerene na posredovanje u obezbeđivanju dostupnosti obrazovnih usluga u zajednici, odnosno aktivnosti usmerene na očuvanje potencijala i razvoj kapaciteta dece) i način organizacije rada;
3. saradnju s obrazovnim sistemom i drugim akterima u lokalnoj zajednici;
4. rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja;
5. potrebe za podrškom u radu i tokom pandemije.

Za majke u sigurnim kućama takođe je predviđen upitnik kraće forme. Pošlo se od delikatnosti situacije i prioriternog razloga boravka žena u sigurnim kućama (sklanjanja od nasilnika), pa je upitnik korišćen u funkciji dopune podataka o obrazovnoj situaciji dece. Odnosio se na: dužinu boravka s detetom u sigurnoj kući; uzrast deteta; način praćenja nastave; procenu uticaja na uspeh deteta u školi u odnosu na izmenjen način pohađanja nastave od početka pandemije; potrebne vrste pomoći oko praćenja nastave i učenja i potrebe vezane za slobodno vreme.

4. Način prikupljanja podataka i period sprovođenja istraživanja

Prikupljanje podataka trajalo je od 15. oktobra do kraja druge nedelje novembra 2020., nakon čega su do početka decembra podaci dopunjavani i prikupljana su dodatna pojašnjenja. Komunikacija i prikupljanje dodatnih podataka realizovani su elektronskom poštom i telefonom.

Na poziv za učešće u istraživanju bilo je potrebno sačekati odobrenje nadležnog Ministarstva ili Sekretarijata za socijalnu zaštitu ili odluku rukovodioca o pristanku na intervju, odnosno delegiranju osobe s kojom će se obaviti intervju.

Pored toga, organizacija rada kod svih kontaktiranih pružalaca usluga bila je delimično izmenjena, što je neke od neposredno angažovanih u radu s decom činilo nedostupnim ili teško dostupnim za razgovor. Iz navedenih razloga, intervjui su zakazivani više puta, što je dodatno produžilo period prikupljanja podataka. Na primer, s dve stručne radnice i nekoliko rukovodilaca intervju je obavljen u više navrata, a završen van radnog vremena zbog stalne okupiranosti poslovima u relativno malom kolektivu.

Predstavnici svratišta (rukovodioci i stručna lica) intervjuisani su u neposrednom kontaktu početkom oktobra 2020. godine.

Intervjui s rukovodiocima i licima koja rade s decom u dnevnim boravcima i predah smeštajima obavljani su u telefonskom razgovoru tokom oktobra i prve polovine novembra 2020. godine.

5. Teme obuhvaćene istraživanjem

Da bi se stekao bliži uvid u obrazovnu situaciju dece korisnika pojedinih usluga socijalne zaštite, prikupljeni su i predstavljeni podaci u okviru pet širokih tema:

1. Opšti podaci o pružaocu i deci, korisnicima usluga, s opisom profila korisnika i resursa pružalaca;
2. Programske aktivnosti i organizacija rada;
3. Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici;
4. Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja;
5. Potrebe za podrškom.

V. Analiza podataka o obrazovnoj situaciji dece korisnika usluga socijalne zaštite

U analizi podataka prikupljenih istraživanjem odgovori ispitanika na svaku temu od pet tema, sem ukoliko nije posebno naznačeno, dati su zbirno. Tekst je obogaćen citatima odgovora učesnika da bi se bolje razumela obrazovna situacija dece. Deo posvećen svratištima jeste najduži, jer je njima obuhvaćen najveći broj dece. Pored toga, neposrednim kontaktom tokom intervjua u svratištima bilo je moguće dobiti više podataka.

Analiza po pružaocima usluga

1. Svratišta

Pregledom Registra licenciranih pružalaca usluga za 2020. i podataka predstavljenih *Mapiranjem* (2018) utvrđeno je postojanje tri svratišta u dva grada u Srbiji u kojima su obavljani intervjui s rukovodiocima i zaposlenima.

Opšti podaci o pružaocima i deci, profil korisnika i resursi pružalaca

Sva tri svratišta imaju uslove za boravak i rad s decom predviđene standardima za pružanje ove usluge (Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite 2019), koji se odnose na: minimum osam sati radnog vremena, postojanje odvojene prostorije za ishranu i dve zaposlene osobe.

Opšti podaci o svratištima

R. br.	Svratišta	Radno vreme radnim danom	Radno vreme vikendom	Broj i vrsta angažovanih osoba u radu	Uzrast kome je namenjeno	Prosečan broj dece dnevno
1	Svratište pri centru za socijalni rad	12,5 sati	7 sati	6 stručnih lica, volonteri, 1 vršnjački edukator	5–19	30
2	Svratište* udruženja građana (dva objekta)	10 sati	8 sati	12 stručnih lica, volonteri, 2 vršnjačka edukatora	5–15	50
3	Svratište u okviru ustanove socijalne zaštite	8 sati	/	9 stručnih lica, volonter i/ili pripravnik	7–18	/

Svi podaci u tabeli prikazani su objedinjeno za oba objekta

Sumarni prikaz broja dece po svratištima u uzorku u školskoj 2020/2021. godini

Redni broj svratišta u tekstu analize	Ukupan broj dece u svratištu	Broj dece predškolskog uzrasta koja nisu obuhvaćena sistemom obrazovanja	Broj dece predškolskog uzrasta koja su obuhvaćena sistemom obrazovanja	Broj dece koja idu u školu		Broj dece koja ne idu u školu
				Osnovna škola	Srednja škola	
1. Svratište pri centru za socijalni rad	172	16	/	109	20 13 u FOOO, 7 u SŠ	27
2. Svratište udruženja građana (dva objekta)	290	11	9	234	6	30
3. Svratište u okviru ustanove socijalne zaštite	/	/	/	/	/	/
Ukupan broj dece u svratištima	462	27	9	343	26	57

Zajedničke karakteristike svratišta:

- Sva svratišta pokazuju spremnost da prime i nešto mlađu i nešto stariju decu od uzrasta koji je naveden na sajtu i tokom intervjuja ukoliko se radi o braći i sestrama dece koja žive u zajedničkom domaćinstvu.
- *Najčešći korisnici* u svim svratištima jesu deca uzrasta između 10 i 12 godina.
- Sva svratišta imaju *udžbenike za sve razrede* kojima se pretežno snabdevaju preko donacija i škola s kojima saraduju, a deca ove udžbenike koriste samo u svratištu.
- *Školski pribor, društvene igre i materijal za rad* dostupni su deci u svim svratištima.
- *Dnevni broj dece u svratištima* je veći zimi kada nisu uključena u sezonske poslove i kada su vremenski uslovi za boravak na ulici nepovoljniji. Tokom hladnijeg perioda, dnevni broj korisnika u svratištima poraste na 50–60 dnevno po objektu i tada je organizacija ishrane, održavanja higijene, kao i rada s decom otežana.
- *Prosečno dnevno zadržavanje u svratištima* u kojima ima dece okvirno je oko 2,5 sata, mada su razlike u vremenu provedenom u svratištu veoma velike i zavise od potreba dece, najavljenih aktivnosti kao što su: radionice, odlasci i posete događajima van svratišta, dolasci volontera, predavača i slično i redovnih aktivnosti (obroci, održavanje higijene, savetodavni rad i sl., kao i pomoć u učenju).

„Većina dece ima neki kontinuitet u tome koliko puta svraćaju: 2-3 puta nedeljno, svaki drugi dan ili jednom nedeljno, zavisi gde žive i koliko je dece u porodici, brinu li o drugima.“

Obrazovni asistent svratišta, zadužen i za saradnju sa školama

Prema rečima kooordinatora i stručnog radnika u svratištu pri Centru za socijalni rad, manji broj dece za koju se, u okviru škole za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, u prostorijama svratišta organizuje i nastava, tu provode veliki deo dana. I u svratištima udruženja građana ima dece koja iz različitih razloga provode veći deo dana.

- Deca koja dođu u svratišta ostaju korisnici duži niz godina, neka i dok ne završe školu.
- Svi intervjuisani saglasni su s tim da do svratišta deca dolaze prvenstveno tako što čuju jedni od drugih, ali ima i drugih načina: obaveštavanjem dece na ulici ili informisanjem u centru za socijalni rad, odnosno predlaganjem svratišta kao jedne od usluga.

„Naši terenski radnici obilaze ulice i razgovaraju s decom. Sada mi nismo više novost, znaju za nas, dolaze sami, imamo nažalost i roditelje koji su dolazili.“

Stručni radnik

Kratki prikaz svratišta pojedinačno

Prvo svratište deo je Centra za socijalni rad i uslugu pruža preko projekta u okviru Programa unapređenja socijalne zaštite jedinice lokalne samouprave. Ovo svratište rad je započelo kao udruženje, odnosno organizacija civilnog društva. Smešteno je u izdvojenom komfornom objektu, u centralnoj zoni grada u blizini Centra za socijalni rad. Ima kuhinju, dnevni boravak, sobu za individualni rad, učionicu, kancelariju, trpezariju, dva kupatila, igraonicu i sportski teren. Od četiri računara dva su na raspolaganju korisnicima svratišta, a postoji i dostupna internet mreža.

„Neka deca ostaju samo na pojedinačnom obroku, dolaze da se okupaju, da urade domaće zadatke i zadovolje više potreba, a neka ostaju čitavog dana, od ujutru do uveče.“

Koordinator i stručnog radnik

Drugo svratište obuhvaćeno istraživanjem ima najduže iskustvo rada s decom od svih svratišta obuhvaćenih istraživanjem i poseduje licencu za rad. Radi u dva objekta a osnovala ga je jedna od organizacija civilnog društva (udruženje građana). Oba objekta rade po istom programu a deo zaposlenih radi u oba objekta. Jedan objekat nalazi se uz prostorije Centra za socijalni rad i

raspolaže, pored trpezarije, s tri sobe za rad s decom (dnevni boravak, tzv. radionica i mala soba za individualni rad), kancelarijom, kupatilom i kuhinjom. Drugi objekat je smešten u poslovnom prostoru, u prizemlju stambene zgrade i raspolaže kancelarijom, dnevnim boravkom, trpezarijom, kuhinjom, učionicom i kupatilom. Oba objekta opremljena su TV uređajima a po tri laptopa u svakom objektu dostupna su korisnicima.

Treće svratište, takođe licencirano, pripada ustanovi socijalne zaštite. Postoji tek godinu i po dana, pruža dve usluge s različitim pristupom korisnicima (uput CSR-a potreban za prijem u prihvatilište, odnosno dobrovoljni dolazak u svratište) u istom objektu i još uvek nije dovoljno prepoznato među korisnicima. Iako pristup ovom svratištu nije bio omogućen, iz podataka dobijenih na osnovu upitnika i intervjuja, od rukovodioca dobili smo informacije da raspolaže odličnim uslovima za rad u novoj zgradi, otvorenoj početkom 2019. godine. Raspolaže s tri kupatila, centralnom kuhinjom i trpezarijom u sklopu ustanove koja je opremljena u skladu sa standardima, tri sobe za rad s decom, bibliotekom s velikim brojem knjiga, spoljnim igralištem s mobilijarom, terenom koji je prilagođen za sportske aktivnosti (golovi, koš i sl.), senzornom sobom, grnčarskom radionicom, teretanom sa spravama, strunjačama i ostalim rekvizitima, muzičkom radionicom koja je opremljena muzičkim instrumentima i uređajima. U ovom objektu za obe namene postoje tri računara i dva tableta s internet mrežom dostupna deci. Zaposleni su angažovani u pružanju obe usluge istovremeno. Dece u ovom svratištu, prema dostavljenim podacima iz intervjuja, nema, dok usluga prihvatilišta funkcioniše punim kapacitetom sa 48 ležaja. Intervju se odnosio na decu koja su ovu uslugu do sada sporadično koristila do početka pandemije. Po rečima rukovodioca i jednog od stručnih radnika, ova deca uglavnom su uključena u obrazovni sistem, ali ga neredovno pohađaju ili su prestala da idu u školu.

Programske aktivnosti i organizacija rada

Podrška uključivanju u obrazovanje, vraćanje u sistem obrazovanja i nastavak školovanja zauzimaju važno mesto u radu svratišta. Rad se sprovodi individualno, u manjim grupama ili posredstvom radionica.

U radu s decom koja ne idu u školu ili su samo formalno uključena u obrazovni sistem fokus je na povećanju učestalosti dolaženja u svratišta i bližem upoznavanju s detetom, posle čega sledi individualni rad, prevashodno na funkcionalnom opismenjavanju na materijalu i korišćenju pribora koji postoji u svratištu da bi se deca motivisala da se vrate ili uključe u obrazovni sistem. Evidentiranje i praćenje interesovanja (za sport, modu, pojedine oblasti života) značajno je u proceni, pripremi i sprovođenju individualnog plana podrške. To je put za uspostavljanje i podizanje kvaliteta kontakta, kao i ovladavanje pojmovima, podsticanje na uvežbavanje čitanja i pisanja i proširivanje rečnika.

Kako je dece predškolskog uzrasta malo u svratištima, namenske aktivnosti za predškolce su manjeg obima i sastoje se u podršci opismenjavanju, crtanju, bojenju, usvajanju osnovnih pojmova, razvoju grafomotorike kroz svakodnevne radionice. Stiče se utisak da su ove aktivnosti samo naglašenije s decom predškolskog uzrasta, ali da rad na opismenjavanju predstavlja kontinuiranu aktivnost koja se odvija u skladu s individualnim potrebama sve dece.

S decom koja su krenula ili nastavljaju da idu u osnovnu i srednju školu rade se domaći zadaci po povratku iz škole ili pre polaska u školu, s knjigama i sveskama koje deca donesu sa sobom, a koje im se nabavljaju početkom školske godine i po potrebi dopunjavaju. Prema rečima stručnog radnika i koordinatora, u svratištu pri CSR-u to može biti i uslov za učešće u zabavnim aktivnostima (sport, ples, kreativne radionice). Većina dece ima ritam dolaska u svratišta, a zaposleni su upoznati sa smenama po kojima deca idu u školu. Radi se u malim grupama ili „jedan na jedan“. Iako u svratištima udruženja građana postoji donekle specijalizovana podela posla (održavanje kontakta sa školama, rad na terenu i slično) svi zaposleni stručni radnici rade sve poslove. Podršku volontera koji imaju specifična znanja iz pojedinih oblasti (posebno ona koja se odnose na školske predmete, kao što su matematika, geografija, rad na računarima...) koriste i deca i radnici, kada svratišta regularno rade. Po rečima većine sagovornika, boravak u svratištima nije zamena za boravak u školi, a u svratištu pri CSR-u je to istaknuto i u pisanoj formi u Pravilima ponašanja, zakačenim na zid radne sobe.

Preventivne, edukativne ili kreativne radionice organizuju se redovno ali i kada su deci potrebni dodatni sadržaji tokom raspusta. Radionice organizuju zaposleni i volonteri kao oblik rada na određene teme. Deca se vode u posetu događajima u oblasti kulture i u obilazak različitih ustanova, škole i vrtići dolaze u posetu, organizuju se zajedničke aktivnosti s decom koja dolaze u svratište.

„Ovde deca sve dobijaju, možeš u bioskop, na bazen, sve... Ovo je kao kuća, ima medicinska sestra, uči se...“

Vršnjački edukator

Posredovanje prilikom upisa u školu i podrška nastavku školovanja podrazumevaju različitu praksu u zavisnosti od oblika saradnje zaposlenih u svratištu i roditelja.

Ukoliko se kontakt s porodicom iscrpljuje dobijanjem saglasnosti za boravak dece u svratištu, posredovanje je usmereno na povećanje dostupnosti obrazovanja deci i sastoji se u povezivanju nadležnog CSR-a i roditelja. Ovakav model rada prisutan je u svratištu koje funkcioniše u okviru ustanove socijalne zaštite.

Koordinator u svratištu koje radi pri centru za socijalni rad naveo je tokom intervjua nešto direktniji model posredovanja: zaposleni u ovom svratištu teže da roditelji preuzmu odgovornost za upis dece, a podrška im se pruža radi samostalnog prolaska kroz proces upisa dece u školu.

Direktna pomoć sprovodi se u svratištima udruženja građana, koja najduže rade s decom. Sastoji se od:

- „terenskih poseta porodici deteta kako bi ih motivisali da podrže obrazovanje svoje dece“ (Godišnji plan rada svratišta);
- direktnog kontakta s nadležnim institucijama i neposredne pomoći u pribavljanju dokumentacije;
- pripreme porodica za upis;
- kontaktiranju škole i pomoći roditeljima u zakazivanju razgovora i informisanju.¹⁸

Organizuje se i *podrška za upis u srednje škole*, a u jednom od svratišta i povezivanje s donatorima koji stipendiraju školovanje pojedine uspešne dece koja koriste usluge svratišta.

„Radimo i pomoć za upis u srednju školu. Da vam kažem, to je kao što bih za svoje dete, isto tako. Pratimo kad je upis, sedimo, učimo, pripremamo se za završni ispit, gledamo kad je upis “

Stručni radnik

Svratišta organizuju, u skladu s mogućnostima, i pomoć u zapošljavanju, čime se zaokružuje rad na prevazilaženju prepreka u uključivanju u društvo i život zajednice. U svratištu pri CSR-u zajedno s detetom pregledaju se konkursi za zapošljavanje i pomaže u informisanju i upućivanju u korake i procedure konkurisanja za posao. Za decu korisnike svratišta udruženja građana pri organizaciji postoji i program podrške u zapošljavanju za decu iznad 16 godina u kafe-baru, nakon obuke za poslove koji se mogu raditi u ugostiteljstvu. U istom svratištu jedan od bivših korisnika s dugogodišnjim iskustvom korišćenja usluge ovog svratišta, zaposlen je u radu s decom.

Udruženje koje je osnivač svratišta ima dodatni preventivni program podrške deci u riziku pod nazivom Program obrazovanja. Ovaj program ne pripada programu svratišta, ali svojim aktivnostima doprinosi sprečavanju boravka i rada na ulici odnosno isključenosti iz obrazovanja. Namenjen je deci predškolskog uzrasta i prvog razreda koja žive u neformalnim naseljima jedne opštine. Deca delom potiču iz istih porodica kao i deca koja dolaze u svratište, čime se pomaže i obrazovna inkluzija dece svratišta. Koordinator programa je specijalni pedagog koji ima iskustvo iz obrazovnog sistema. Program obuhvata oko 200 dece godišnje i sprovodi se s 11. generacijom dece iz dva neformalna naselja, čiji se uspeh prati. *Program obrazovanja* podrazumeva neposrednu i sveobuhvatnu pomoć porodicama u svim oblastima socijalnog

¹⁸ Postoje i razrađene aktivnosti za rad s roditeljima koji se periodično posećuju u neformalnim naseljima, što značajno doprinosi uspostavljanju i održavanju poverenja sa svratištem i omogućava uključivanje roditelja u obrazovanje dece.

uključivanja. Sastoji se od odvođenja i dovođenja dece u predškolsku ustanovu, komunikacije s roditeljima i ustanovama obrazovanja, proširene podrške roditeljima i deci u naselju i lokalnoj zajednici (podrške u kontaktu s institucijama u oblasti zdravstva, socijalne zaštite i obrazovanja, policije i sl.), podrške deci na času u četiri škole s kojima postoji sporazum o saradnji na osnovu posebne dozvole MPNTR o boravku edukatora na nastavi, pomoći (individualna i grupna) u izradi domaćih zadataka i učenju u prostoru u blizini naselja, organizovanju vannastavnih aktivnosti i slično.

Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici

Svratišta sarađuju prvenstveno sa školama koje deca pohađaju, odnosno školama u blizini u koje ih mogu uputiti, zatim školama koje imaju programe za funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih (FOOO), školama za obrazovanje odraslih, ali i školama za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Svratišta održavaju kontakte s učiteljima, odeljenskim starešinama ili stručnom službom škola, ali je saradnja neformalna i oslanja se, prema mišljenju većine intervjuisanih, na lični entuzijazam zaposlenih pojedinaca u školama (i u manjoj meri predškolskim ustanovama) koji svratište prepoznaju kao izvor informacija i pomoć u svom radu s decom ili, ređe, kao partnera na zajedničkom zadatku.

Inicijativa za saradnju potiče iz svratišta sem u svratištu u okviru ustanove za socijalni rad gde se „obavlja posredstvom Centra za socijalni rad, a interesovanje za pojedinačno dete ide i od stručne službe ka svratištu i iz svratišta, po potrebi“, prema rečima rukovodioca i stručnog saradnika.

U svratištu koje funkcioniše pri CSR-u, sa školom koju pohađa najveći broj dece intenzivno se sarađuje preko *pedagoške asistentkinje*,¹⁹ a u ostalim školama (četiri osnovne škole, škola za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i srednje škole) najviše sa stručnim saradnicima na mesečnom nivou ili po potrebi. U samom svratištu grupa dece starije od 15 godina pohađa program Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih, tako da je kontakt s nastavnicima škole svakodnevni, ali i svratište ima delimično izmenjenu ulogu (celodnevni boravka).

U svratištima čiji je osnivač udruženje građana, osoba zadužena za komunikaciju sa školama sarađuje direktno s učiteljima i odeljenskim starešinama dece, iako u jednoj od 34 škole s kojima komunicira postoji *pedagoški asistent*. Ova stručna radnica zove sve škole jedanput mesečno kao svoju redovnu aktivnost, ali se uzajamno kontaktira i po potrebi.

¹⁹ Pedagoški asistent za decu i učenike romske nacionalnosti kojima je potrebna dodatna podrška u obrazovanju u Pravilniku o pedagoškom asistentu i andragoškom asistentu, dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2019/87/14/reg>

Većina intervjuisanih predstavnika ova dva *svratišta nije upoznata sa mogućnošću* učešća u radu tima za pružanje dodatne podrške učeniku u ulozi „stručnjaka van ustanove koji dobro poznaje učenika“ (Pravilnik, 2018, član 8) pri prikupljanju podataka za pedagoški profil učenika ili osmišljavanju mera individualizacije ili IOP-a.

„Moram da priznam da nikad nisam videla IOP za neko dete. Ja znam, imamo decu koja su na IOP-u. Niko me nije zvao, ne bi mi ni palo na pamet da mi je tu mesto.“

Stručni radnik

U svratištu pri centru za socijalni rad koordinator se povremeno odaziva na poziv škole za pomoć učenicima sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u kojoj sva deca rade po IOP-u, priprema i donosi materijal (u formi mišljenja o detetu) za pružanje dodatne podrške. Samo su članovi tima koji sprovode Program obrazovanja i borave u školi upoznati s pravima dece i merama podrške deci kojoj je potrebna podrška u školi, odnosno sa zakonskom regulativom u obrazovanju.

„Deca ne prate program. Deset posto dece ima IOP, mi imamo individualne primere da naša socijalna radnica pozove i kaže: 'Vi imate obavezu da napravite IOP.' Konstantno im dajemo inpute, a nekoliko puta smo bili i na sastanacima. Mi bolje znamo dokle su naša deca stigla.“

Koordinator programa obrazovanja

Sadržaj saradnje svih svratišta i škole najčešće je: redovnost pohađanja nastave, ponašanje, nabavka udžbenika i pribora i napredak u učenju. U svratištu pri centru za socijalni rad sa školom se povezuje i u situacijama kada se dete iz neformalnog naselja upiše u prvi razred bez pohađanja pripremnog predškolskog programa i odustane u prvim mesecima. Prema rečima koordinatora, zaposleni u ovom svratištu kontaktiraju školu, preuzimaju materijale i u dogovoru sa stručnom službom i učiteljem rade na obrazovnoj podršci deteta i vraćaju ga osnaženog nazad u školu.

Dva od tri svratišta obuhvaćena istraživanjem imaju *protokole o saradnji* sa školama. U svratištu u okviru ustanove za socijalni rad, po rečima rukovodioca, protokolom se uređuje saglasnost da se u okviru zakonskih ovlašćenja i mogućnosti preduzmu određene obaveze i aktivnosti škole, prevashodno o upisu i prihvatanju dece iz svratišta. Udruženje koje sprovodi i Program obrazovanja sklapa postupno protokole o saradnji sa školama koje pohađaju deca u čemu mu značajno pomaže i već pomenuta potvrda MPNTR-a o dozvoli za boravak edukatora na časovima. Na taj način omogućava se neposrednije učešće u svakodnevnom životu dece u školi; dodatno se olakšava pristup upisu dece iz porodica izrazito niskog socijalno-ekonomskog statusa; koriste se školske prostorije za rad s decom i slično.

Pored saradnje u vezi s upisom i pohađanjem škole, kontakt s ustanovama svih nivoa obrazovanja realizuje se preko uzajamnih poseta, donatorskih akcija, obeležavanja značajnih datuma, zajedničkih aktivnosti i volonterskog rada studenata fakulteta humanističkih nauka.

Saradnja u lokalnoj zajednici radi podrške obrazovanju dece koja su korisnici usluga svratišta ostvaruje se i u ustanovama kulture, sportskim centrima, preduzećima i nevladinim organizacijama kroz organizovanje različitih besplatnih poseta, radionica i programa stipendiranja.

Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja

U vreme vanrednog stanja, koje je trajalo od polovine marta do maja 2020, svratišta nisu primala korisnike u objekte, ali se rad s decom i porodicama brzo uspostavio na drugačiji način.

Vanredno stanje:

Po rečima svih ispitanika koji su intervjuisani, može se zaključiti da su od nastanka pandemije porodice i deca bili zbunjeni novonastalom situacijom. Ubrzo nakon početka pandemije i objave vanrednog stanja, usled i nemogućnosti direktnog kontakta s decom, kroz timski rad došlo se do prvih ideja o nastavku pružanja usluga. Prema rečima jedne od sagovornica koja radi kao stručna radnica u svratištu udruženja građana:

„Škola je, u momentu kada je počela da organizuje nastavu na daljinu, bila skoro potpuno nedostupna deci svratišta.“

Prva pomoć organizovana je oko prioriteta, pre svega snabdevanja osnovnim životnim namirnicama (preko Crvenog krsta i donacija građana u hrani i odeći), a tek zatim i u pružanju podrške u praćenju nastave i učenju. Ova praksa bila je veoma slična u svim svratištima.

Korisnici su podeljeni u grupe od po desetak i pozivani periodično dva-tri puta nedeljno. Pomoć u praćenju nastave i učenju bilo je moguće ostvariti prevashodno s porodicama u kojima je neko od ukućana imao telefon ili preko roditelja koji su dolazili ispred svratišta, što se dešavalo mnogo ređe. Delimični uvid u broj dece s kojom je bilo moguće održavati ovakvu vrstu kontakta može se steći iz iskaza jedne od stručnih radnica angažovane u radu svratišta udruženja građana:

„Mi smo se podelili tako da je svako uzeo na sebe po 10 porodica da im pomaže u svemu. Od mojih devet, samo dvoje je imalo aplikaciju Viber, a tri porodice TV. Onda sam pričala s njima: šta ste danas imali, šta ste pratili i dvoje je dobijalo iz škole papire, a dvoje ništa. Prenesu iz susedstva telefon da čujem kako su i to je to.“

Intervjuisani stručni radnici ovog svratišta navode da se s decom koja su imala telefone s internet vezom moglo raditi i individualno, kao i da se preko Viber grupa razgovaralo o školskim obavezama, praćenju nastave i pružala pomoć u objašnjavanju zadataka. Na ovaj način stručni radnici imali su uvid u način izrade zadataka i slično, ali je broj te dece bio mali.

U svratištu pri Centru za socijalni rad, prema rečima koordinatora, pomoć preko telefona pružana je samo jednom detetu, na njegovu inicijativu. Zastupljeniji vid pomoći bio je da se u svratištu odštampa materijal koji je škola poslala mejlom, a zatim taj materijal dostavi detetu preko roditelja koji su dolazili po pomoć u hrani i odeći. Ovakva praksa zapravo je ostavljala decu bez pomoći u radu.

Zaposleni u svratištima udruženja građana decu s kojom su imali telefonski kontakt upućivali su i na vršnjačku podršku deteta koje je uspešnije i s razvijenim radnim navikama. S nekim porodicama i decom je bio moguć kontakt samo preko suseda koji imaju telefon, ali je fokus komunikacije u svim svratištima bio na raspitivanju o zdravlju, raspoloženju, potrebnoj pomoći u hrani, odeći i obući.

Jedna od sagovornica iz svratišta udruženja građana ističe posebno težak rad s učenicima osmog razreda koji su dodatno imali i probne završne ispite, na platformi *Moja učionica Tesla EDU*, kojoj je bilo teško pristupiti preko telefona.

Tokom aprila u svratištima udruženja građana posredovano je i oko najavljenog onlajn upisa u osnovnu školu. Po rečima zaposlenih, pomoć roditeljima sastojala se u uspostavljanju kontakta telefonom s pedagogom ili psihologom škole i pregovaranju oko toga da umesto roditelja popune prijavu za upis. S druge strane, stručni saradnici komunicirali su s roditeljima preko Vibera i pomagali u identifikaciji i nabavci nedostajuće dokumentacije, a kasnije u zakazivanju i organizaciji zdravstvenih sistematskih pregleda. Podrška oko upisa u predškolsku ustanovu bila je ređe i manje zahtevna jer je i procedura jednostavnija.

Od kraja maja 2020. rad u svratištima prilagođen je uputstvima koja su periodično stizala iz nadležnog MRZSBP-a. Deca su podeljena u grupe, a vreme boravka u svratištima ograničeno je na oko dva sata.

„Deca se zadržavaju kraće i smenjuju kao na traci, ali zadovoljavaju pojedinačne osnovne potrebe. Traži se da se prvo okupaju, dobiju obrok, presvuku se, ostanu kratko i dođu drugi.“

Sagovornici navode da su se u periodu vremenski ograničenog pristupa svratištu aktivnosti realizovale prema prioritetima, kao i da su usluge podrške u obrazovanju bile nižeg prioriteta zbog čega su bile u drugom planu.

„U svratištima je poremećen dnevni ritam, a podrška obrazovanju svedena na minimum što obrazovnu situaciju ove dece dodatno otežava. Radionice i sve grupne aktivnosti se drže ređe, više je kratkog namenskog individualnog rada. Smene se organizuju tako da i zaposlenih bude manje u objektima, pa izostaje mogućnost da više stručnih radnika radi organizovano i istovremeno s decom. Obustavljeni su rad s volonterima, posete, obilasci, zajedničke aktivnosti kao što su hor, kreativne radionice i slično.“

Stručni radnik svratišta

Fokus pomoći u učenju jeste na domaćim zadacima i onom što deca donesu i traže (npr. da se zadatak ili lekcija dobijena onlajn fotokopira i uradi).

Ključni problemi s kojima su se suočili, a koje navode svi ispitanici koji su učestvovali u istraživanju, jesu nedostatak strukture, organizovanog vremena u svratištu koje ima prepoznatljiv ritam dana i aktivnosti koji pruža sigurnost, kao i skraćeno vreme zadržavanja u svratištu.

„Sad nema strukture, opet su napolju na ulici, teško je ovako, nemaju da jedu, roditelji ne mogu da zarade, sve im je manje dostupno, zdravlje, sve...“

Stručni radnik svratišta

Utisci sagovornika u vezi s *posledicama pandemije po uspeh, znanje, veštine i navike dece* mogu se sažeti na sledeći način:

- Deca koja dolaze u svratišta ne mogu da se snađu u novoj promenjenoj organizaciji nastave, a porodice ne poseduju tehničke mogućnosti za praćenje nastave, niti se snalaze u novom promenljivom rasporedu pohađanja nastave.
- Na skraćenim časovima izostaje vreme koje nastavnik može da odvoji za one kojima je potrebno dodatno objašnjenje ili podrška, te im je još teže nego ranije da prate nastavu i napreduju.
- Nivo znanja i obaveštenosti je manji, mada su ocene iste jer su na kraju školske godine zadržane ocene iz prethodnog perioda za svu decu.

Većina sagovornika kao uspešnu praksu tokom vanrednog stanja izdvaja uspostavljanje i održavanje kontakata s decom i porodicama, psihološku podršku, pomoć u hrani i posredovanje, u meri u kojoj je to bilo moguće, pri praćenju nastave i izrade domaćih zadataka.

„Bilo je dece kojoj sam preko aplikacije Viber uspela da kontrolišem domaći zadatak pa su bili zadovoljni (mama ima telefon) što su uspeli da kao i svi urade domaći i da malo liče na drugu decu.“

Stručni radnik svratišta

U razgovoru s koordinatorom Programa obrazovanja (pri udruženju građana) može se primetiti visok stepen organizovanosti u situaciji pandemije. Kao uspešnu praksu on navodi evidentiranje porodica koje imaju smart telefone i pozicioniranje u ulozi posrednika između škole i porodica; pripremu materijala u vidu inovativnih klipova na kojima su snimljeni vaspitači koji direktno podučavaju oblikovanje slova odnosno vežbe pisanja, upućivanje korak po korak u izradu životinja od papira i slično, kao i slanje linkova sa snimcima dečjih pozorišnih predstava. Izvesno je da su ovi vešto snimljeni klipovi podržali motivaciju dece i održali pozitivan odnos prema učenju u pripremanju za polazak u školu i u 1. razredu, ali samo u slučaju posedovanja telefona s internet vezom.

Potrebe za podrškom

Zaposleni u svratištima iskazali su sledeće potrebe za podrškom u pogledu obrazovanja dece:

- Podizanje kapaciteta zaposlenih koji se bave oblicima i metodama rada s decom, posebno u pogledu podučavanja početnog čitanja i pisanja, strategija i tehnika učenja;
- Angažovanje većeg broja osoba u radu s decom;
- Pomoć kvalifikovane osobe (nastavnika razredne nastave), studenata Učiteljskog fakulteta u formi nekog vida prakse ili pomoć logopeda.
- Tehnička podrška (tableti/telefoni) s internet vezom da bi se mogla održati komunikacija i pružati kontinuirana pomoć u učenju i posredovanju oko pohađanja i praćenja nastave.

Zaključci

- Pružaoci usluge svratište jesu tri različita pravna lica: ustanova socijalne zaštite, organizaciona jedinica centra za socijalni rad i udruženje građana (organizacija civilnog društva).
- U vreme sprovođenja istraživanja, dva svratišta (na tri lokacije) bila su otvorena i radila sa ukupno 462 dece, dok u svratištu u Ustanovi socijalne zaštite (koje je poslednje otvoreno 2019) posle proglašenja pandemije do sredine novembra nije bilo dece.
- Obuhvat dece do 18 godina koja su uključena u obrazovni sistem bio je preko 80% u oba otvorena svratišta, dok je odnos prema prijemu dece ispod i iznad predviđenog uzrasta bio fleksibilan u svim svratištima.
- Dnevno, u proseku ova svratišta koristi oko 30 dece po objektu, s tim što se broj dece značajno povećao tokom zimskog perioda.
- Resursi kojima raspolažu sva svratišta nadilaze minimalne standarde za pružanje ove usluge. Sva svratišta otvorena su za prijem dece najmanje osam sati, pomenuta dva i vikendom.

- Sva svratišta imaju prostor za rad s decom, udžbenike, društvene igre, materijal i školski pribor za rad na obrazovnoj podršci i minimum po tri kompjutera i/ili tableta s internet konekcijom dostupnom korisnicima.
- Raznovrsni oblici podrške namenjeni uključivanju, povratku i nastavku školovanja zauzimaju visoko mesto u radu svratišta, pored prioriteta koji se odnose na zadovoljavanje osnovnih potreba dece. Podrška u najužem smislu sastoji se u pomoći u učenju (pojašnjavanju, izradi domaćih zadataka), posredovanju pri upisu u osnovnu, srednju školu i vraćanju u sistem obrazovanja.
- Rad u svim svratištima na obrazovnoj podršci deci odvija se kroz individualne i grupne aktivnosti, u saradnji s volonterima.
- Svratišta saraduju sa školama koje deca pohađaju na različite načine: preko centra za socijalni rad i stručne službe škole; preko stručne službe i pedagoškog asistenta i neposredno s nastavnicima i učiteljima jednom mesečno (zadužena osoba u svratištu). Ova tri dominantna modela saradnje sa školama, karakteristična za tri različita svratišta, ogledaju se i u saradnji s roditeljima: povezivanjem roditelja s CSR-om proverom podataka o detetu prilikom dolaska u svratište; upućivanjem u procedure i podsticanjem roditelja da upišu dete u školu, obaveštavanjem i informisanjem, povremenim obilascima porodice; neposrednom pomoći roditeljima prilikom upisa dece u nabavci dokumentacije, kontaktiranju škole/vrtića; kontinuiranom i planiranom obilasku porodica (zadužene osobe).
- Saradnja sa školama uslovljena je dobrom voljom pojedinaca u školama, istrajnošću i usvojenim procedurama. Saradnja sa školom u pogledu dece kojoj je potrebna dodatna obrazovna podrška sporadična je i postoji samo u jednom od svratišta.
- Deo dece koja dolaze u svratište udruženja građana (s najdužim iskustvom u radu) dobijaju još jedan vid podrške organizacije kroz Program obrazovanja za predškolski i uzrast prvog razreda, koji preventivnim intenzivnim radom dodatno osnažuje uključivanje dece s teritorije jedne opštine iz ekstremno siromašnih porodica u obrazovni sistem. Pored neposredne i sinhronizovane obrazovne podrške, koja omogućava završavanje osnovne škole i nastavak školovanja, organizacija posreduje u dobijanju stipendija za školovanje dece i pruža podršku u zapošljavanju mladima koji žive ili rade na ulici nakon što izađu iz svratišta s navršenih 16 godina (socijalno preduzeće i rad u samom svratištu; vršnjački edukator), čime se završava krug osnaživanja za ulazak u zajednicu.
- U vreme zabrane kretanja aktivna svratišta s decom preorijentisala su se na rad na daljinu uz ograničene mogućnosti ostvarivanja direktnog kontakta s decom i porodicama u pomoć mobilnih telefona, isprva usmerene na psihosocijalnu podršku, zatim zadovoljavanje osnovnih potreba i na kraju posredovanje u praćenju nastave, podršci u učenju i upisu u naredni nivo obrazovanja.

- Po okončanju vanrednog stanja ritam dnevnih aktivnosti je promenjen – boravak u svratištima ograničen je na dva sata, fokus je na primarnim potrebama, izostaju posete, obilasci, grupne aktivnosti i podrška volontera. Kvalitet i raznovrsnost obrazovne podrške značajno su umanjeni.
- Zaposlenima u svratištima potrebne su obuke u vezi s metodom rada s decom, posebno u mlađim razredima, kao i metode podučavanja početnog čitanja i pisanja, strategije i tehnike učenja ili neposredna pomoć nastavnika razredne nastave, studenata Učiteljskog fakulteta i logopeda, kao i tehnička podrška (tableti/telefoni) s internet vezom u slučaju dužeg trajanja pandemije.

Preporuke

Preporuke za unapređenje obrazovnih politika:

- Prilikom nove revizije ZOSOV-a trebalo bi uneti član koji se tiče protokola o saradnji ustanova obrazovanja sa ustanovama i pružaocima usluga socijalne zaštite radi usklađenosti sa članom 58. Zakona o socijalnoj zaštiti. koji se odnosi na usklađeno pružanje podrške deci;
- Promovisati i inicirati zajedničke sastanke MPNTR-a i MINRZS-a radi poboljšanja međusobne informisanosti zaposlenih u ustanovama obrazovanja i svratištima o domenima rada i mogućnostima saradnje u obezbeđivanju dodatne podrške deci korisnicima usluge svratišta;
- Zajedničkim aktivnostima MPNTR-a i MINRZS-a inicirati razgovore o mogućnosti uključivanja prvenstveno studenata Učiteljskog fakulteta, ali i fakulteta koji imaju master program za obrazovanje nastavnika, Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (FASPER) u volontersku pomoć u učenju deci školskog uzrasta u svratištima;
- Definisati moguće oblasti saradnje škola sa ustanovama, organizacijama i drugim pružaocima usluga socijalne zaštite, koje mogu biti sadržaj protokola o usklađenom pružanju podrške deci i njihovim porodicama (MPNRT);
- Obezbediti mogućnost razmene znanja. Ovo se može postići potpisivanjem protokola o saradnji između Centra za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju i Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu u oblasti stručnog usavršavanja zaposlenih. Zaposlenima u obrazovanju time bi se omogućilo pohađanje dela obuka iz oblasti socijalne zaštite, a zaposlenima u svratištima dela obuka iz oblasti obrazovanja.

Preporuke za unapređenje rada svratišta i saradnje sa školama / predškolskim ustanovama:

- U saradnji MPNTR-a i MINRZS-a, koristeći iskustva rada svratišta za decu, razviti ciljane preventivne programe za decu od pet do sedam godina (predškolskog uzrasta) namenjene braći i sestrama dece korisnika svratišta s ciljem sprečavanja njihovog boravka na ulici i podrške blagovremenom uključivanju u sistem obrazovanja i zajednicu. Program bi trebalo da obuhvati oblasti podsticanja razvoja dece, motivisanje za polazak u školu, pripremu za čitanje i pisanje, rad s roditeljima dece i pruži podršku u oblasti socijalne zaštite, zdravstva i komunikacije s institucijama obrazovanja.
- Preko Odseka za ljudska i manjinska prava u obrazovanju i Odeljenja za koordinaciju rada školskih uprava u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, poboljšati informisanost škola (prvenstveno onih koje pohađaju korisnici svratišta) o obrazovnoj situaciji dece korisnika svratišta, aktivnostima i radu svratišta, kao i zaposlenima kao važnom resursu u radu s decom i pomoći u osmišljavanju mera dodatne obrazovne podrške.
- U saradnji Zavoda za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja i Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu razviti obuke namenjene stručnim radnicima svratišta za pomoć deci u savladavanju početnog čitanja i pisanja, kao i obuke za pomoć u ovladavanju tehnikama učenja.
- Organizovati namenske aktivnosti za podizanje svesti studenata društveno-humanističkih nauka (učiteljskih fakulteta i fakulteta koji imaju master programe za nastavnike) o značaju i dobrobitima volonterskog angažovanja na pomoći deci u učenju u svratištima.
- Svratištima za decu obezbediti tehničke resurse za praćenje nastave (tablete ili mobilne telefone s internet vezom) radi lakšeg kontaktiranja zaposlenih u svratištu s decom korisnicima usluge i pružanja podrške u praćenju nastave u slučaju produženog trajanja pandemije.
- Preko donatorske zajednice organizovati aktivnosti prikupljanja sredstava za nabavku tehničke opreme deci u svratištima (tablete ili mobilne telefone s internet vezom) neophodne za pružanje podrške i praćenje nastave u slučaju produženog trajanja pandemije.

U skladu sa svrhom svratišta u zadovoljavanju prvenstveno osnovnih životnih potreba deteta, potrebno je informisati obrazovno vaspitne ustanove o mogućnostima funkcionalnog povezivanja sa zaposlenim stručnim radnicima u svratištima radi rane prevencije osipanja iz sistema obrazovanja i korišćenju informacija o uslovima u kojima dete živi, i drugim informacijama o detetu kojima svratište raspolaže u okviru plana podrške koji ima za svako dete. Zaposleni u svratištima mogu biti značajan izvor informacija u radu IRK i u okviru Tima za pružanje dodatne podrške detetu, učeniku u predškolskoj ustanovi ili školi u ulozi lica koje dobro poznaje dete.

2. Dnevni boravak

Dnevni boravak je usluga socijalne zaštite, druga po rasprostranjenosti u Srbiji namenjena deci, mladima i odraslima prema podacima objavljenim u Mapiranju za 2018. godinu. Svi pružaoci usluge dnevni boravak obuhvaćeni analizom, sem jednog pružaoca koji funkcioniše projektno preko programa unapređenja socijalne zaštite jedinice lokalne samouprave, licencirani su za tekuću godinu, što govori o ispunjenosti minimalnih standarda usluga (Pravilnik, 2019).

Od šest pružalaca usluge dnevni boravak obuhvaćenih analizom, jedan pružalac namenjen je deci (i mladima) s problemima u ponašanju. Ovaj boravak ima i program za decu u riziku od izmeštanja iz porodice i smeštanja u ustanovu. Pet ostalih dnevnih boravaka namenjeno je deci, mladima i odraslima s intelektualnim teškoćama i telesnim invaliditetom.

1. Prioritetnu grupu dnevnog boravka pri centru za razvoj usluga socijalne zaštite čine deca osnovnoškolskog uzrasta koja su u porodici, ali u riziku od izmeštanja iz porodice²⁰ i smeštanja u ustanovu (Godišnji program rada boravka za 2020, u daljem tekstu dalje GPRBD) i deca i mladi s problemima u ponašanju do 22 godine.

Kapacitet boravka je 15, ali je potreba za ovom vrstom usluge velika, pa se organizacijom rada u smenama i po grupama pokriva daleko veći broj korisnika.

Iz dostavljenog GPRDB za 2020. može se videti da se pored aktuelnih korisnika, oko 80 mladih mesečno samoinicijativno javlja sa željom da i dalje koristi ovu uslugu, zbog čega se formira lista čekanja. To su „korisnici sa kojima su uspešno realizovani vaspitni nalozi i vaspitne mere i koji su dobrovoljno nastavili da učestvuju u aktivnostima dnevnog boravka, da bi im se pružala dodatna podrška u sveukupnom funkcionisanju“.

²⁰ Rizici koji ugrožavaju razvojne potrebe i postignuća jesu: bolest, siromaštvo, zanemarivanje i neprepoznavanje potreba dece na ranom uzrastu, nedovoljne vaspitne i obrazovne kompetencije roditelja, nezaposlenost, poremećeni porodični odnosi, blaži oblici problema u ponašanju (sukob s vršnjacima ili neprilagođenost školskoj sredini) i teškoća u organizaciji slobodnog vremena (GPRDB).

Opšti podaci o pružaocima i deci, profil korisnika i resurs pružalaca
Pregled broja dece do 18 godina po dnevnim boravcima u uzorku:

Redni broj dnevnog boravka u tekstu analize	Podaci o broju dece u dnevnom boravku za decu s problemima u ponašanju	Ukupan broj korisnika dnevnog boravka	Broj dece do 18 godina	Broj dece koja idu u školu		Broj dece koja su završila OŠ i nisu nastavila dalje u SŠ	Broj dece koja su prekinula osnovno školovanje	Aktuelan broj dece do 18 godina koja ne idu u osnovnu školu i nikad nisu bila obuhvaćena obrazovnim sistemom
				Osnovna škola	Srednja škola			
1.		88	85	24	61	/	/	/
2.	Podaci o broju dece u dnevnim boravcima za decu sa smetnjama i invaliditetom	45	6		1	5		-
3.		25	13	9	2	2		
4.		17	2	1	1			
5.		18	3	1		2		
6.		27	15			3	1	11
Ukupan broj dece u dnevnim boravcima za decu sa smetnjama i invaliditetom		132	39	11	4	12	1	11
Ukupan broj dece u svih šest dnevnih boravaka		220	124	35	65	12	1	11

Napomena: podaci za dnevni boravak pod brojem 6, dobijeni su za decu do 15 godina.

U boravak dolazi ukupno 88 korisnika: 24 osnovca, 51 srednjoškolac, petoro dece starije od 15 godina pohađa program Funkcionalnog osnovnog obrazovanja odraslih (u obrazovnom kontekstu to su stariji od 15 godina), a petoro vanredno pohađa nastavu u srednjoj školi. Troje mladih je uspešno upisano na fakultet ili višu školu. Deca pohađaju redovne osnovne i srednje škole. Procenat svih korisnika koji su uključeni u obrazovanje je 95%. Svega 5% onih koji su napustili redovno obrazovanje radno su angažovani i obuhvaćeni su vanrednim školovanjem.

Prostorni i kadrovski kapaciteti manji su od potrebnih kapaciteta. Rad se odvija u velikoj glavnoj prostoriji dnevnog boravka i dve manje prostorije, od kojih je jedna prostorija namenjena učenju i kreativnim radionicama, a druga gledanju filmova, korišćenju kompjutera ili igranju društvenih igara. S korisnicima rade četiri osobe, dok su pre pandemije i mladi s Filološkog, Matematičkog ili Fakulteta za fiziku radili kao volonteri čiji je angažman doprinio podršci u radu s decom koja koriste ovu uslugu. Trenutno funkcioniše međusobna vršnjačka podrška uspešnih korisnika u nekom od predmeta.

Ostalih pet dnevnih boravaka namenjeni su deci, mladima (i odraslima) s telesnim invaliditetom odnosno intelektualnim teškoćama. Prosečan uzrast korisnika ove usluge, prema intervjuisanim predstavnicima, svuda je iznad 18 godina.

2. Specifičan je primer sveobuhvatnog organizovanja dnevnog boravka za sve uzraste pri istoj ustanovi, koji s dva različita načina finansiranja iz dva resora postoji *pri školi za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama i invaliditetom*. U programu rada dnevnog boravka za 2020. nalazi se podatak da je škola verifikovala program produženog boravka i celodnevne nastave kao svoju proširenu delatnost za decu uzrasta do 15 godina 1990, koja postoji i danas. Istovremeno, kao jednu uslugu od više usluga socijalne zaštite koje pruža, škola danas organizuje i dnevni boravak za decu, mlade i odrasle iznad 15 godina. Rad sa 125 korisnika odvija se u osam grupa raspoređenih na široj teritoriji grada u 11 objekata. Grupe su mešovite po uzrastima i (sem jedne, specijalizovane za korisnike sa smetnjama iz spektra autizma) formirane su prema dostupnosti, odnosno mestu stanovanja korisnika. Korisnici boravka jesu deca, mladi i odrasli kojima je potrebna podrška prvog, drugog i trećeg stepena. Najveći procenat korisnika (68%) nije sposoban da se samostalno brine o sebi i uključi u aktivnosti dnevnog života u zajednici, zbog čega su im potrebni fizičko prisustvo i kontinuirana pomoć drugog lica, odnosno prvi stepen podrške (Pravilnik, 2019, član 14). Korisnici su najčešće uzrasta između 22 i 32 godine. U radu svih grupa dnevnog boravka angažovano je 50 stručnih lica.

Pored Pravnika, na koji je uputila direktorka škole, intervju je obavljen sa zaduženim stručnim radnikom velike heterogene grupe boravka koja ima 45 korisnika. Reč je o deci, mladima i odraslima s višestrukim smetnjama i invaliditetom. Prema podacima dobijenim od sagovornice, u ovu grupu dolazi šestoro dece uzrasta između 15 i 18 godina. Ostalih 39

korisnika stariji su od 18 godina. Od šestoro dece samo jedno dete pohađa srednju školu za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, a u boravak dolazi povremeno. Preostalih petoro završilo je osnovni nivo obrazovanja i nije nastavilo dalje školovanje. Rad s ovom grupom odvija se u 14 prostorija (radionica) dobro opremljenih materijalom za radnoterapijsko angažovanje.

3. Dnevni boravak pri Društvu za cerebralnu paralizu smešten je u montažnoj zgradi koja se nalazi uz redovnu osnovnu školu, u kojoj postoje dva odeljenja za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Dnevni boravak ima 25 korisnika, od kojih je 13 uzrasta do 18 godina, a 12 je starije. Od ukupno 13 dece korisnika, devetoro pohađa specijalno odeljenje ove osnovne škole, dvoje ide u srednju školu za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, a dvoje posle osnovne škole nije nastavilo školovanje. Sedam stručnih lica (pretežno defektologa) angažovano je u radu s decom u prostoru podeljenom na pet prostorija, prema rečima intervjuisanog stručnog radnika. Rad se organizuje u tri grupe po uzrastima, od kojih su dve za decu do 18 godina, a jedna grupa je za starije. Prosečan uzrast korisnika je 18 godina.
4. Dnevni boravak pri Udruženju roditelja dece ometene u razvoju ima mali kapacitet. Trenutno ima 17 korisnika od kojih se dvoje smenjuju na poludnevnoj bazi. Namenjen je osobama sa smetnjama u razvoju svih uzrasta s teritorije opštine na kojoj se nalazi. Od 17 korisnika, samo je dvoje dece ispod granice punoletstva. Oba deteta su školskog uzrasta, dok je ostalih 15 korisnika starije od 18 godina. Ovo dvoje dece dolazi u boravak povremeno: dete koje pohađa osnovnu školu za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom sa stacionarom, u gradu udaljenom 80 kilometara, višegodišnji je korisnik i u boravku ostaje samo kada roditelj nije u mogućnosti da ga odvede u školu. Starije dete, koje uspešno pohađa srednju školu istog tipa, u mestu udaljenom dvadesetak kilometara, povremeni je korisnik od početka školske godine kada se, svake druge nedelje, nastava odvija onlajn. Po rečima sagovornice, svih 15 starijih korisnika takođe su bili uključeni u obrazovni sistem. Dnevni boravak je smešten u prostorijama Specijalne bolnice za interne bolesti, raspolaže s dve prostorije opremljene spravama za vežbanje i didaktičkim sredstvima za rad. S korisnicima radi šest osoba od kojih je jedna stalni volonter iz lokalne gimnazije, a rukovodilac je istovremeno i neposredno angažovan u radu s korisnicima. Rad je organizovan u okviru jedne grupe. Prosečan uzrast korisnika je 35 godina.
5. U okviru Dnevnog boravka za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju intervju je obavljen s direktorom ustanove. Ovaj boravak je zajedno s vaspitačima i korisnicima preuzet od organizacije civilnog društva Savez MNRO pre osam godina. Pruža usluge za 18 korisnika, od kojih su troje uzrasta do 18 godina, a 15 preko ovog uzrasta, starosti do 47 godina. Samo jedno dete trenutno ide u školu za decu sa smetnjama i teškoćama, dvoje je završilo osnovnu školu i nije nastavilo dalje. Većina ostalih (odraslih) korisnika, je

po rečima direktora, završila osnovnu školu za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, i više nisu uključeni u obrazovni sistem. Najčešći uzrast korisnika je između 18 i 30 godina. Grupe se formiraju prema stepenu potrebne podrške, a s korisnicima radi pet stručnih lica. Nisu dobijene informacije o prostoru i opremi boravka. Iz intervjuja je dobijen podatak o zajedničkom dvorištu u kome korisnici boravka i predškolske ustanove, smeštene u prizemlju objekta, zajedno borave tokom dana.

6. Centar za dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju pri CSR-u radi s 27 korisnika uzrasta od šest do 30 godina sa složenim smetnjama, kojima je neophodan prvi stepen podrške. Petnaest korisnika je starosti do 15 godina, a 12 je starije. Nijedan korisnik nije uključen u obrazovni sistem. Od mlađih korisnika jedan korisnik je odustao od školovanja, troje je završilo osnovnu školu za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, a ostalih 11 nisu nikada išli u školu. S korisnicima s intelektualnim teškoćama i višestrukim smetnjama rade sedam negovatelja i medicinskih sestara i tri defektologa. Radi se u tri uzrasno mešovite grupe, formirane prema proceni mogućnosti brige o sebi i potrebne pomoći. Boravak raspolaže, između ostalog, s dve učionice s klupama za individualni i grupni rad, prostorijom za negu korisnika s krevetima i ormarima, senzornom sobom, fiskulturnom salom i prostorom za zajednički dnevni boravak dece i dvorišnim prostorom (uz prateće prostorije).

Programske aktivnosti i organizacija rada

Rad koji se organizuje u šest dnevnih boravaka obuhvaćenih analizom odslikava samo mali deo prakse ove široko rasprostranjene usluge. Aktivnosti su usmerene ka razvijanju i očuvanju potencijala dece (i ostalih korisnika). Izbor jedne od 11 aktivnosti ili više obavlja se u skladu s karakteristikama grupe, kapacitetima dece, procenom potreba i individualnim planom usluge (Pravilnik, 2019, član 70). Sprovedenjem ovih aktivnosti doprinosi se poboljšanju nivoa kvaliteta života dece i zadovoljavaju se njihove razvojne potrebe. Na osnovu uvida u dostavljene GPRDB za 2020. može se uočiti da su programske aktivnosti za decu sa smetnjama i invaliditetom u svim programima predstavljene preko sličnih tema, odnosno sadržaja rada, s ciljevima i zadacima. Teme su uglavnom: životne veštine (održavanje lične i elementarne higijene prostora, priprema jednostavnih jela), socijalne veštine (funkcionalna komunikacija, emocije...), izražavanje kreativnosti, zabava i rekreacija, tretmanske i terapijske aktivnosti, život u zajednici, edukativne aktivnosti i rad s roditeljima. U nekim od programa izdvajaju se aktivnosti podrške. Svuda se rad organizuje grupno posredstvom tematskih radionica i kao individualni rad prema individualnom planu usluge.

1. Programom rada Dnevnog boravka za decu i mlade s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku predviđen je dnevni raspored sačinjen od individualnih i grupnih aktivnosti: pomoći i podrške u učenju; uključivanja dece u psihosocijalne /edukativne/kreativne radionice, strukturiranje slobodnog vremena i posluživanja, jednog obroka usklađeno sa smenom u školi. Pored toga, u okviru dnevnog boravka nabavljaju se odeća i obuća, čime se izlazi u susret zadovoljavanju različitih potreba (osnovnih, ali i sazajnih i estetskih). S decom se kontinuirano radi individualno i grupno na resocijalizaciji, a s roditeljima, između ostalog, na unapređivanju njihovih roditeljskih kompetencija. „Trudimo se da budu što samostalniji, pomažemo samo kada ne znaju da urade sami ili uz pomoć roditelja“, reči su stručnog radnika.

Rad Dnevnog boravka organizovan je u dve smene s obzirom na školski raspored: prva smena od 9.30 do 13.30 časova i druga smena od 13.30 do 16.30 časova (GPRBD). S grupama od po 15 dece radi se u trajanju od četiri sata dva ili tri puta nedeljno, u skladu s postavljenim ciljem u IPU.

„Organizovana je neposredna podrška učenju da ih pogura kad stanu i izgube volju da nastave. Ostale komponente su stalno podizanje motivacije, podrška roditeljima, saradnja sa školom. Sa svih strana se pruža podrška: ide se na zajednička letovanja, u bioskop, biblioteku, na sportske manifestacije...“

Stručni radnik, rukovodilac službe za mlade

Vaspitno obrazovna delatnost (GPRBD) sastoji se iz podrške obrazovanju i organizovanja slobodnog vremena. Podrška obrazovanju ogleda se u pomoći u ispunjavanju školskih obaveza i savladavanju gradiva, izradi domaćih zadataka, pripremanju za pismeno i usmeno odgovaranje, kontinuiranom praćenju pohađanja nastave i praćenju svih važnih događaja u školi. Predviđeno vreme za učenje tokom dana je 45 minuta dnevno, ali je to u praksi prekratko, pa se produžava po potrebi. Pored pojašnjavanja, objašnjavanja i preslišavanja konkretnog gradiva, programske aktivnosti namenjene su motivisanju za školovanje, podsticanju samopouzdanja i samopoštovanja.

Podrška se pruža i prilikom prelaska u naredni nivo obrazovanja, a u nekoliko slučajeva i na višu školu ili fakultet. U saradnji s Nacionalnom službom za zapošljavanje, organizuje se profesionalna orijentacija dece korisnika. Priprema za upis u srednju školu sprovodi se, pored stalnog motivisanja i ohrabrivanja, i neposrednim podsticanjem na vežbanje zadataka za završni ispit.

Slobodno vreme organizuje se kroz aktivnosti usklađene s uzrastom i interesovanjima: sportsko-rekreativne i kulturno-zabavne, koje se upražnjavaju u dnevnom boravku, ali i kroz posete i obilaske u lokalnoj zajednici (bioskop, pozorište, sportski događaji, izleti...). Podsticanje interesovanja, sticanje veština neophodnih za svakodnevni život, podrška

razvoju ostvaruje se učešćem u psihosocijalnim, prosocijalnim, edukativnim, kreativnim i drugim radionicama.

2. Godišnji program rada dnevnog boravka za decu preko 15 godina pri školi za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, za 2020. zasniva se na sedam tema (već navedenih), koje se u GPRBD-u nazivaju programskim aktivnostima. Edukativne aktivnosti, na primer, bliže su određene kao:

- funkcionalna pismenost;
- funkcionalna matematika;
- funkcionalni engleski jezik;
- život i rad u prirodnom i društvenom okruženju;
- rad na računarima;
- saobraćajna radionica;
- književni klub i biblioteka.

U GPRBD-u predstavljene su na isti način za svih osam grupa boravka. Samo za jedan od objekata dnevnog boravka u okviru aktivnosti u vezi s funkcionalnom pismenošću navode se specifičniji sadržaji koji se obrađuju: obrasci, uplatnice, pisma i razglednice.

Sadržaji koji se obrađuju u oblasti funkcionalne matematike jesu: prostorni odnosi, brojevi, novac, merenje i mere. Život i rad u prirodnom i društvenom okruženju odnose se na sledeće uže predstavljene teme: prirodno okruženje, društveno okruženje i bezbedno ponašanje.

Rad u svim grupama boravka odvija se od 7 do 16 časova, uključuje pauze i obrok.

Intervjuisana stručna radnica zadužena za jednu grupu od osam grupa naglašava da se program rada boravka za decu do 15 godina razlikuje od rada u ovih osam grupa za decu, mlade i odrasle iznad 15 godina. Većina dece do 15 godina ide u školu i u boravku pri školi (koji pripada sistemu obrazovanja) rade domaće zadatke i uče. „Deca s telesnim invaliditetom obično idu na radionicu računara, što se nadovezuje na ono što uče u školi, pa nauče osnove programa obrade teksta i pripreme prezentacija.“

Aktivnosti u boravku za decu koja idu u školu nadovezuju se na nastavni proces, dok za decu koja ne idu u školu boravak predstavlja mesto za organizovano podsticanje celokupnog razvoja i zadovoljavanje razvojnih potreba u okviru grupe u kojoj dete celodnevno boravi na drugačiji način.

„Ovde je školske dece malo i rad je indirektniji. Zasniva se na različitim edukativnim i drugim aktivnostima koje se nude i u koje se uključuju zajedno, a prema planu usluge onda izdvajaju posle npr. sat vremena i s njima radi ono što im je potrebno.“ U grupi boravka za decu i mlade od 15 do 26 godina aktivnosti su organizovane za rad u grupama (ima 12 radnih aktivnosti, među kojima su terapijske i tretman reedukacije psihomotorike).

U programu rada za svaki objekat od osam objekata postoji razrađen deo „Život u zajednici“ s navedenim posetama sajmovima, festivalima, izletima u okolini u vezi s dostupnim objektima i događajima u neposrednoj okolini.

3. Godišnji plan rada za 2020, koji je dostavio Dnevni boravak pri društvu za cerebralnu paralizu, kao oblast rada utvrđenu planom navodi: „Razvoj i održavanje praktičnih veština neophodnih za svakodnevni život. Cilj ovih aktivnosti su viši nivo funkcionalnosti korisnika i niži nivo potrebne podrške“, ispod čega je navedeno svih 11 aktivnosti iz Pravilnika o minimalnim standardima (2019). Godišnji program rada nije dostavljen, a sa stručnom radnicom je telefonski intervju obavljen iz više pokušaja zbog prezauzetosti, pa su podaci o aktivnostima fragmentarni. Dnevni boravak je, prema rečima sagovornice, otvoren tokom prepodneva do 15.30 časova, s tim što ga deca ne koriste u kontinuitetu, svakodnevno, već po potrebi, tako da broj dece varira od dana do dana. Rad boravka tesno je prostorno povezan s radom dva posebna odeljenja za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u okviru redovne škole uz koju je smešten. Deca koja pohađaju ova odeljenja, kao i dvoje dece srednjoškolaca, domaće zadatke rade s roditeljima kod kuće. Rad u dnevnom boravku sastoji se samo iz defektološke podrške deci u pogledu učenja: individualnog defektološkog tretmana i rada u radionicama, u skladu s mogućnostima dece. S decom rade četiri defektologa, radni instruktor i jedna medicinska sestra. Rukovodilac je takođe defektolog.

„Podršku učenju radimo u odnosu na potrebe deteta (logoped, defektolog, smetnje glasa i govora, motoričke stimulacije) to upletemo u senzornu integraciju, npr. ukoliko su obrađivali slova, mi nastavljamo upotrebom različitih materijala da obrađujemo ta slova, od kamenčića, žice i slično... Rad sa školskom decom je u tri grupe, na primer jedno dete u izdvojenoj prostoriji radi individualno, a ostali u drugoj sa defektologom.“

Stručni radnik
Stručni radnik, defektolog

4. Plan i program *rada dnevnog boravka pri Udruženju roditelja dece ometene u razvoju za 2020.* sadrži, između ostalog, informacija o radu udruženja i cilj – „dostizanje najvišeg stepena samostalnosti korisnika“, zadatke i programske aktivnosti strukturisane u okviru sledećih tematskih celina: negovanje narodne tradicije, scenske umetnosti, umetničko-kreativne forme izražavanja, inkluzija svima prija, sportsko-rekreativne aktivnosti i zabavu i slobodno vreme. Ovo su teme dnevnih radionica oko kojih se organizuje rad u grupi, a korisnici se uključuju prema interesovanjima i sposobnostima.

„Svako je u nečemu jak i nešto voli“, reči su rukovodioca koji i neposredno radi s decom kao stručni radnik. Rad s dvoje dece školskog uzrasta koja povremeno dolaze u boravak fokusira se na opšte podsticanje razvoja i samostalnosti na isti način kao i sa ostalim korisnicima. Jedno od dece ne govori.

„... ređamo kocke, on to voli da radi. Drugo dete ide u srednju školu, uspešno je, roditelji puno rade s njim i domaće zadatke. Dolazi da se druži i učestvuje u zajedničkim aktivnostima, zabavno mu je da ima društvo.“

Rukovodilac i stručni radnik

Radno vreme boravka je od 8 do 16 časova ili kasnije prema potrebama roditelja.

5. Direktorka Ustanove dnevnog boravka za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju na molbu je dostavila skenirane delove programa rada iz kog se može steći deo slike o programskim aktivnostima. Poslati deo programa sadrži *Oblike* (u stvari teme/oblasti) *vaspitno obrazovnog rada i ciljeve i zadatke svakog od njih*. Iz delova Programa rada i intervjua može se zaključiti da se „vaspitno-obrazovni rad, sprovodi sa svim korisnicima, u manjoj ili većoj meri u zavisnosti od njihovih individualnih mogućnosti i interesa, dok je kod starijih korisnika akcenat više na radnoj okupaciji“. Po rečima direktorke, za najmlađe je pored učešća u tematskim radionicama, naglasak na radu na specifičnim individualnim teškoćama koje dete ima; kod mladih od 18 do 26 dominantno se radi na socijalizaciji posredstvom svih aktivnosti, a sa odraslima iznad 26 godina na održavanju stečenih navika. U ovom boravku, od troje dece do 18 godina, samo jedno dete ide u školu (dvoje je završilo obavezno obrazovanje i nije nastavilo školovanje). Dete dolazi u boravak tri godine i logoped s njim radi na razvoju govora jer dete ne govori. Radno vreme boravka završava se u 18 časova, prilagođavajući se radnom vremenu roditelja.
6. Iz dostavljenog Godišnjeg programa rada Dnevnog boravka dece i omladine ometene u razvoju pri CSR-u i na osnovu intervjua s rukovodiocem može se sagledati da je ovaj boravak namenjen deci s izraženim intelektualnim teškoćama i višestrukim smetnjama kojoj je potrebna kontinuirana nega. Na to upućuje opis prostora za rad (... prostorija s krevetima za negu korisnika, prostor za opservaciju opremljen potrebnim medicinskim materijalom, mokri čvorovi prilagođeni korisnicima s kolicima) i struktura zaposlenih (sedam negovatelja i medicinskih sestara). Programske aktivnosti prilagođene ovakvoj grupi korisnika probrane su pažljivo. Predviđeno je pet oblasti rada: razvoj veština svakodnevnog življenja, socijalnih veština, razvoja govora i pokreta, veština kreativnog izražavanja, senzorne integracije, zabava i rekreacija. Posebnu oblast predstavlja nega korisnika. Svaka oblast predstavljena ima cilj i predviđene aktivnosti. Na primer razvoj veština svakodnevnog življenja podrazumeva: sticanje elementarnih higijenskih navika, oblačenje i skidanje odeće i obuće, razvijanje navike uzimanja obroka i ponašanja za stolom i slično. Ovo je jedini boravak čiji korisnici ne idu u školu (išlo je samo troje), o čemu direktorka kaže:

„Korisnici učestvuju prevashodno u vođenim kreativnim radionicama, ali učestvuju i u elementima kreativnog procesa. Svi mogu da uživaju u muzici, u plesnim radionicama (ko može) i dramskim (kako može).“

Direktor

„Ranije smo imali funkcionalnije korisnike. Oni su dominantno povučeni u specijalne i redovne škole, pa sada imamo samo decu i odrasle s intelektualnim teškoćama i višestrukim smetnjama i (ležeće) između ostalih.“ Pored nege, stimulativnih razvojnih aktivnosti i reedukacije psihomotorike, organizuju se i aktivnosti usmerene na zadovoljavanje sazajnih i estetskih potreba korisnika posredstvom kreativnog izražavanja.

Usluge dnevnog boravka koriste se u kontinuitetu, svakodnevno, do povratka roditelja s posla. Radno vreme je od 8 do 16.30 časova.

Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima u lokalnoj zajednici

1. Saradnja sa školom u okviru Dnevnog boravka za decu i mlade s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku deo je programa rada boravka. Pokreće se na inicijativu stručnih lica dnevnog boravka u prvom koraku sa stručnom službom škole. Manji broj dece iznad 14 godina u Dnevni boravak za decu s problemom u ponašanju dolazi s vaspitnim nalogom za pohađanje nastave. Stručni radnici boravka posle prvog kontakta sa školom saradnju nastavljaju neposredno s učiteljima i odeljenskim starešinama dece. Dominantne teme jesu ponašanje u školi i ocene. Saradnja, po rečima stručnog radnika i koordinatora službe za mlade, ipak „počiva samo na motivisanim pojedincima u školi, obojena je predrasudama i nedovoljnim razumevanjem teškoća s kojima se ova deca susreću.“

Pored podrške učenju, pomoć deci organizuje se kroz sistem u oblasti snalaženja u različitim socijalnim situacijama, asertivnog reagovanja i ponašanja, komunikacije s pojedincima i u grupi. Organizuju se izleti, letovanja, kampovanja, posete institucijama kulture, odlazak na bazen, susreti s domovima učenika. „Što se tiče organizovanja priredbi u boravku, svečanosti, festivala, obeležavanja dečje nedelje i značajnih datuma, mi sve to isto organizujemo kao i škole.“ Između ostalog, organizuju se susreti korisnika ovog boravka s članovima Udruženja osoba sa smetnjama iz spektra autizma, a grupa mladih korisnika boravka pruža pomoć i podršku pomenutim osobama u smislu zajedničkih radionica i šetnji (podatak iz GPRDB).

„Nijedno dete u školi nema individualni obrazovni plan, pa u tom pogledu nema ni saradnje sa školom.“ Nisu se pojavljivali ni slučajevi saradnje s Interresornom komisijom, ni u smislu prepoznavanja stručnog radnika boravka kao lica koje dobro poznaje dete (povremeni

član Komisije) na osnovu predloga, odnosno saglasnosti roditelja polazeći od toga da dete provodi značajan deo vremena u boravku.

Sadržaj protokola o saradnji sa školama koje deca pohađaju specifično se odnosi na zaštitu podataka o deci.

2. Dnevni boravak pri školi za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju ne održava saradnju sa školom. Saradnja postoji samo u grupama boravka koje rade kao proširena delatnost škole i pripadaju sektoru obrazovanja. Saradnja s društvenom sredinom odvija se kako je napomenuto u okviru svake grupe s kulturno-obrazovnim institucijama, organizacijama i objektima u blizini boravka, a sastoji se iz poseta, obilazaka i upoznavanja s društvenom sredinom.
3. Dnevni boravak pri Društvu za cerebralnu paralizu, koji se nalazi uz samu školsku zgradu, svoj rad sa istom grupom dece direktno nadovezuje na rad u školi. Potpisan je protokol o saradnji sa školom koju pohađaju deca o korišćenju zemljišta škole i preuzimanju hrane za decu iz škole i ishrani u prostorijama boravka. Po rečima stručnog radnika, nastava u školi traje od 1,5 sat do 2 sata, posle čega deca prelaze u objekat u kome se nalazi boravak, gde dobijaju obrok i ostaju dok roditelji ne dođu po njih. Boravak pruža i uslugu ličnog pratioca, koji posreduje između rada u školi i boravku. „Tu nam je veoma važan lični pratilac. On kaže šta je dete radilo u školi.“ U izradi šestomesečnog plana usluge za svako dete učestvuje učitelj iz škole, a lični pratilac učestvuje u pripremi IOP-a za decu koja idu u posebna odeljenja za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u okviru redovne škole. Stiče se utisak da je lični pratilac najvažnija spona u povezivanju škole i boravka. Organizovanje prigodnih kulturno-zabavnih sadržaja u okviru dnevnog boravka odnosno omogućavanje korisnicima da učestvuju u aktivnostima u zajednici, deo je priloženog Plana rada. Zbog teškoća u intervjuisanju (prezauzetosti stručnog radnika), nije se dodatno zadržavalo na saradnji s institucijama u lokalnoj zajednici. Zajedničke aktivnosti s decom u redovnoj školi nisu pomenute, a pitanje nije postavljeno da bi se eventualno izbeglo davanje socijalno poželjnih odgovora.
4. Dnevni boravak pri Udruženju roditelja dece ometene u razvoju vezan je za saradnju s različitim institucijama na lokalnu s ciljem sveobuhvatnijeg uključivanja korisnika u zajednicu i senzibilisanja javnosti za potrebe lica sa smetnjama u razvoju. Sa školama se saraduje samo oko poseta i zajedničkih aktivnosti u boravku. Saradnja se inicira obostrano, a protokoli o saradnji postoje sa školama u okruženju. Međusobne obaveze odnose se i ovde na učešće u zajedničkim manifestacijama i aktivnostima (npr. dolazak dece iz škole da rade zajedno u keramičkoj radionici boravka). Sa školom za decu sa smetnjama i invaliditetom i Interresornom komisijom (IRK) saradnja se ne ostvaruje. Sa centrom za socijalni rad (CSR) se saraduje samo posredno, preko uvida u rešenje CSR, odnosno , procene potreba deteta.

5. Ustanova dnevnog boravka za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju, prema rečima direktorke, saraduje s osnovnim školama u okolini, na isti način kao i prethodne dve ustanove, a preko protokola slične sadržine vezuje se za međusobne posete i proslave. Sa školom za decu sa smetnjama koju pohađa samo jedno dete saraduje se u vezi s realizacijom IOP-a, neformalno i neodređeno „praćenjem napredovanja“. Kako se predškolska ustanova nalazi u prizemlju istog objekta u kom je i boravak, zajednički se obeležavaju značajni datumi (pravljenje čestitki, farbanje jaja) i koristi zajedničko dvorište. Nedostaju informacije o načinima na koji se sprovode zajedničke aktivnosti i koristi zajedničko dvorište.
6. *U Dnevnom boravku dece i omladine ometene u razvoju pri CSR*, u kome borave deca s izrazitim intelektualnim teškoćama, „saradnja sa školama namenjena je senzibilizaciji i mogućnostima učešća u događajima u lokalnoj zajednici. „Pre 18 godina, kad smo počinjali, bilo je veoma teško – nije bilo saradnje sa školama, ni prihvaćenosti u zajednici. Dešavalo se da roditelj okrene detetu glavu u stranu kada smo išli u šetnju s decom s mnogo lakšim smetnjama od ovih koje imaju deca s kojom sada radimo. Sada smo odlično prihvaćeni i prepoznati u zajednici. Organizujemo proslave, posete, izlete i obilaske, nama masovno dolaze škole, i mi idemo. Nekad ih preduhitrimo, najavimo mi posetu drugoj školi, to njima puno znači...“, kaže direktor i stručni radnik – defektolog. Protokoli o saradnji potpisani su sa srednjom medicinskom školom u vezi s praktičnom nastavom, kao i s muzičkom školom. Deca koja pohađaju muzičku školu dolaze i sviraju za našu decu. Saradnja s Interresornom komisijom je samo konsultativnog tipa – „zovu nas da se konsultuju oko vrste podrške potrebne detetu pre donošenja odluke.“

Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja

Na osnovu odgovora na pitanja koja se odnose na način rada tokom vanrednog stanja i kasnije tokom pandemije zaključujemo da se rad u izmenjenim okolnostima odvijao na različite načine, ali i da se može govoriti i o sličnostima u radu pet od šest obuhvaćenih boravaka. Korisnici tokom perioda ograničenog kretanja nisu primani u prostor, ali su zaposleni održavali kontakt s porodicama i decom putem aplikacije Viber ili čak i neposredno, odlaskom da decu odvedu u šetnju ili porodici drugačije pomognu u posredovanju ka drugim uslugama socijalne zaštite ili nabavkom hrane i lekova. Samo u jednom boravku, za decu s ozbiljnim intelektualnim smetnjama, deca su uz posebnu dozvolu i mere posle mesec dana vraćena u boravak.

1. *Rad zaposlenih u dnevnom boravku za decu i mlade* s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku odvijao se u malim grupama od dvoje-troje korisnika i individualno u gradskom parku, za one kojima je „tada podrška bila najpotrebnija“. U početku, stručni radnici odlazili su na teren, ispred kuća i razgovarali s decom. Obrazovna podrška odvijala

se preko Vibera u zakazano vreme. Posredovano je oko informisanja, razjašnjavanja i izrade domaćih zadataka, pripreme za završni ispit i upis u naredni nivo obrazovanja. Preduzeće koje se bavi informacionim tehnologijama u lokalnoj zajednici obezbedilo je na korišćenje deci tablete, što je značajno olakšalo obrazovnu podršku, mada neki nisu imali pristup internetu. Tableti su i dalje na raspolaganju, ali samo za 15 korisnika za koje je usluga licencirana. „Motivacija dece za školsko učenje značajno je opala, svelo se na prepisivanje, ali da se nismo uključili, bilo bi još gore. Roditelji su bili potpuno nezainteresovani, konfuzni i okrenuti gledanju TV-a“ (stručni radnik). U vreme sprovođenja istraživanja, tokom jeseni kao glavni problem isticali su se nedostatak ritma i rutine i teškoće s kojima su se deca susrela u praćenju komplikovano organizovane nastave.

„Izostaje razumevanje za situaciju dece, pohvala i podrška nastavnika u školi, koja je ovoj deci iz disfunkcionalnih porodica i niskog socioekonomskog statusa od presudne važnosti kao i fleksibilniji način učenja i ocenjivanja, mada je lakše nego u martu.“

Stručni radnik

2. U okviru rada *Dnevnog boravka pri školi za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju* radno okupacioni terapeuti pripremili su uputstva za organizaciju vremena kod kuće i primenu funkcionalno upotrebljivih znanja i veština na kojima je rađeno u boravku, koje su slali roditeljima. Pored toga, roditeljima je dostavljan i materijal za rad s decom (npr. umesto velikih razboja na kojima se radi u boravku, poslati su mali razboji). Stručni radnik – psiholog uočava i ističe dobru stranu ovog perioda u produbljenim kontaktima s roditeljima i sticanju boljeg uvida u individualne potrebe korisnika – „radila sam značajno duže samo s jednim roditeljem i detetom, pa je bilo i prilike da sagledam potrebe dece bolje i porodično okruženje, za šta inače nema toliko vremena“. Edukativne aktivnosti nisu se sprovodile (funkcionalna matematika i slično). Najizrazitije posledice načina rada tokom vanrednog stanja primećene su kod korisnika s telesnim invaliditetom zbog nedostatka motorne stimulacije, tako da je s njima rad pojačan početkom školske godine. Posredovano je i oko informisanja roditelja u vezi s ostvarivanjem prava iz oblasti socijalne zaštite, kao i tumačenja ponekad oprečnih informacija u vezi sa zabranom kretanja. Tokom leta i početkom školske godine, napravljen je novi ritam rada tako da su u svim boravcima grupe prepolovljene i usluge boravka se koriste svake druge nedelje naizmenično, što produžava vreme individualnog rada, a roditeljima stvara problem u organizaciji.
3. Zaposleni u *Dnevnom boravku pri društvu za cerebralnu i dečju paralizu* direktno su pomagali roditeljima starijim od 65 godina u izvođenju dece u šetnju uz mere zaštite. Između škole i dece je posredovano štampanjem individualizovanih zadataka koji su dostavljani po kućama. Roditelji su upućivani u izbor edukativnih igara i aktivnosti koje mogu sami da rade s decom.

„Sve iz individualnog plana usluge što je moglo da se prilagodi za rad na daljinu tj. preko aplikacije Viber, prilagođavali smo i čuli se i viđali sa decom. Deci to znači, jer oni ne razumeju zašto ne mogu da dođu u boravak i vide nekog od nas i drugu decu.“

Stručni radnik – defektolog

Ovaj boravak je unapredio deo svojih usluga ličnog pratioca tokom vanrednog stanja: s pravnom službom boravka razrađen je Pravilnik o ponašanju i načinu pružanja podrške ličnog pratioca deci tokom pandemije preko Vibera. Ukinute su sve aktivnosti koje se odnose na posete i mešanje s drugom decom i odraslima. „Vreme se po ukidanju vanrednog stanja više provodi napolju s više motoričke stimulacije jer su deca dugo bila unutra i nisu se kretala, a od avgusta se s njima radilo u obližnjoj šumi (orijentacija u prostoru, strane sveta) u smanjenim grupama po petoro. Rad sada otežavaju i maske jer neka deca čitaju s usana. Kod dvoje dece su nastale izrazite promene, primetio se pad u razvoju govora i razumevanju govora, deca su često ostavljena da pasivno gledaju TV, pa su razvila stereotipije, bez kontakata s drugom decom.“

4. U okviru *Dnevnog boravka pri Udruženju roditelja dece ometene u razvoju* rad je sveden na održavanje kontakata s roditeljima, ohrabrivanje i informisanje preko Viber grupe. Sarađivalo se s drugim članicama saveza udruženja MNRO. Jedina aktivnost koja je uključivala decu preko mreže bili su konkursi za najlepši pano („Ostani kod kuće“ i „Uskršnje jaje“), pa su korisnici pripremali panoe kod kuće, roditelji fotografisali i slali na mrežu saveza udruženja MNRO.
5. *Ustanova dnevnog boravka za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju* rad je organizovala tako što je svako bio zadužen za održavanje kontakta preko aplikacije Viber s nekim od roditelja. Po prestanku vanrednog stanja, počelo se s postupnim povratkom korisnika u grupe – prvo tamo gde oba roditelja rade, a u vreme intervjua su se sve grupe vratile u boravak. Pored organizacionih promena i isključenja mešanja i poseta, promenjen je i ritam rada, tako da samo jedna grupa (gde oba roditelja odlaze na posao) svakodnevno dolazi, a ostali korisnici boravak koriste u manjim grupama naizmenično svake druge nedelje.
6. U toku vanrednog stanja *Dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju pri CSR-u* u kome borave deca sa izrazitim intelektualnim teškoćama i višestrukim smetnjama nije radio samo mesec dana. Tokom ovog kratkog perioda kontakt s roditeljima održavan je telefonom i posredovanjem drugih usluga (odlazak u poštu, prodavnicu). Uz posebnu dozvolu Kriznog štaba i mere opreza počelo se s prijemom korisnika već po isteku 30 dana. „Svi drugi drugi oblici podrške nisu mogući, jer ovo su deca kojoj pre svega treba nega koja podrazumeva neposredan fizički kontakt. Ipak, značilo je i roditeljima i deci da

se vide sa stručnim radnicima pomalo preko aplikacije Viber tokom perioda u kom nismo primali decu.“

Dominantan cilj rada i najbolja praksa pružalaca usluga dnevnog boravka u vreme ograničenja kretanja bilo je održavanje (telefonskog) kontakta radi psihosocijalne podrške porodicama, informisanje radi ostvarivanja prava iz oblasti socijalne zaštite, tumačenja oprečnih informacija u vezi s ograničenjem kretanja, osnaživanja roditelja za rad s decom, kao i organizovanog dostavljanja hrane i lekova ili odlaska u poštu radi podizanja novca za tuđu pomoć i negu (neki roditelji nisu mogli da izlaze i ostavljaju decu).

Potrebe za podrškom

Sagovornici iz dnevnih boravaka obuhvaćenih uzorkom potrebe za podrškom sagledavaju u kontekstu karakteristika i kapaciteta dece s kojom rade i pomoći koja je deci potrebna u odnosu na sposobnost brige o sebi. Potrebe za podrškom mogu se svrstati u tri grupe iako se sve tri odnose na prostor, materijal i tehničku opremu:

Stručnim licima koja rade s decom s najsloženijim smetnjama i invaliditetom kojoj je neophodna kontinuirana neposredna pomoć uz prisustvo negovatelja (rehabilitacione i terapijske aktivnosti) potrebne su maske, rukavice i sredstva za dezinfekciju. Rad s ovom decom (mladima i odraslima) nemoguć je preko posredovanog onlajn kontakta. Ova grupa dece tokom zabrane kretanja, a i pandemije nadalje, nalazila se u najnepovoljnijoj situaciji socijalne isključenosti i nedostatka podsticanja upravo zbog nemogućnosti transformisanja dnevne nege potrebne za očuvanje i razvijanje potencijala u aktivnostima koje se mogu raditi na daljinu.

Sagovornici iz ostala tri dnevna boravka za decu sa smetnjama ističu potrebu za mobilnim uređajima (nabavkom tableta za decu) koji bi im obezbedili pristup internetu i internet konekciji. Stručni saradnik, defektolog iz jednog od boravaka, ovu potrebu obrazlaže isticanjem da su deca „tokom perioda ograničenja kretanja nazadovala ili stagnirala osuđena na pasivno gledanje TV-a ili igrice na telefonu, koje su prejaka i neadekvatna vizuelna stimulacija za njih.

„Tableti s većim ekranima pogodni su za prezentovanje namenskih igara za vežbanje usvajanja pojmova koje bi mogli razviti zaposleni kroz postupno izlaganje, postavljanje jednostavnih informacija i slika prilagođeno mogućnostima dece s kojom rade, kako bi na smislen i aktivirajući način očuvali i unapređivali potencijale dece pri smanjenim ili ograničenim neposrednim kontaktima.“

Stručni radnik – defektolog

Rukovodilac i stručni radnik boravka za decu s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku takođe ističe neophodnost da i novodošli korisnici dobiju na korišćenje tablete i pristup internetu radi poboljšanja dostupnosti praćenja nastave, odnosno pružanja pomoći u učenju i izradi domaćih zadataka.

Pored toga ističe se potreba za materijalnim sredstvima za nabavku odeće, obuće i školskog pribora za svu decu, a u jednom boravku i za proširenje prostora.

Zaključci

- Analizom je obuhvaćeno šest licenciranih pružalaca usluge dnevni boravak od kojih je jedan pružalac namenjen deci (i mladima) za decu s problemima u ponašanju u riziku od izmeštanja iz porodice a pet deci (mladima i odraslima) s intelektualnim teškoćama i telesnim invaliditetom.
- Obuhvat dece najveći je u dnevnom boravku za decu s problemima u ponašanju i u riziku od izmeštanja iz porodice. Svi korisnici ovog boravka uključeni su u obrazovni sistem (88). Vaspitno-obrazovna delatnosti boravka, kao i saradnja sa školom, deo su programskih aktivnosti i održavaju se sa zainteresovanim učiteljima i nastavnicima, a u vezi s ponašanjem i uspešnošću.
- Izostaje osetljivost zaposlenih u školama za razumevanje teškoća s kojima se deca u ovom boravku sreću.
- Potrebe za uslugom u dnevnom boravku za decu s problemima u ponašanju i u riziku od izmeštanja iz porodice nadilaze resurse dnevnog boravka u lokalnoj zajednici koji uspešno radi i s bivšim korisnicima.
- Prosečan uzrast korisnika usluge dnevnog boravka za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju i invaliditetom je iznad 18 godina.
- Broj dece u dnevnim boravcima za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom (39) čini manje od trećine ukupnog broja korisnika u boravcima obuhvaćenim analizom.
- Od 39 dece mlađe od 18 godina, 15 ide u školu za decu sa smetnjama i teškoćama (11 pohađa osnovnu školu, a još četvoro pohađa srednju školu; 12 je završilo osnovnu i nije nastavilo dalje školovanje, a 12 ne pohađa školu (bilo da, nikad nije bilo obuhvaćeno obrazovanjem -11, ili, da su prekinuli osnovno školovanje-1).
- Prema podacima dobijenim u istraživanju 61% dece korisnika dnevnih boravaka nije obuhvaćeno obrazovanjem, najčešće zbog odluke roditelja. S obzirom da se radi o malom uzorku, nisu mogli biti doneseni pouzdani zaključci o obuhvatu dece i specifičnijim razlozima odustajanja i/ili neuključivanja dece u sistem obrazovanja. U ovom istraživanju sprovedenom tokom pandemije, roditelji nisu bili dostupni za razgovor, pa razlozi napuštanja školovanja nisu mogli biti dodatno istraženi.

- Samo u jednom boravku, čiji su korisnici deca s izraženim intelektualnim teškoćama i višestrukim smetnjama, nijedno dete ne ide u školu.
- Dnevni boravci za decu sa smetnjama u razvoju i invaliditetom sprovode fleksibilne grupne aktivnosti namenjene očuvanju i razvoju saznavnih sposobnosti, socijalnih veština, veština komunikacije i razvoju samostalnosti kao primarnom cilju.
- Za decu koja pohađaju nastavu i koriste dnevni boravak, programske aktivnosti u boravku jesu dodatna podrška očuvanju i razvoju kapaciteta uz individualni rad s logopedom i defektologom na teškoćama koje dete ima i učešću u tematskim radionicama prema ciljevima postavljenim u IPU.
- Za decu koja prema roditelja ne idu u školu, programske aktivnosti boravka u izvesnom smislu jesu „zamena“ za celokupni vaspitno-obrazovni proces.
- Volonteri su uključeni u rad tri boravka.
- Kako je dece koja idu u školu veoma malo, saradnja sa školama koje deca pohađaju ili se ne održava (u dva boravka) ili se reguliše (u ostalima) protokolima o saradnji koji uređuju uzajamne posete, obeležavanje značajnih datuma, korišćenje prostora ili zaštitu podataka o ličnosti, čime se doprinosi povećanoj senzibilizaciji sredine i prihvatanju dece u lokalnoj zajednici.– Za decu koja idu u školu (sa smetnjama u razvoju i invaliditetom), a posebno za onu koja ne pohađaju nastavu, boravak je značajno (ili jedino) mesto socijalnih kontakata i uključenosti u društvo vršnjaka i odraslih van porodičnog okruženja.
- S obzirom da uglavnom izostaje međusobna stručna saradnja škola sa dnevnim boravcima, izostaje i informisanost zaposlenih u dnevnim boravcima o dodatnoj obrazovnoj podršci koja se obezbeđuje IOP-ima deci u školama koje pohađaju i mogućnostima uključivanja u rad tima za pružanje dodatne podrške učeniku.
- U dva boravka postoji i saradnja s IRK informativno-konsultativnog tipa. Samo u jednom dnevnom boravku koji pohađaju deca iz škole uz koju se nalazi postoji saradnja u pripremi IPU u boravku, odnosno u pripremi IOP-a za dete u školi, preko ličnog pratioca kao izvora informacija, koji radi pri boravku.
- Ne postoji suštinska saradnja sa IRK, niti uspostavljen mehanizam informisanja IRK o deci kojoj je potrebna dodatna podrška a koja su u postupku procene.
- Od marta do maja 2020. rad je organizovan dominantno održavanjem kontakta i pružanjem psihološke podrške roditeljima i deci preko telefona ili prilagođavanjem aktivnosti uz uputstva roditeljima za rad kod kuće.
- Tokom vanrednog stanja posebno su bila pogođena socijalno najizolovanija deca, tj. ona koja ne pohađaju nikakav oblik nastave i deca s motoričkim smetnjama, jer se s njima ne može posredovano sprovoditi rad u boravku.

- Od juna do trenutka sprovođenja intervjua aktivnosti su u svim boravcima ograničene (nema volontera, poseta, obilazaka, susreta i mešanja s decom van boravka), grupe su smanjene a dužina boravka skraćena ili se dolazi svake druge nedelje naizmenično.
- Potrebe za podrškom tokom pandemije materijalne su prirode: maske, rukavice i sredstva za dezinfekciju (boravak za decu s izraženim teškoćama); tableti za decu s većim ekranima pogodnim za postupno prezentovanje namenski osmišljenih sadržaja i vežbi; ili odeća/obuća i školski pribor u boravku za decu s problemima u ponašanju i u riziku od izmeštanja iz porodice.

Preporuke

Preporuke za unapređenje obrazovnih politika

- Na inicijativu MPNTR-a i MINRZS-a inicirati razgovore o mogućnosti uključivanja studenata društveno-humanističkih nauka u volonterski rad u dnevnim boravcima za decu sa smetnjama i invaliditetom.
- Oglašavanjem u sredstvima javnog informisanja i medijima promovisati i afirmisati volonterski rad u dnevnom boravku za decu sa smetnjama i invaliditetom i za decu s problemima u ponašanju (MPNTR, MINRZS, Ministarstvo omladine i sporta preko kancelarija za mlade i sajta Volonterski servis Srbije).
- Obezbediti mogućnost razmene znanja. Ovo se može postići potpisivanjem protokola o saradnji između Centra za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju i Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu u oblasti stručnog usavršavanja zaposlenih. Zaposlenima u obrazovanju time bi se omogućilo pohađanje dela obuka iz oblasti socijalne zaštite, a zaposlenima u dnevnom boravku, dela obuka iz oblasti obrazovanja.
- Zajednički pripremiti i distribuirati liflet s informacijama o načinima pružanja dodatne podrške deci u obrazovanju i u socijalnoj zaštiti, namenjen zaposlenima u školama, odnosno stručnim radnicima u dnevnim boravcima radi unapređivanja međusobnog razumevanja i mogućnosti saradnje (MNTPR i MINRZS).
- Sprovesti istraživanje na većem uzorku dnevnih boravaka radi dolaženja do pouzdanijih zaključaka o obuhvatu dece obrazovanjem i specifičnijim razlozima odustajanja i/ili neuključivanja dece u sistem obrazovanja. Ispitivanjem bi bilo korisno obuhvatiti roditelje radi dodatnog istraživanja razloga napuštanja ili odustajanja od školovanja.

Preporuke za unapređenje rada u okviru usluge dnevni boravak i/ili saradnja sa školama

- Kako su najčešći vidovi saradnje (međusobne posete, korišćenje prostora i sl.) u vreme pandemije prvi izostavljeni, potrebno je razmotriti mogućnosti očuvanja i pronalaženja novih načina i oblasti saradnje sa školama u okruženju, koje bi mogli da doprinesu unapređenju kvaliteta života dece i njihovom uspešnijem uključivanju u učenje.
- Za decu korisnike dnevnog boravka, koja su istovremeno učenici škola za decu sa smetnjama i teškoćama, priprema se individualni plan usluge (IPU) na osnovu procene potreba i individualni obrazovni plan (IOP2) na osnovu sačinjavanja pedagoškog profila.
- Potrebno je usaglasiti rad na proceni potreba deteta u okviru socijalne zaštite (CSR-a / dnevnog boravka) s procesom izrade pedagoškog profila u školi:
- Kao jedan od načina unapređenja vidova i obila saradnje, na nivou lokalne samouprave organizovati sastanke direktora škola i rukovodilaca dnevnog boravka. Promovisati potpisivanje protokola o saradnji između škole i dnevnog boravka za decu sa smetnjama i invaliditetom radi usaglašavanja postupka donošenja analognih dokumenata (IPU i IOP2) za isto dete u okviru dva sistema i ostvarivanja sinhronizovane podrške detetu/učeniku. Na taj način skratilo bi se vreme potrebno za odvojenu pripremu zajedničkih delova dokumenata i obezbedilo učešće stručnih lica značajnih za dete iz oblasti socijalne zaštite odnosno obrazovanja u njihovoj pripremi.
- U slučaju dužeg trajanja pandemije preko donatorske zajednice organizovati aktivnosti prikupljanja sredstava za nabavku tehničke opreme deci u dnevnim boravcima (tablete s internet vezom), neophodne za pružanje podrške u slučaju produženog trajanja pandemije ili obezbediti privremeno izdavanje tehničke opreme na korišćenje tokom trajanja pandemije.

Opremiti:

- Dnevne boravke za decu sa smetnjama i invaliditetom koja su obuhvaćena obrazovanjem tabletima s većim ekranima pogodnim za prezentovanje namenski osmišljenih sadržaja prilagođenih potrebama dece.
- Dnevne boravke za decu s problemima u ponašanju i iz porodica u riziku mobilnim telefonima s internet vezom radi lakšeg praćenja nastave i pružanja podrške u praćenju nastave.
- U slučaju dužeg trajanja pandemije u saradnji s lokalnom samoupravom (kriznim štabom) obezbediti dnevnim boravcima za decu s izraženim intelektualnim teškoćama i višestrukim smetnjama dozvole za nastavak rada u slučaju ograničavanja kretanja (MINRZS).

3. Predah smeštaj

Prikaz usluge predah smeštaj kraći je od prikaza ostalih usluga socijalne zaštite iz nekoliko razloga koji se tiču obima i specifičnosti informacija koje su mogle da se prikupe:

- Rasprostranjenost usluge predah, koja je započela da se razvija uz podršku donatora (i iz sredstava IPA fondova) i kasnije transfera namenskih sredstava za najnerazvijenije opštine, preko projekta Razvoj usluga socijalne zaštite za decu s teškoćama u razvoju i njihove porodice (2011–2013) uglavnom se smanjivala (*Mapiranje*, 2018, str. 42) od uvođenja do danas. Pregled rasprostranjenosti usluge predah u *Mapiranju* za 2018. (objavljenom u septembru 2020) pokazuje trend smanjivanja broja jedinica lokalne samouprave u kojima se usluga pruža i to s 11 u 2012, zatim devet u 2015. na samo u šest jedinica lokalne samouprave u 2018. godini.
- Ova usluga nadovezuje se na uslugu dnevnog boravka, tako da svi pružaoci s kojima je obavljen intervju pružaju i uslugu dnevnog boravka istim korisnicima (najčešće preko 18 godina) dok su programske aktivnosti relativno slične, te dobijene informacije imaju više ulogu dopune već predstavljene analize kroz uslugu dnevnog boravka. Samo jedan od intervjuisanih pružalaca (licenciran 2019) ima veliki prostorni kapacitet, dobro je opremljen i dostupan je i deci (mladima i odraslima) koja nisu korisnici njihovog dnevnog boravka. Tokom intervjua, rukovodioci svih predah smeštaja imali su teškoća s razdvajanjem informacija koje se odnose na usluge dnevnog boravka od usluga predah smeštaja.
- Nije dostavljen nijedan potpuni program rada, ali su dva pružaoca dostavila „režim dana“ (druga „dnevni raspored aktivnosti“) i deo izveštaja o realizaciji ove usluge s pregledom zadovoljstva korisnika.

Opšti podaci o pružiocima i deci, profil korisnika i resurs pružalaca

Od sagovornika su traženi podaci o korisnicima za celokupan period tokom 2020. da bi se stekao uvid u uslugu i korisnike. Od jedinog trenutno *licenciranog* pružaoca ove usluge traženi su i podaci o korisnicima i od aprila 2019. kada je otvoren.

Licencirana ustanova *Predah, pri Centru za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju*, ima najveći kapacitet za prijem (do 50 korisnika u luksuznim dvokrevetnim sobama) u okviru velikog uređenog kompleksa koji pruža više vrsta usluga socijalne zaštite. U neposrednom radu s korisnicima na raspolaganju je 35 stručnih lica različitih profesija. Od otvaranja objekta do početka pandemije, polovinom marta, usluge predaha korišćene su neravnomerno, s maksimalno 30 korisnika tokom leta i oko Nove godine.

Prosečno zadržavanje u ovom predah smeštaju bilo je sedam dana, a uslugu je koristilo od otvaranja 77 korisnika od kojih čak dve trećine više puta. Među korisnicima je najviše odraslih i mladih (ukupno 61), dok je dece do 18 godina značajno manje. Od 16 dece polovina nikad nije išla u školu, troje je išlo, ali više ne ide, a petoro dece obuhvaćeno je osnovnim obrazovanjem. Prosek uzrasta korisnika je 24 godine.

Predah smeštaj pri školi za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama i invaliditetom finansira lokalna samouprava. Funkcioniše u objektima dobijenim od gradske uprave na dve lokacije (na obodu grada s 24 i u prizemlju stambene zgrade sa šest ležajeva), s kapacitetom od ukupno 30 korisnika koji, međutim, nikad nisu sasvim popunjeni, prema rečima koordinatora predah smeštaja. Najveća popunjenost je tokom letnjeg i zimskog raspusta, kada roditelji imaju problem s organizacijom brige o deci. Broj stručnih lica predviđenih za rad u predah smeštaju je šest, ali se angažuju u zavisnosti od broja prijavljene dece.

Ovaj predah smeštaj je direktno povezan s decom koja idu u školu, tako da uslugu mogu koristiti sva deca odnosno roditelji, a koriste je najčešće vikendom. Polovina je uslugu koristila više puta. Prosečna iskorišćenost kapaciteta je 15 korisnika istovremeno tokom godine na mesečnom nivou. Od toga bude svega 10% (maksimum dvoje) dece uzrasta do 18 godina koja idu u školu.

Mogućnost korišćenja usluge je pet dana mesečno (120 sati), pa je neki roditelji koriste kontinuirano, raspoređujući sate u skladu sa svojim potrebama. Kako je predah smeštaj dostupan i mladima i odraslima, prosečan uzrast korisnika je 30 godina.

Uslugu najviše koriste porodice s jednim roditeljem, uglavnom samohrane majke (90%).

Ostala tri intervjua obavljena su s tri člana udruženja MNRO sa sedištem u različitim upravnim okruzima u Srbiji.

Prvi intervjuisani član Saveza udruženja MNRO raspolaže s dve četvorokrevetne sobe (muška i ženska soba) s ukupno 8 ležajeva, u prizemlju stambene zgrade koja je u vlasništvu grada, a usluga se, prema potrebama roditelja, koristi vikendom. S korisnicima radi sedam stručnih lica. Rukovodilac kao važne resurse predah smeštaja navodi dvorište preuređeno u parkić, baštu u kojoj se deca bave sadnjem cveća, sportske terene i hol sa spravama za edukaciju psihomotorike. Ovaj pružalac ima i uslugu ličnog pratioca. Roditelji imaju razvijen odnos poverenja jer usluga boravka postoji već 14 godina. Od 18 korisnika usluge tokom 2020. samo je troje dece uključeno u obrazovni sistem. Dvanaest korisnika uzrasta preko 18 godina pohađalo je neki vid obrazovanja, ali ga više ne pohađa, a tri nikada nisu bila obuhvaćena obrazovanjem. Prosečni uzrast korisnika predah smeštaja je 30–31 godina. Uslugu dominantno koriste zaposleni roditelji srednjih godina.

Drugi član udruženja MNRO pruža uslugu predah smeštaja u vidu produženog vikenda. Finansira ga već nekoliko godina lokalna zajednica preko namenskih sredstava, kao pilot-program koji se nudi od juna do oktobra i fleksibilno tokom godine u skladu s potrebama roditelja

koji su dugogodišnji korisnici dnevnog boravka, jedinog u širem okruženju. Naš sagovornik naglašava da je usluga veoma skupa zbog potrebe za dodatnim angažovanjem licenciranih radnika, ali da lokalna samouprava (grad) izlazi u susret potrebama roditelja koji koriste dnevni boravak. Pored finansiranja rada, JLS omogućava i korišćenje fiskulturne sale gradskog sportskog centra uz najavu tokom dana. Po rečima rukovodioca, dnevni boravak je opremljen senzornom sobom i hidromasažnom kadom, tako da je na raspolaganju i predah smeštaju. Usluga se pruža od petka po podne do nedelje ujutru kao produženi dnevni boravak za uzraste od 7 do 40 godina. Kapacitet privremenog smeštaja je jedna soba s pet ležajeva s paravanima, a s decom neposredno radi 10 stručnih lica (Podaci o broju korisnika usluga predaha po uzrastima nisu dostavljeni. Izneseni podaci su dobijeni samo na osnovu intervjua.). Kada radi, predah smeštaj koristi od sedmero do 10 dece koja pohađaju školu za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i dnevni boravak. Prosečan uzrast korisnika usluge je između 18 i 25 godina.

Treći član udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama MNRO koji pruža uslugu dnevni boravak i uslugu predah smeštaj, funkcioniše u dobro opremljenom objektu od 800 kvadratnih metara, finansiranom od strane građana, s dvorištem u kome su letnja učionica, igralište i sportski teren, koji dele s vrtićem. Uslugu predah smeštaja finansira grad projektno u okviru unapređenja usluga socijalne zaštite od 2018. godine. Kapacitet smeštaja je 12 ležajeva. Sa korisnicima radi šest stručnih lica. Usluga se ostvaruje pretežno vikendom, ali i dnevno i poludnevno (bez noćenja). U 2020. bilo je 13 korisnika ove usluge. Iz preuređene tabele korisnika koja je dostavljena ne može se sagledati precizan broj dece do 18 godina koja su koristila uslugu, sem da je dvoje korisnika obuhvaćeno obrazovanjem. Četiri korisnika mlađa od 15 godina koristila su celodnevni boravak u predah smeštaju bez spavanja. Prosečan uzrast korisnika prelazio je 25 godina. Iz izveštaja za 2019. vidi se da su uslugu najčešće koristile porodice slabijeg materijalnog stanja. Koristi se u više navrata.

Programske aktivnosti i organizacija rada

Predviđene programske aktivnosti za sve usluge smeštaja, pa i za ovu uslugu, date su objedinjeno u Pravilniku iz 2019. (čl. 29–30. i 32) s tim što se, prilagođavaju karakteristikama korisničke grupe, kapacitetima korisnika, individualnom planu usluge i podrazumevaju individualne i grupne pristupe.

Iz intervjua s predstavnicima pružalaca usluge, nedeljnog rasporeda aktivnosti, dnevnog režima aktivnosti i dostavljenih izveštaja može se steći okvirni uvid u organizaciju aktivnosti u predah smeštajima. Jasnija slika programskih aktivnosti može se dobiti samo na dva mesta, čiji su rukovodioci dostavili nedeljni i dnevni režim aktivnosti i delove izveštaja o vrednovanju usluge. To su *licencirana Ustanova 'Predah', pri Centru za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine*

ometene u razvoju i Predah smeštaj trećeg člana Udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama MNRO.

U dostavljenom materijalu i delovima dokumenata može se uočiti smenjivanje programskih aktivnosti usmerenih na zadovoljavanje osnovnih životnih potreba (ishrana, odevanje, higijena), osiguranje bezbednosti dece i prijatnog okruženja i aktivnosti usmerenih ka razvijanju i očuvanju potencijala (individualni tretman u senzornoj sobi, sali i slično), ali i grupne aktivnosti u tematskim radionicama, zabava i odmor.

Organizovan najčešće tokom vikenda, predah smeštaj pruža i širi spektar situacija u kojima se mogu razvijati i učvršćivati veštine koje vode zadovoljavanju osnovnih potreba i osamostaljivanju deteta sa smetnjama u razvoju, kroz pripremu za spavanje, obavljanje jutarnje higijene, raspremanje prostora, veštine samoposluživanja (tri obroka). Ova usluga se, međutim, retko koristi i uglavnom kratkotrajno.

„Kad je dete došlo kući posle tri dana imali smo dobit u njegovom razvoju jer je naučio da skine svoju obuću i ostavi je na za to predviđeno mesto. To do tada nije radio. Bez problema je odlazio sa mnom u kupatilo da operemo zube. Tu nam je bila najveća dobit jer smo godinama imali problem da mu peremo zube... Naše dete je gojazno i zbog terapije stalno gladno. Mi imamo problem da ga uobročimo jer mu popuštamo i dajemo da jede kad hoće... U Predahu su uspeli da ga uobroče i pravilno hrane tako da se on po povratku neko vreme pridržavao satnice za obroke i u naučeno vreme tražio da jede. Drugi put je ostao u Predahu najduže (dve nedelje). Vratio se nasmejan, nekako zreliji. Njegov govor se popravio. Koristio je češće rečenice od dve reči. Pokušavao je da nam ispriča kako mu je bilo.“

Iskustvo porodice korisnika usluge Predah nega u okviru Ustanove, deteta koje je tri puta koristilo uslugu

Iz dostavljenog dnevnog rasporeda aktivnosti *Predah smeštaja trećeg člana Udruženja za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim osobama MNRO* može se zapaziti smenjivanje grupnih i individualnih aktivnosti; usmerenih (radno-okupacionih, sazajnih, likovnih, muzičkih, sportskih) i slobodnih, tj. po izboru korisnika; usvajanje veština samoposluživanja; izlazak u dvorište; briga o sebi, sada proširena i na pripremu i odlazak na spavanje i slično.

U izveštaju o realizaciji usluge predah za prethodnu godinu nalaze se sažeti objedinjeni rezultati, od kojih između ostalih i:

- „Povećani emotivni kapaciteti korisnika: korisnici su emotivno stabilniji, pokazuju veći stepen razumevanja potreba drugih osoba u grupi, što je pozitivno uticalo na lični razvoj korisnika.
- Povećani kapaciteti za osamostaljivanje: korisnici su samostalniji u vođenju brige o sebi i prostoru u kom borave, što uključuje obavljanje svakodnevnih kućnih poslova; takođe je povećan stepen uspostavljanja osnovnih higijenskih navika (samostalno kupanje,

umivanje, samostalno obavljanje higijene posle korišćenja toaleta, samostalno oblačenje, pospremanje spavaone, trpezarije, pranje sudova, pospremanje radnog prostora i briga o ličnim stvarima).“

- „Povećani kapaciteti za samozastupanje: korisnici su imali mogućnost izbora, kao i podršku da izraze svoje potrebe, što je rezultiralo povećanjem samopouzdanja i samoinicijative (davali su predloge za izbor jelovnika, rasporeda dnevnih aktivnosti, teme aktivnosti, izbora muzike, programa na TV-u) i slično“.

„Aktivnosti se organizuju prema dnevnom i nedeljnom rasporedu i IPU, bez obzira na to da li dete ide ili ne ide u školu, jer to nije sama svrha predah smeštaja i ne podrazumeva se, sem ukoliko roditeljima dece s očuvanim funkcijama nije značajno da i dalje pomalo vežbaju slova kada su u Predahu. To se odvija individualizovano, ukoliko roditelj kao član komisije za pripremu IPU to istakne i naglasi.“

Rukovodilac usluge Predah nega u okviru Ustanove

Ako se uzme u obzir da su korisnici predah smeštaja većinom ista deca koja su korisnici i dnevnog boravka i koja u najvećem broju ne idu u školu, može se reći da ove aktivnosti doprinose razvoju njihovih potencijala.

U intervjuima s ostala *tri pružaoca usluge predah* bilo je teško razdvojiti programske aktivnosti koje se sprovode u dnevnom boravku i u predah smeštaju. Usluga predah nadovezuje na uslugu dnevnog boravka i koristi se prema potrebi roditelja u različitim situacijama. Prioritet u korišćenju ove usluge svuda ima urgentnost situacije u kojoj se dete i/ili porodica nalazi, npr. bolest roditelja, smrtni slučaj, porodične obaveze i slično.

Prakse ova tri pružaoca delimično se razlikuju:

Jedan od rukovodilaca, istovremeno i stručni radnik, navodi tri grupe programskih aktivnosti za uslugu predah, ali ih ne konkretizuje. Izdvaja da su „aktivnosti za (malobrojnu) decu koja idu u školu više usmerene na praćenje plana i programa i izradu domaćih zadataka (čitanje i pisanje), što se dešava i u radu dnevnog boravka“. Isti rukovodilac kao aktivnosti navodi i posete prodavnicama, obilaske pijaca, koje su „prioritetno usmerene na ostvarivanje obrazovnih funkcionalnih ciljeva, u vezi s baratanjem novcem, komunikacijom i razvojem govora“. Tematske dnevne radionice koje se organizuju kao i u dnevnom boravku u vezi su sa snalaženjem u vremenu i prostoru, pripremi lakih obroka i razvijanjem samostalnosti. U njih se deca uključuju u skladu sa svojim individualnim planom podrške. Kao značajan deo socioedukativnog programa navode se i dvodnevni i četvorodnevni izleti.

Ostala dva rukovodioca napominju da je organizacija rada u predah smeštaju dominantno usmerena samo na individualne potrebe korisnika, posete, obilaske, odvođenje dece na časove

(npr. plivanja) na koje inače odlaze s roditeljima. Radionice i drugi grupni oblici rada ne organizuju se najčešće tokom produženog vikenda.

Većina intervjuisanih ističe da je *jedna od osnovnih potreba dece sa izrazitim smetnjama u funkcionisanju koja (više) ne idu u školu da budu u društvu vršnjaka, a ostvaruje se za ovu decu samo u dnevnom boravku i predah smeštaju.*

Saradnja s obrazovnim sistemom i drugim akterima u lokalnoj zajednici

Tri pružaoca usluge predah ne pominju saradnju s obrazovnim sektorom, niti lokalnom zajednicom u okviru rada predah smeštaja, već samo organizaciju rada usmerenu na individualne potrebe korisnika, koje se zadovoljavaju u dogovoru s roditeljima.

Ostala dva pružaoca kada je reč o saradnji s obrazovnom ustanovom ili ustanovom u lokalnoj zajednici, govore dominantno o radu u dnevnom boravku, pa se podaci iz ovog dela intervjua mogu razumeti kao dopuna i potvrda podataka o organizaciji aktivnosti i saradnji u okviru usluge dnevni boravak.

„Postoji saradnja sa školama koje deca pohađaju, ali se *odvija u okviru dnevnog boravka*. Nas prepoznaju kao konkurente a ne kao saradnike. Čujemo se s nastavnicima i roditeljima. Saradnja je uglavnom nezvanična, nije formalizovana“, napominje jedan od rukovodilaca, angažovan i kao stručni radnik. Ista osoba u vezi s pripremama IOP-a navodi da se stručni radnici u školu pozivaju kao izvor informacija jer dobro poznaju decu. Kao razliku predah usluge u odnosu na uslugu dnevnog boravka navodi saradnju s pozorištem, bioskopom, posete ustanovama kulture u mestu i okruženju. Najviše se saraduje s predškolskim ustanovama u formi međusobnih poseta, sa školama u okviru vannastavnih aktivnosti (obeležavanje značajnih datuma i praznika i Dečje nedelje), srednjim stručnim školama, nevladinim organizacijama, društvom učitelja i lokalnom bibliotekom, bioskopom, članicama saveza udruženja MNRO. „Saradnja se u principu odvija *putem ličnih kontakata... Mada, generalno, ne postoji saradnja predah smeštaja sa školama, mi saradujemo direktno s roditeljima u vezi predaha*“, sumira na kraju ovaj rukovodilac.

Drugi predstavnik usluge predah takođe navodi da saradnja postoji samo u okviru dnevnog boravka sa „saradljivim učiteljima i nastavnicima koji se obraćaju i traže pomoć u vezi s radom s decom sa smetnjama i invaliditetom, prepoznajući stručne radnike boravka kao važan izvor informacija o radu i deci“. Na inicijativu saradnika udruženja za pomoć MNRO, organizuju se stručni seminari na koje se pozivaju nastavnici iz škola koje deca pohađaju. Ipak, saradnja je neformalna, a protokoli o saradnji sa školama nisu potpisani.

Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja

Svih pet pružalaca prestalo je s radom polovinom marta 2020. godine. Samo u jednom objektu je usluga predah smeštaja u vreme ograničenja kretanja postojala, svedena na hitan prijem. Dva pružaoca usluge predah smeštaj započela su s redovnim prijemom korisnika od juna u skladu s potrebama roditelja i radila tokom leta.

Tokom vanrednog stanja četiri pružaoca održavala su uglavnom telefonski kontakt s porodicama svojih korisnika i korisnicima: pružana je psihosocijalna podrška, održavan kontinuitet u komunikaciji s decom i osluškivane potrebe roditelja. Pored toga, posredovano je u obezbeđivanju dozvola za šetnju i izlazak (neograničeno kretanje za roditelje dece s autizmom), dostavljane su namirnice po kućama, obezbeđivana su i dostavljana sredstva za higijenu, maske, hrana i lekovi, a tamo gde je bilo neophodno (kod roditelja starijih od 65 godina), deca su izvođena u šetnju.

Kako su korisnici isti kao i u dnevnom boravku, u jednom od predah smeštaja, rad dnevnog boravka odvijao se na daljinu. Roditeljima su prilagođavane instrukcije i dostavljan materijal za rad.

Potrebe za podrškom

Iskazane potrebe za podrškom odnose se prevashodno na teško dostizanje standarda neophodnog da bi se usluga mogla licencirati. Svi sem jednog sagovornika (Ustanove socijalne zaštite s uslugom predah) pominju da je usluga skupa, da je teško ispuniti minimalne strukturne standarde u pogledu prostora i licenciranog kadra i slično. Pored toga napominju da je usluga potrebna, da interesovanje postoji, kao i da su liste čekanja dugačke i da ima „mnogo registrovanih lica sa smetnjama i invaliditetom, skrivenih po kućama, koji ne izlaze i nisu upućeni u dostupne usluge u zajednici“ (koordinator dnevnog boravka i usluge predah na jugu Srbije).

Iako pomoćnik direktora ustanove socijalne zaštite sa uslugom predah ne navodi bilo kakvu potrebu za podrškom, ističe da:

„Postoje interesovanje, oprez i nepoznavanje usluge. Od 100 zainteresovanih samo polovina je koristila uslugu, od otvaranja u aprilu 2019. do objave vanrednog stanja.“

Pored navedenog, iskazane su potrebe za obukama u vezi sa stresom i sagorevanjem na poslu, kao i za inovacijama iz oblasti edukativne podrške deci – tableti s većim ekranima pogodnim za postupno prezentovanje namenski osmišljenih sadržaja i vežbi.

Zaključci

- Svih pet pružalaca usluge predah obuhvaćenih analizom pružaju i uslugu dnevnog boravka svojim korisnicima, zasnovanu na međusobnom poznavanju i poverenju između roditelja i pružalaca usluge, pa i zaključci imaju ulogu dopune zaključaka kojih se odnose na uslugu dnevnog boravka koja je neposrednije povezana sa obrazovanjem,
- Dva od pet pružalaca usluge predah u okviru rada dnevnog boravka ostvaruju profesionalnu, mada neformalnu saradnju sa školama koje deca pohađaju. Stručni radnici boravka prepoznati su kao izvor informacija o deci prilikom pripreme IOPa u školi koju dete pohađa; a u drugom slučaju, kao resurs za pomoć u radu s decom sa smetnjama i invaliditetom, i organizator stručnih seminara na koje se pozivaju nastavnici iz škola koje deca pohađaju.– Samo je jedan licenciran pružalac ove usluge s odličnim resursima i velikim kapacitetom do 50 korisnika. Ostali se finansiraju preko projekata ili uz podršku lokalne samouprave, imaju manje kapacitete i oslanjaju se na resurse dnevnog boravka.
- Prosečan uzrast korisnika ove usluge, kao i kod dnevnog boravka, jeste iznad 18 godina (oko 25 godina).
- Procenat dece obuhvaćene obrazovanjem veoma je mali: od 10 do 15% od ukupnog broja korisnika.
- Usluga se najčešće koristi vikendom, češće tokom letnjeg i zimskog raspusta, kada roditelji nemaju gde da ostave decu dok su na poslu, ali se i fleksibilno prilagođava potrebama roditelja.
- Ne postoji preovlađujući profil porodica koje koriste uslugu predah.
- Porodica koja je već jednom koristila uslugu u većem broju slučajeva će je ponovo koristiti.
- Predah smeštaj pruža širi spektar programskih aktivnosti za razliku od dnevnog boravka i to za osamostaljivanje, sticanje higijenskih navika, pa i napredak u govoru kroz pripremu za spavanje, obavljanje jutarnje higijene, raspremanje prostora, češće uvežbavanje veština samoposluživanja van porodice, posebno ukoliko se usluga predah češće ili dugotrajnije koristi.
- Dva predah smeštaja organizuju po potrebi i individualne vežbe za očuvanje grafomotorike, a neki i izlete i ekskurzije.
- U dva predah smeštaja organizuju se samo aktivnosti usmerene na individualne potrebe korisnika.
- Potreba dece sa izrazitim smetnjama u funkcionisanju koja (više) ne idu u školu da budu u društvu drugih, ostvaruje se sem u porodici, samo u dnevnom boravku i predah smeštaju.
- Saradnja u vezi s uslugom predah ostvaruje se uglavnom samo s roditeljima. Ostali oblici saradnje ostvaruju se s institucijama kulture radi organizovanja slobodnog vremena i

korišćenja kulturno-zabavnih sadržaja u skladu s potrebama i interesovanjima korisnika u ustanovi i izvan nje.

- Prijem korisnika tokom vanrednog stanja u predah smeštaju obustavljen je do juna, sem u hitnom slučaju kod jednog pružaoca, posle čega je tokom leta nastavljen regularan rad uz mere opreza.
- Potrebe učesnika istraživanja odnose se na snižavanje visoko postavljenih standarda usluga što onemogućava licenciranje, kao i potrebe za obukama u vezi sa stresom, sagorevanjem na poslu i inovacijama u radu s decom s intelektualnim teškoćama.

Preporuke

- Inicirati susrete predstavnika pružalaca usluge dnevni boravak koji najčešće pružaju i usluge predah smeštaja istim korisnicima, s Republičkim zavodom za socijalnu zaštitu radi nastavka uređivanja standarda kvaliteta socijalnih usluga odnosno razmatranja načina obezbeđivanja podrške u dostizanju strukturnih standarda (obezbeđivanje propisanih uslova vezanih za prostor, opremu, broj zaposlenih stručnih lica).
- Inicirati promovisanje usluge predah radi povećanja korišćenja postojećih kapaciteta licenciranog pružaoca ove usluge preko dnevnih boravaka na teritoriji lokalne samouprave, zatim MINZSP medijskim predstavljanjem i afirmisanjem mogućnosti pružanja dodatne podrške osamostaljivanju, sticanju higijenskih navika i razvoju potencijala deteta tokom višednevnog boravka van porodice.
- Proširiti spektar stručne saradnje pružalaca usluge dnevni boravak i predah smeštaja sa školama koje deca pohađaju na oblast profesionalne razmene znanja (stručni seminari o radu sa decom sa smetnjama u razvoju i invaliditetom) i informacija o deci prilikom pripreme IOP-a u školi koju dete pohađa.

5. Sigurne kuće, prihvatilišta za žene žrtve nasilja i njihovu decu

Usluga smeštaja u prihvatilište za žrtve nasilja u porodici usmerena je ka uspostavljanju neodložnog osećanja sigurnosti, podizanju kapaciteta za samostalan život van domašaja nasilnika i uključivanja u zajednicu. Usluga je specifična i kompleksna s obzirom na to da se realizuje kroz institucionalnu saradnju više aktera – centara za socijalni rad (sigurne kuće) u saradnji s policijom, tužilaštvom, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama, kao i u skladu s individualnim potrebama žrtava porodičnog nasilja koje su korisnice/ci ove usluge. Ostvaruje se kroz programske aktivnosti kojima se, pored aktivnosti usmerenih na zadovoljenje osnovnih životnih potreba, bezbednog okruženja i pravne podrške, mogu realizovati i aktivnosti usmerene na podršku pri školovanju i zapošljavanju (pomoć korisnicama u traženju posla, započinjanju i nastavku školovanja).

Fokus ovog istraživanja bio je usmeren na aktivnosti šire obrazovne podrške namenjene deci koja s majkama borave u sigurnim kućama (Pravilnik, 2019, član 33). U uvodnom delu, pre predstavljanja nalaza ovog istraživanja, dat je kratak pregled

nekoliko opštih podataka o svim sigurnim kućama u Srbiji na osnovu *Izveštaja o sprovedenom istraživanju o položaju i kapacitetima sigurnih kuća u Republici Srbiji* koji je pripremljen početkom 2020 godine.²¹

U skladu s ciljem analize obrazovne situacije dece korisnika usluga sigurne kuće, dalje su prikazani samo oni aspekti rada i aktivnosti kojima se pruža pomoć deci da ostanu uključena ili se uključe u obrazovni sistem tokom boravka u sigurnoj kući.

Opšti podaci o pružaocima i deci, profil korisnika i resursi pružalaca

Od 14 sigurnih kuća koje postoje na teritoriji Republike Srbije, pet poseduje licencu za rad koju izdaje MINRZS, čime se potvrđuje da pružaoci usluga ispunjavaju uslove i standarde za pružanje usluge ženama žrtvama nasilja u oblasti socijalne zaštite. Ukupni kapacitet 14 sigurnih kuća jeste 247 kreveta, a broj zaposlenih neujednačen je i ne može se dovesti u vezu sa smeštajnim kapacitetom. Sve sigurne kuće poseduju osnovnu opremu za rad (računar, štampač, skener), a sopstveno vozilo ima 9 od 14 sigurnih kuća, što je važan resurs zaposlenima i korisnicama jer omogućava lakše funkcionisanje. Izdvojenu prostoriju za majke s bebama ima većina sigurnih kuća.²²

Informacije o uslovima značajnim za rad s decom u ovom istraživanju dobijene su od 13 sigurnih kuća. Na upitnik nije odgovorila samo jedna sigurna kuća koja pruža uslugu urgentnog smeštaja na jednu noć i u okviru čijeg delovanja se ne može ni razmatrati obrazovna podrška deci. U većini sigurnih kuća (11) postoji uređeni prostor u kom se deca mogu igrati, kao i mobilijar u dvorištu za decu predškolskog i mlađeg školskog uzrasta (10).

U pogledu uslova za učenje dece školskog uzrasta, 10 sigurnih kuća raspolaže prostorijom sa stolovima u kojoj deca mogu raditi domaće zadatke i učiti. Sve sigurne kuće imaju TV uređaje (najčešće po dva) a sve osim jedne i računar dostupan korisnicama i deci. Sedam sigurnih kuća ima jedan računar koji mogu koristiti korisnice i deca, dok ostale sigurne kuće imaju dva ili tri računara, a internet veza dostupna je u devet sigurnih kuća.

Biblioteku s primercima školske lektire ima pet sigurnih kuća. Na osnovu prikupljenih podataka, može se uočiti nastojanje da se u najvećem broju sigurnih kuća obezbede minimalni resursi za optimalan boravak dece školskog i predškolskog uzrasta.

²¹ Snežana Stojanović (2020), *Izveštaj o sprovedenom istraživanju o položaju i kapacitetima sigurnih kuća u Republici Srbiji*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd.

²² Isto.

Na osnovu dobijenih podataka od rukovodilaca o korisnicama s decom i deci koja su tokom 2019. i 2020, do trenutka dostavljanja upitnika, boravile u sigurnim kućama, može se primetiti da je u toku 2019. i 2020:

- Relativno ujednačen procenat korisnica istog nivoa obrazovanja boravio tokom obe godine s decom u sigurnim kućama;
- Među korisnicama s decom najmanje je visokoobrazovanih; relativno visok procenat korisnica (oko 60%) jeste bez osnovne škole ili samo s osnovnom školom, što je otežavajuća okolnost u pogledu njihovog uključivanja u svet rada i ekonomskog osamostaljivanja i podrške školovanju dece;
- Broj dece u sigurnim kućama veći je od broja korisnica;
- Nešto više od polovine dece koja s majkama borave u sigurnim kućama jesu deca ranog i predškolskog uzrasta, dok je dece koja idu u školu oko 40%.

Obrazovna struktura korisnica s decom

Kalendarska godina	Korisnice bez osnovne škole	Sa osnovnom školom	Sa srednjom školom	Sa završenom višom/ visokom školom	Ukupan broj korisnica s decom
2019.	77 (27,02%)	94 (32,98%)	99 (34,73%)	15 (5,26%)	285 (100%)
2020. do 1. oktobra	36 (24%)	51 (34%)	52 (34,67%)	11 (7,33%)	150 (100%)
Broj korisnica u oktobru /novembru 2020.	6 (25%)	5 (20,83%)	12 (50%)	1 (4,17%)	24 (100%)

Struktura dece u sigurnim kućama, prema uzrastu

Ukupan broj dece s majkama u sigurnim kućama	Deca do tri godine	Deca od tri godine do polaska u školu	Deca osnovnoškolskog uzrasta	Deca srednjoškolskog uzrasta	Deca van sistema školovanja*	Ukupno
2019.	88 (22,68%)	123 (31,70%)	135 (34,79%)	33 (8,50%)	9 (2,32%)	388 (100%)
2020 do 1.10	61 (34,66%)	52 (29,54%)	51 (28,98%)	9 (5,11%)	3 (1,70 %)	176 (100%)
Broj dece u oktobru/novembru 2020.	12 (42,86%)	9 (32,14%)	5 (17,86%)	1 (3,57%)	1* (3,57%)	28 (100%)

* Sem u jednom slučaju, nije posebno naznačen razlog boravka dece van sistema školovanja

Prema rezultatima prethodno sprovedenog istraživanja o položaju i kapacitetima sigurnih kuća u Republici Srbiji, u polovini sigurnih kuća prosečno vreme boravka korisnica i dece iznosi do mesec dana, u šest sigurnih kuća do tri meseca, a u jednoj sigurnoj kući od šest do osam meseci. Ovdje

se navodi radi upotpunjavanja slike o naporima zaposlenih da stvore uslove za psihološku, socijalnu i obrazovnu podršku deci tokom relativno kratkotrajnog boravka u sigurnoj kući.

U većini sigurnih kuća (12 od 13 koje su učestvovala u ovom istraživanju) školska deca tokom boravka koriste svoje udžbenike i školski pribor. Kada ih ne ponesu sa sobom, zaposleni ih obezbeđuju na više načina: preko škole, kupovinom, preko nadležnog CSR-a (odobravanjem jednokratne novčane pomoći, sredstvima iz fonda za žrtve nasilja, za šta je potrebno vreme), donacijama, iz sredstava lokalne samouprave namenjenih za rad sigurnih kuća; neki preuzimanjem uz pratnju policije ili pozajmicom iz biblioteke odnosno, u krajnjoj liniji, preuzimanjem s interneta.

Jedna od sigurnih kuća nabavci udžbenika i školskog pribora pristupa planski. Prema rečima ispitanice zaposlene u ovoj sigurnoj kući, kompletan školski pribor i školsku opremu obezbeđuju pre polaska u školu, tako da tokom cele godine raspolažu novim priborom, rančevima i opremom za decu koja dođu. Udžbenike nabavljaju iz sigurne dečije kuće, dnevnog boravka ili škola, uz pomoć stručne službe škole.

Programske aktivnosti i organizacija rada

Aktivnosti namenjene deci koja idu u školu

U svim sigurnim kućama sem jedne sigurne kuće organizuje se neki vid obrazovne podrške, a sprovode se i druge aktivnosti za decu. Deca školskog uzrasta *nastavljaju da pohađaju nastavu* kada se s majkama nađu u prihvatilištu za žrtve nasilja u porodici odnosno u sigurnoj kući.

Programske aktivnosti *obrazovne podrške* koje se organizuju i sprovode u sigurnim kućama sastoje se od različitih vrsta pomoći, koje se mogu svrstati u:

1. *Pomoć u učenju;*
2. *Podrška pri upisu u školu ili prelasku u drugu školu tokom boravka u sigurnoj kući;*
3. *Savetodavni rad s detetom i majkom radi prilagođavanja deteta na novu sredinu i osnaživanjem majki za pružanje pomoći sopstvenoj deci.*

1. *Pomoć u učenju* deci sastoji se od pojašnjavanja, preslišavanja, vežbanja i pomoći u izradi domaćih zadataka u 10 sigurnih kuća. Obezbeđuje se svakodnevno u osam sigurnih kuća, a samo u dve sigurne kuće nekoliko puta nedeljno ili kada dete ima potrebu za tim, odnosno u jednoj kada su životna iskustva i predznanja dece udaljena od onih koje ima prosečan učenik. Ova vrsta pomoći obezbeđuje se *individualno* u 11 sigurnih kuća, a ponekad i u paru/grupi u zavisnosti od broja dece koja su smeštena ili pohađaju isti obrazovni nivo. U osam sigurnih kuća pomoć u učenju je *sastavni deo svakodnevnih aktivnosti ukoliko ima školske dece*, ali

dešava se da pomoć za svoju decu zatraže i majke u šest sigurnih kuća, stručni radnici u pet ili sama deca (takođe u pet).

Za ovu vrstu pomoći, većina stručnih sa/radnika koja je popunila upitnik (od 14 od 17) ima dovoljno vremena u toku radnog dana (samo dvoje procenjuje da nema).

Navodeći *teškoće* s kojima se susreću u pružanju pomoći deci u učenju, stručni sa/radnici prepoznaju da im nedostaju znanja i veštine potrebni za:

- Motivisanje dece, formiranje radnih navika, podsticanje pažnje i koncentracije i pružanje podrške deci iz osetljivih društvenih grupa;
- Pomoć u učenju specifičnih predmeta u starijim razredima osnovne i srednjoj školi, kao što su: matematika, fizika, hemija itd.;
- Uključivanje majki u pomaganje sopstvenoj deci u učenju i formiranje realistične slike aktuelnog funkcionisanja deteta u školskoj sredini.

2. *Podrška pri upisu u osnovnu školu* je takođe česta aktivnost u sigurnim kućama (osam sigurnih kuća pruža ovu vrstu podrške). Stručni sa/radnici učestvuju po potrebi u svim fazama procedure upisa, pružajući pomoć majkama u prikupljanju dokumentacije, zakazivanju sistematskog pregleda za decu, pripremi i/ili praćenju na testiranje, do dogovora s učiteljicom, poseta školi i obezbeđivanju udžbenika i pribora. Nešto ređe pomaže se i *pri upisu u srednju školu* (u svega pet sigurnih kuća), savetovanjem pri izboru škole, kontaktiranjem direktora ili stručne službe, pomaganjem u prikupljanju dokumenata, ali i u obezbeđenju internatskog smeštaja ukoliko je srednja škola van mesta u kom se nalazi sigurna kuća.

Pored navedenog, prilagođavanje na promenu škole, kada to situacija nalaže, takođe čini deo aktivnosti stručnih sa/radnika (u osam sigurnih kuća). Oni uspostavljaju kontakte sa učiteljicom / razrednim starešinom, zaposlenima u stručnoj službi škole i prate adaptaciju deteta na novu sredinu, posebno tokom prvih dana, a bave se i podrškom posredstvom 3. *savetodavnog rada s detetom i majkom, motivisanjem i ohrabrivanjem deteta*.

Od ostalih aktivnosti u vezi sa školovanjem dece, stručni sa/radnici navode da su učestvovali u: pripremi IOP-a na poziv škole koju dete pohađa obezbeđivanjem informacija za pedagoški profil deteta, u pripremama za polaganje završnog ispita pravljjenjem „probnih mini-testova“, organizovanjem dodatnih časova, podsticanjem na redovno pohađanje i praćenje pripreme nastave u školi, saradnji s IRK i odlaskom na individualne i roditeljske sastanke, kao i uključivanjem studenata u pomoć deci u učenju i podsticanju na uključivanje u vannastavne aktivnosti (sport, muzika...).

Stručni sa/radnici u većini sigurnih kuća pružaju pomoć u učenju deci školskog uzrasta kroz svakodnevni rad prilagođavajući se individualnim potrebama dece i majki.

Entuzijazam i napor stručnih sa/radnika nailaze na teškoće usled nedostatka kompetencija vezanih za podršku razvoju ličnosti deteta i poznavanja programa pojedinih nastavnih predmeta u starijim razredima, odnosno specifične metodike. Brojne i raznovrsne aktivnosti u kojima učestvuju zaposleni u sigurnim kućama ukazuju na zainteresovanost i osetljivost za probleme s kojima se deca susreću boraveći u sigurnim kućama. Fokus rada sigurnih kuća svakako nije podrška deci u pohađanju škole, ali ma koliko privremena, ova podrška daje doprinos očuvanju regularnih aktivnosti koje čine strukturu dana školske dece.

Aktivnosti namenjene deci do polaska u školu i ostale programske aktivnosti za decu

Najveći broj dece predškolskog uzrasta nastavlja da ide u predškolsku ustanovu tokom boravka u više od polovine sigurnih kuća (u sedam od 13 sigurnih kuća), dok je u četiri sigurne kuće to manje od polovine. Bliži uvid u obuhvat predškolske dece predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem daje podatak dobijen od 15 majki koje su u vreme sprovođenja istraživanja pristale da anonimno odgovore na kratki upitnik namenjen upotpunjavanju slike o obrazovnoj situaciji njihove dece. Odgovori majki upoređeni s dužinom boravka u sigurnoj kući dopunjavaju podatak dobijen od stručnih sa/radnika. Deca koja borave duže od 10 dana u sigurnim kućama bivaju upisana u predškolske ustanove i podržana nizom aktivnosti da se adaptiraju i prebrode ovaj izrazito stresan period.

Stručni sa/radnici svih sigurnih kuća sem jedne sigurne kuće učestvovali su u *posredovanju oko upisa* i pohađanja predškolske ustanove (PU) na različite načine:

- uspostavljanjem kontakta s direktorom i socijalnom radnicom PU;
- sačinjavanjem preporuke za upis;
- prikupljanjem dokumentacije i pomaganjem pri popunjavanju formulara za upis;
- zakazivanjem termina kod pedijatra i praćenjem majke i deteta na sistematski pregled;
- *edukativno-savetodavni rad*. Prema rečima stručnog radnika koji je učestvovao u istraživanju, „sastoji se iz pripreme i podrške deteta i majke tokom faze adaptacije na boravak u vrtiću“;
- polovina stručnih sa/radnika učestvovala je i u praćenju, odnosno *odvođenju/dovođenju dece u vrtić i iz vrtića*.

Upitani o **drugim programskim aktivnostima** namenjenim deci različitih uzrasta koje se sprovode u sigurnim kućama, rukovodioci i stručni sa/radnici navode mnoštvo aktivnosti koje se mogu svrstati u sledeće široke grupe:

- *Sportsko-rekreativne, kreativne aktivnosti*: crtanje, slikanje, bojenje, plastelin, pevanje, igre u prostoriji namenjenoj toj svrsi, igre napolju na spravama, igre loptom, ples, vežbe, posete bioskopu, klizalištu, sportskim događajima, pozorištu (12);

- *Edukativne i tematske radionice*: o porodičnom i vršnjačkom nasilju, gledanje edukativnih sadržaja i razgovor o određenoj temi, podrška majkama o načinima pomoći deci u učenju (7);
- *Savetodavno-motivacione individualne i grupne aktivnosti*: psihosocijalna podrška, razvijanje motivacije i savetodavni rad (6);
- *Aktivnosti namenjene razvoju motorike šake*: korišćenje makaza, pravljenje čestitki, predmeta od papira i drugog materijala (3);
- *Dodatna podrška učenju stranog jezika* (2);
- *Obuka za rad na računaru* (1).

Od 32 aktivnosti, koliko je ukupno navedeno da postoji u svim sigurnim kućama zajedno, 23 su namenjene svoj deci nezavisno od uzrasta; šest se organizuje za decu osnovnoškolskog i predškolskog uzrasta, a dve za starije osnovce i srednjoškolce zajedno.

Trećina aktivnosti u svim sigurnim kućama sprovodi se s majkama, čime se osnažuju njihove roditeljske veštine. Aktivnosti koje se sprovode s njima jesu aktivnosti namenjene razvoju motorike šake, kreativne aktivnosti, psihosocijalna podrška i deo savetodavnog rada.

U jednoj od sigurnih kuća samo za decu koja idu u osnovnu školu postoji mogućnost da uče strani jezik (za drugu sigurnu kuću, u kojoj se takođe organizuju učenje stranog jezika i obuka za rad na računaru, izostaju podaci o uzrastu dece kojima su ove aktivnosti namenjene).

Samo u dve sigurne kuće rukovodioci eksplicitno pominju *kreativne radionice namenjene deci predškolskog uzrasta i mlađih razreda osnovne škole*.

Deca predškolskog uzrasta čine preko polovine ukupnog broja dece u sigurnim kućama, pa su posredovanje i pomoć oko upisa u predškolsku ustanovu i školu značajne aktivnosti stručnih sa/radnika u skoro svim sigurnim kućama. Ostale aktivnosti namenjene deci do polaska u školu uglavnom su *sportsko-rekreativne i kreativne, a u predškolskom periodu to su i aktivnosti namenjene pripremama za pisanje*.

Saradnja s obrazovnim sistemom i drugima akterima u lokalnoj zajednici

Sve sigurne kuće imaju aktivnosti namenjene deci i aktivno održavaju veze s predškolskim ustanovama i školama koje deca pohađaju. U tome, prema odgovorima rukovodilaca, učestvuju prvenstveno stručni sa/radnici u 11 sigurnih kuća, ali i majke dece (u devet) dok se u pet sigurnih kuća u saradnju s obrazovnim sistemom uključuju i rukovodioci. Direktori komuniciraju s direktorima ustanova kojima se obraćaju, dok stručni sa/radnici imaju raznorodnu praksu. Ne može se reći da postoji pravilnost u odgovorima, ali se jednako obraća direktoru, stručnoj službi ustanove, vaspitaču ili učitelju. Pretpostavka je da su to, kao i kod prethodno intervjuisanih pružalaca, usluga svratišta, dnevnog boravka i predah smeštaja, saradljivi pojedinci iz škola u

neposrednoj okolini. Samo u jednoj sigurnoj kući praksa je da se školi prvo mora obratiti majka, pa tek onda stručni radnik sigurne kuće.

Sigurne kuće (12 od 13 sigurnih kuća) dominantno komuniciraju s *ustanovama obrazovanja telefonom*, polovina još i *elektronskom poštom* (6), a druga polovina i posetom ustanovi (6). Na pitanje o uobičajenoj dinamici saradnje (samo jednom kada dete stigne u sigurnu kuću, svakodnevno ili povremeno) dobijen je odgovor da sve sigurne kuće koje rade s decom saradnju ostvaruju povremeno.

Teme oko kojih se saraduje sa školom svuda su bezbednost deteta prilikom dolaska/odlaska iz škole; *redovnost pohađanja nastave* (u 10 sigurnih kuća), *promene u ponašanju deteta* (9); *obezbeđivanje udžbenika ili školskog pribora* (8) i *konsultacije oko pomoći u učenju* (7).

Pored škole i predškolske ustanove, sigurne kuće saraduju, radi pružanja podrške deci u obrazovanju, još i sa: školskom upravom, odeljenjem društvenih delatnosti jedinice lokalne samouprave, gradskim većnikom za socijalna pitanja, razvojnim savetovalištem pri školskom dispanzeru, dnevnim boravkom za decu, lokalnom samoupravom i organizacijama civilnog društva.

Od *ustanova kulture* navode se: lutkarsko pozorište, gradska biblioteka, škola stranih jezika, a pominje se i saradnja sa sportskim klubovima.

Treća grupa s kojom se saraduje jesu, kao i kod ostalih pružalaca, *volonteri*, bilo da se angažuju preko projekata, bilo da su to studenti lokalnih fakulteta.

Na osnovu dobijenih podataka može se primetiti da rukovodioci i stručni sa/radnici sagledavaju teškoće s kojima se deca susreću i nastoje da ostvare saradnju s ustanovama obrazovanja i institucijama u lokalnoj zajednici u nameri da omoguće zadovoljavanje različitih potreba dece. Nisu postavljena pitanja o sadržaju saradnje s ove tri grupe organizacija i institucija ali se iz domena delatnosti mogu pretpostaviti zdravstveni, socijalni i obrazovni problemi dece kojima su se bavili saradjući s njima.

Stručni saradnici svih 12 sigurnih kuća koje *rade s decom*²³ procenjuju da imaju na raspolaganju sve potrebne informacije i kontakte koji omogućavaju uspešno pružanje pomoći deci koja idu u predškolsku ustanovu / školu.

²³ Od 13 koliko je učestvovalo u istraživanju.

Rad tokom pandemije i u vreme vanrednog stanja

Sve sigurne kuće bile su otvorene za prijem žena sve vreme tokom trajanja vanrednog stanja proglašenog usled pandemije kovid-19 i dalje tokom 2020. godine. Deca koja su bila smeštena u devet sigurnih kuća od početka pandemije nastavu su najčešće pratila kombinovano: preko TV (8), onlajn platformi tj. kompjutera/laptop uređaja (5); mobilnih telefona (4); i tako što su nastavnici slali roditeljima SMS ili poruke elektronskom poštom (4). Jedno dete pratilo je nastavu dostavljanjem štampanog materijala iz škole. Samo u jednoj sigurnoj kući tokom pandemije bilo je smešteno dete koje je pratilo nastavu *po individualnom obrazovnom planu*.

Samo dva stručna sa/radnika iz dve sigurne kuće napominju da se *način komuniciranja sa školom* promenio tokom pandemije i to u pogledu povećanja učestalosti saradnje u vezi s obavezama dece i izradi domaćih zadataka.

Manje od polovine stručnih sa/radnika (5 od 17) pominje prepreke, odnosno teškoće u radu sa školskom decom od početka pandemije, pre svega u pogledu nedostatka prostora i tehničke opreme (TV) za praćenje nastave, prilagođavanja na izmenjen način rada škola, ali i nedostatka motivacije dece za školsko učenje.

U dve sigurne kuće u junu 2020. bilo je potrebe za pružanjem podrške korisnicama prilikom upisa deteta u predškolsku ustanovu i školu, što je urađeno preko sajta uz podršku pedagoško-psihološke službe ustanove.

Rukovodioci i stručni saradnici kao svoju *najuspešnijiu praksu* tokom pandemije istakli su obezbeđivanje uslova i pomoći za praćenje nastave na daljinu i omogućavanje nastavka školovanja za svu decu.²⁴

„Teško je deci da se skoncentrišu na ono što je na TV ekranu kada uče na daljinu jer su istovremeno u dnevnom boravku deca koju to ne zanima. Ostale korisnice traže da gledaju TV i ne žele da se toga odreknu u ime nekakvog učenja na daljinu, pa je veoma teško sve to izbalansirati i uskladiti, a deci obezbediti nesmetano učenje.“

Stručni radnik

²⁴ Ostali odgovori su pojedinačni i ne odnose se specifično na situaciju uslovljenu pandemijom sem: ublažavanja anksioznosti u vezi s pandemijom i konstruktivnog organizovanja slobodnog vremena tokom perioda izolacije.

Potrebe za podrškom

„Osposobljavanje za kvalitetniju pomoć deci (niko nije obučen za ovu vrstu rada).“

Stručni radnik jedne od sigurnih kuća

Rukovodioci i stručni radnici u sigurnim kućama iskazali su potrebu za podrškom koja se može svrstati u tri celine koje se odnose na:

I. Edukaciju stručnih sa/radnika iz različitih oblasti rada s decom:

- Rad s decom u situaciji pandemije;
- Veštine i strategije učenja na daljinu;
- Korišćenje platformi za učenje;
- Razvoj i individualne razlike dece;
- Motivacija i učenje (podrška motivaciji za učenje);
- Samostalno učenje i podučavanje veštinama učenja (strategije i tehnike učenja);
- Metode podučavanja;
- Specifičnosti učenja u stresnim situacijama/okolnostima;
- Rad s visoko traumatizovanom decom i onom kojoj je potrebna dodatna podrška u obrazovanju;
- Saradnja s roditeljima;
- Veština roditeljstva;
- Aktivno učešće roditelja u obrazovnoj podršci dece;
- Opšte informacije o nastavnim planovima, programima i ishodima obrazovanja.

II. Proširivanje ljudskih i materijalnih resursa za rad s decom

- Obezbeđivanje boljih materijalno-tehničkih uslova za rad u sigurnoj kući;
- Dogradnja sigurne kuće, proširenje i/ili opremanje namenskog prostora za rad s decom;
- Nabavka didaktičkih sredstava;
- Opremanje sigurnih kuća mobilijarom tamo gde nedostaje, i/ili prostorom za sportsko rekreativne aktivnosti, kao i uključivanje dece u sportske i druge aktivnosti u zajednici tokom boravka u sigurnim kućama;
- Nabavka odgovarajuće tehničke podrške (tableta/telefona, kompjutera) s dostupnom internet vezom;
- Opremanje igračkama, društvenim igrama i sportskim rekvizitima;
- Zapošljavanje većeg broja stručnih radnika za intenzivniji rad s decom;
- Angažovanje učitelja i nastavnika za pojedine predmete u svojstvu: stalno zaposlenog; volontera/saradnika koji bi radili s decom;

- Intenziviranje saradnje sa školama organizovanjem radionica s različitim tematikom u kojima bi učestvovali zaposleni u školama i stručni radnici sigurnih kuća uz pomoć protokola o saradnji.

III. Obezbeđivanje sredstava za:

- Realizaciju novih programa prilagođenih aktuelnom stanju pandemije i obogaćivanje raznovrsnijom ponudom aktivnosti za decu;
- Organizovanje izleta/ekskurzija za decu koja borave u sigurnoj kući;
- Organizovanje aktivnosti sa zajedničkim učešćem majki i dece radi podizanja roditeljskih kapaciteta majki;
- Materijalnu sigurnost majki nakon izlaska iz sigurne kuće.

U pogledu podrške deci, rukovodioci i stručni sa/radnici kao posebno značajno naglašavaju:

- Kontinuitet u pružanju pomoći u učenju deci i nakon izlaska iz sigurne kuće, tj. obezbeđivanje dodatne obrazovne podrške deci u školi;
- Senzibilizaciju zaposlenih u predškolskim ustanovama i školama za situaciju traumatizovane dece;
- Psihoterapijsku pomoć deci, žrtvama nasilja u porodici;
- Uvođenje uniformnog/jednoobraznog programa rada za decu u svim sigurnim kućama.

Značaj dugotrajnije podrške deci koja kratkoročno borave u sigurnim kućama, kao i nedovoljnog međusobnog poznavanja rada obrazovno-vaspitnih ustanova i pružalaca usluga socijalne zaštite jasno se može prepoznati kroz reči jednog od rukovodilaca i jednog stručnog radnika sigurne kuće: „Mi i dalje, nakon 14 godina rada, nailazimo na nastavnike i direktore škola koji ne razumeju problem nasilja u porodici, ne razumeju koliko je deci teško u svemu tome, koji imaju predrasude prema deci koja dolaze iz porodica u kojima se dešavalo nasilje. Smatram da treba ojačati multisektorsku saradnju, senzibilisati zaposlene u obrazovanju o ovoj temi“ (rukovodilac sigurne kuće).

„Smatram da bi nastavno osoblje trebalo intenzivnije senzibilisati za potrebe dece koja su pretrpela traume i koja dolaze s margina socijalnih zbivanja. Naime, neretko su ona diskriminisana, neopažena, dodatno povređivana, te se psihološka patnja nastavlja, samim tim ne postiže se ni uspeh koji bi bio moguć u povoljnijim uslovima. Mislim da bi nastavnom osoblju (u okviru njihovog stručnog usavršavanja) dobrodošao trening o odbacivanju predrasuda prema pomenutim kategorijama i razvijanju prihvatajućeg stava prema njima. Time bi škola postala još jedno bezbedno mesto gde bi se deca osećala zaštićeno i spokojno!“ (stručni radnik sigurne kuće).

Zaključci

- U 13 sigurnih kuća u Srbiji obuhvaćenih istraživanjem postoje minimalni prostorni i tehnički uslovi za rad sa decom korisnicima, a udžbenici i školski pribor dostupni su svojoj deci. Iako sve kuće uspevaju da obezbede deci udžbenike, one se prevashodno snalaze, bez sigurnih načina da dođu do njih.
- Broj dece u sigurnim kućama veći je od broja korisnika.
- Nešto više od polovine dece koja s majkama borave u sigurnim kućama jesu deca ranog i predškolskog uzrasta, dok je dece koja idu u školu oko 40%.
- Iako relativno kratko borave u njima, u svim sigurnim kućama sem jednesigurne kuće organizuju se raznovrsne aktivnosti namenjene pružanju podrške deci za uključivanje u obrazovni sistem, nastavak školovanja i aktivno provođenje slobodnog vremena u skladu s mogućnostima.
- Aktivnosti namenjene deci do polaska u školu jesu posredovanje i pomoć oko upisa u predškolsku ustanovu i školu i priprema za početno pisanje (grafomotorne vežbe), sportsko-rekreativne i kreativne radionice.
- Programske aktivnosti za decu školskog uzrasta dominantno se sastoje od: pomoći u školskom učenju; podrške pri upisu u naredni nivo obrazovanja ili prelaska u drugu školu tokom boravka u sigurnoj kući i savetodavnog rada s detetom i majkom.
- Saradnja u vezi s pripremom pedagoškog profila za dete kome je potrebna dodatna podrška u obrazovanju, a koje boravi u sigurnoj kući, ostvaruje se veoma retko.
- Iako rad na obrazovnoj podršci deci nije prioritet rada sigurnih kuća, rukovodioci i stručni sa/radnici sagledavaju teškoće s kojima se deca susreću i nastoje da ostvare saradnju s ustanovama obrazovanja i institucijama u lokalnoj zajednici u nameri da omoguće zadovoljavanje različitih potreba dece, uključujući i obrazovne potrebe.
- Stručni sa/radnici prepoznaju nedostatak pedagoških kompetencija u radu s decom školskog uzrasta prevashodno u vezi s problemima podučavanja i učenja, motivacije za školsko učenje, pažnju i koncentraciju, nedostatak užestručnih znanja iz pojedinih predmeta.
- Prepoznaje se i nedostatak veština potrebnih za osnaživanje roditeljskih kapaciteta majki i nedostatak volontera iz oblasti obrazovanja.
- Sve sigurne kuće bile su otvorene za korisnice i decu tokom perioda pandemije. Rukovodioci i stručni saradnici kao svoju najuspešniju praksu tokom pandemije ističu obezbeđivanje uslova i pomoći za praćenje nastave na daljinu i omogućavanje nastavka školovanja sve dece.
- Rad s decom u vreme od početka pandemije otežan je ograničenjem u pogledu tehničkih sredstava i veština za praćenje onlajn nastave. Potrebe za podrškom u sigurnim kućama usmerene su na podizanje kompetencija stručnih sa/radnika u sigurnim kućama iz različitih oblasti rada s decom, proširivanje resursa i kapaciteta posebno u pogledu

- obezbeđivanja čvršće i raznovrsnije saradnje sa zaposlenima u školama i uzajamnog poznavanja oblasti rada, zakonske regulative i mogućnosti saradnje.
- Posebno je značajna potreba za prepoznavanjem dece koja borave u sigurnim kućama kao grupe kojoj je potrebna *kontinuirana* dodatna podrška u obrazovanju, a nakon izlaska iz sigurne kuće, savetodavno-terapijski rad.
 - Senzibilizacija zaposlenih u predškolskim ustanovama i školama za situaciju dece traumatizovane porodičnim nasiljem.

Preporuke

- Informisanje i senzibilizacija javnosti o problemima i dodatnim obrazovno vaspitnim potrebama dece koja s majkama borave u sigurnim kućama zajedničkom kampanjom MPNTR-a i MINRZS.
- Uspostaviti saradnju s fakultetima na kojima se obrazuju studenti i studentkinje u oblasti društveno-humanističkih nauka (fakulteti za učitelje / sa master programima za nastavnike, Fakultet političkih nauka, smer socijalni rad i socijalna politika (FASPER), kroz uspostavljanje modela volonterskog rada/prakse za studente/kinje, uz podršku resornih ministarstava.
- Obezbediti finansijska i druga sredstva za poboljšanje i proširivanje resursa sigurnih kuća za rad s decom u skladu s potrebama (uređenje namenskog prostora, opremanje mobilijarom za igru ili uređenje prostora za sportsko-rekreativne aktivnosti) MINRZS.
- Unaprediti postojeće pravilnike o radu sigurnih kuća odredbama od značaja za dobrobit dece, prevashodno onim koje se odnose na postojeće prakse rada s decom u sigurnim kućama, a koje se tiču uređenja: obezbeđivanja podrške pri upisu u predškolsku ustanovu/školu; prelaska u drugu školu tokom boravka u sigurnoj kući; organizacije i načina pružanja pomoći u učenju; procedura nabavke udžbenika i školskog pribora; uključivanja volontera u rad s decom uz osiguranje zaštite podataka o korisnicima. Ojačati povezivanje svih sigurnih kuća formiranjem zvanične mreže podrške uz pomoć MINRZS, radi poboljšanja načina rada mogućnosti i podrške.
- Unaprediti saradnju s ustanovama obrazovanja u okruženju uređenjem odnosa, načina i oblasti komuniciranja potpisivanjem protokola o saradnji; ova preporuka pretpostavlja, kao i kod ostalih analiziranih vrsta usluga, dopunu zakonske regulative u obrazovanju u pogledu saradnje između dva sektora (obrazovanja i socijalne zaštite), odnosno uvođenje člana ZOSOVa koji se odnosi na potpisivanje protokola sa ustanovom socijalne zaštite radi pružanja usklađene podrške deci.

- Organizovati namenske aktivnosti za podizanje svesti studenata društveno-humanističkih nauka (učiteljskih fakulteta i fakulteta koji imaju master programe za nastavnike) o značaju i dobrobitima volonterskog angažovanja na pomoći deci u učenju u sigurnim kućama.
- U saradnji Zavoda za socijalnu politiku i Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, pripremiti zajedničke programe obuka za jačanje kompetencija pružanja pomoći deci u učenju, s temama koje se odnose na podsticanje motivacije za školsko učenje, pažnju i koncentraciju; program za osnaživanje roditeljskih kompetencija; rad s traumatizovanom decom; veštine roditeljstva; veštine i strategije učenja.
- Obezbediti sredstva za kupovinu dodatne opreme za decu (igračke, društvene igre, didaktička sredstva i sportske rekvizite namenjene razvoju dece) uz pomoć lokalne samouprave.
- Obezbediti sredstva za unapređenje tehničkih resursa sigurnih kuća za praćenje nastave (računari/tableti/telefoni) i internet veze, za redovne potrebe a posebno u situaciji produženog trajanja pandemije koja je prouzrokovala drugačije modele praćenja nastave.

VI. Studija slučaja

Ilustracija rada svratišta

N. N. ima 25 godina. Rođen je u šestočlanoj porodici u izolovanom romskom naselju koje ne poseduje komunalne instalacije (vodovod i kanalizaciju), ni uličnu elektromrežu, u slamu na obodu grada, u situaciji izrazitog siromaštva. Danas je on stalno zaposleni vršnjački edukator u svratištu čiji je korisnik bio dugi niz godina. Ostvario je želju da pomaže drugima, na način na koji je pomagano njemu i da postane nezavisan član zajednice s legalnim poslom i redovnim izvorom prihoda. N. N. je nasmejan mladi čovek koji s optimizmom gleda u budućnost. Njegov plan je da se s majkom, s kojom živi, preseli u periferno urbanizovano gradsko naselje na obali Dunava.

Porodica u kojoj se rodio raspolagala je minimalnim sredstvima za život. Otac N. N.-a je odrastao u domu za decu bez roditeljskog staranja, ali je uspeo da završi srednju školu i dobije stalni posao na železnici kao čuvar. Po rečima dečaka: „Bio je spretan čovek, koji je umeo da radi različite poslove, da razvede struju, vodu, zida, kreči, popravlja i zavaruje.“ Koordinatorica svratišta, naglašava da je „bio staložen i vredan, jedan od retkih u naselju koji je radeći dovoljno dugo, uspeo da zaradi penziju. Vidno se razlikovao od miljea u kom je živeo i kome kao da nije pripadao.“ Otac N. N. razboleo se od raka pluća i nakon dužeg perioda bolovanja umro, pre dve godine, u 56. godini. Majka, istih godina, takođe se razbolela od raka i kao težak onkološki pacijent napustila je poslove kojima se bavila, preuzevši muževljevu penziju kada je on preminuo. Brat blizanac je pre pet godina tragično izgubio život. Starija sestra i brat formirali su sopstvene porodice, tako da N. N. živi samo s majkom. Otac je bio uzor i podrška u situacijama donošenja odluka i važna figura za N. N. Majku doživljava kao brižnu i zaštitnički raspoloženu osobu koja se plaši za svoju decu, svesna opasnosti s kojima se kao isključena manjina mogu sresti.

N. N. je zajedno s bratom blizancem već tokom predškolskog perioda pomagao porodici radom u kući i oko nje, sakupljanjem sekundarnih sirovina i čišćenjem šoferšajbni na raskrsnicama u centru grada. U školu je pošao s osam godina jer mu je odložen upis u prvi razred. Tamo je, po njegovim rečima, imao iskustvo isključenosti iz grupe vršnjaka i nezainteresovanosti većine nastavnika. N. N. za sebe kaže da nije bio dobar đak i da školu nije voleo, niti da je na nju gledao kao na nešto važno. Kada je pošao u školu, nije imao ko da pomogne ni njemu, ni bratu, bili su bez knjiga i školskog pribora. „Sad tek shvatam da je škola u stvari bitna. Bitna je da znaš da naučiš da čitaš, srpski i matematika su bitni. Ostalo i ne, istorija i to.“

Prvi susret sa svratištem imao je preko druga koji ga je doveo, objašnjavajući mu da je to organizacija koja pomaže siromašnima. U prvom susretu sumnjičav i nepoverljiv N. N. je odbio da uđe, plašeći se smeštanja u dom. Zaposleni su ispred svratišta zajedno s grupom dece bezuspešno pokušali da mu predstave aktivnosti kojima se bave i da ga motivišu da uđe. Posle

izvesnog vremena, prilikom obilaska grada ponovo se susreću na raskrsnici na kojoj N. N. radi, prepoznaju ga, i nude pomoć u svratištu. Uspevaju da zadobiju njegovo poverenje i nagovore ga da dođe. U svratištu daje broj telefona majke, koju kontaktiraju i objašnjavaju čime se bave i gde N. N. dolazi. Sutradan s njim dolazi i njegov brat blizanac. Nabavljaju mu deo knjiga i opremaju ga školskim priborom. Počinje da ide u školu i radi domaće zadatke uz pomoć vaspitača. „Isto kao što ja sad radim sa decom“, da dobija odeću, obuću, koristi higijenske usluge i redovnu ishranu od tri obroka. U svratište dolazi svakodnevno i ostaje po ceo dan, pre i posle škole. „Proveo sam s njima vreme, kao da su mi mama i tata“, isprva ređe, a zatim potpuno prestaje s radom na ulici. Po sopstvenim rečima, tek u svratištu je naučio da čita i piše. Režim aktivnosti je izgledao tako što su deca koja dođu neko vreme gledala crtani film ili igrala društvene igre, a onda su se pozivala da sednu ukруг uz ponudu pomoći u učenju, izradi domaćih zadataka, ili, ko želi da uči da čita i piše. Bilo je puno volontera koji su takođe pomagali.

Pored toga, u to vreme postojao je program prevencije, koji se sastojao iz crtanja, glume i radionica s temom prevencije bolesti zavisnosti. Okružen pažnjom i brigom, učestvuje u svim aktivnostima: učenju, likovnim radionicama, razgovorima o ponašanju u različitim situacijama, obuci o nenasilnoj komunikaciji i izbegavanju sukoba. „Učili su nas bukvalno sve“, kaže N. N. „Sećam se da su nas učili da ukoliko nam neko na ulici priđe i ponudi slatkiše da uđemo s njim u auto, to nikako ne uradimo.“ Kako se i dalje susreće s pretnjama i verbalnim nasiljem pri povratku kući, obraća se jednom od vaspitača sa molbom da ga nauči da se brani. Uz njegovu pomoć odlazi na kurs aikida, naglašavajući da je bio okružen dobronamernošću i upozoravanjem da veštine koristi isključivo u samoodbrani.

Često s vaspitačima odlazi u šetnje u centar grada, u Mekdonalds, bioskop ili na bazen. N. N. se vezao za jednu od vaspitačica s kojom danas radi. Dok govori o njoj, sa zahvalnošću pominje da im se svima obraćala s „deco“ ili (njemu) „sine“, nudeći hranu, pomoć, savet i podršku. Smatra da je njen odnos prema deci u svratištu ravnoteža nežnosti i zahteva koja izgrađuje odgovorno ponašanje dece i pruža sigurnost istovremeno. Kako nije voleo da ide u školu, ponekad beži iz škole, ali iz svratišta zovu redovno i znaju ko izostaje, pitaju za razloge, beleže i sankcionišu tako što. „Na primer, ne dobiješ slatkiše. Ne može se samo dobrim. Izvestan stepen strogosti je potreban da bi bili bili sigurni u tebe.“ (N. N.)

Kad je završio osnovnu školu, motivisan je da nastavi dalje školovanje u srednjoj školi. N. N., međutim, nije bio voljan da nastavi školovanje, pa mu je ponuđena lista obuka za zanimanja, s predlogom da se ne žuri i da donese odluku koja će njemu lično najviše odgovarati. U razgovoru mu je naglašavana važnost daljeg obrazovanja i mogućnosti uključivanja u svet rada kao alternativa povratku na ulicu i sakupljanju sekundarnih sirovina. Kao prvi korak pre donošenja odluke, ponuđeno mu je da prodaje časopis *Lice ulice* s podrškom u pratnji pri prodaji, uz prepoznavanje nelagode u susretu s novom situacijom. S 15 godina N. N. počinje ponovo da se snalazi na ulici – sada legalno zarađuje, suočavajući se s nepoverenjem ljudi u poreklo novog i

nepoznatog časopisa u njegovim rukama i odbijanjem da ga kupe. Kada je savladao strah, počinje da se bori s odabirom mesta prodaje, plasmanom i privlačenjem kupaca, ponovo uz pomoć vaspitača iz svratišta. Ohrabren informacijom da prodajom pomaže i svratištu, odlučuje da svoju sliku kao prodavca objavi na Fejsbuk profilu uz kratak tekst o svratištu, sebi i nameni novca od prodaje.

Posle tri godine prodaje, dobija ponudu od svratišta da završi kurs za barmena ili konobara, a zatim dobije i posao u socijalnom preduzeću namenjenom deci ulice, kao prvu poslovnu šansu. U razgovoru s roditeljima, s ponosom ističe, dobija ohrabrenje od oca, da ukoliko to zaista želi, uči i bude istrajan. Uz pomoć nastavnika koji dolazi u kafic i obučava ga zajedno s još dvojicom bivših korisnika svratišta u kontekstu u kom će raditi, upornošću i velikom željom da nauči, završava obuku i počinje da radi. „Ja sam bio najbolji na kursu, sve sam naučio, imao sam knjigu, sam sam učio! Kad nisam uspeo da naučim da spremam kafu, rekli su mi: 'Naučićeš, sve si naučio i to ćeš.' Nisam odustao, ja ne odustajem“. Kada se zaposlio, nije to ozbiljno shvatao, pa je upozoren da ukoliko ne bude ozbiljno radio neće dobiti posao, nakon čega je počeo da radi i da zarađuje. U tom periodu je sporadično dolazio u svratište, volontirao i prestao je da radi za *Lice ulice*. Posao mu se dopadao jer su prihodi bili izvesniji nego pri prodaji časopisa. Posle nekoliko godina, ponuđeno mu je da radi u svratištu kao vršnjački edukator, posao koji je želeo kao dete.

N. N. smatra da je u svratištu naučio da bude poštena i dobra osoba. Posao u svratištu je ostvarenje njegovog sna da pomaže drugima i da radi s decom. Kao vršnjački edukator učestvuje u pripremi različitih aktivnosti: planiranju rada, radionicama koje osmišljava i sprovodi, zadužen je za raspodelu hrane i odeće. Poslovi se odmeravaju primereno mogućnostima, u vreme ograničenja kretanja, biva zadužen za manji broj porodica koje neposredno kontaktira i o čijim potrebama u celini, a posebno potrebama dece, vodi računa tokom marta, aprila i maja 2020. godine.

Sebe opisuje kao upornu i vedru osobu koja ne odustaje lako pred preprekama. Odlikuju ga vedrina i izvestan stepen distance prema životnim nedaćama s kojima se susreće. Podršku oca navodi kao veoma značajnu, a svoj optimizam i istrajnost kao nešto što je privlačilo ljude i pomoglo mu u poslovima koje je obavljao.

Danas ima doživljaj da je okružen sigurnošću i dobrotom. Živi i radi u okruženju ljudi iz svratišta u kom je odrastao. Odaje utisak samopouzdanе osobe. Ima samo jednu drugaricu u naselju u kom živi i iz kog namerava da se s majkom preseli u bolje okruženje, teško i brižljivo ušteđenim novcem od svog rada i majčine penzije.

N. N. je jedno od dece koje je uspelo da iskoristi šansu koja mu je u svratištu ponuđena, upravo onu koju je kao cilj svog rada navela u intervjuu jedna od stručnih radnica, vaspitač (specijalni pedagog): „Najveći uspeh mi je kad vidim da je dete postalo svesno svojih kapaciteta, mogućnosti i sposobnosti, da su šanse koje im pružamo, a koje ne bi imali da ne postoji svratište... da su bar jednu tu šansu zgrabili i nekako iskoristili, makar minimalnu.“

Prilog: Pružaoci usluga obuhvaćeni istraživanjem

Svratišta za decu:

Svratište za decu i mlade pri udruženju „Centar za integraciju mladih“ s dve organizacione jedinice u Beogradu (Zvezdara i Novi Beograd)

Svratište za decu i mlade pri Centru za socijalni rad Novi Sad

Svratište za decu Ustanova socijalne zaštite „Prihvatilište za decu Beograd“

Predah smeštaj:

Organizaciona jedinica „Predah“ pri Centru za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju Beograd

Produženi vikend MNRO Bor

Udruženje za pomoć MNRO Leskovac

Udruženje za pomoć MNRO „Tahir Taša Delić“, Novi Pazar

Predah smeštaj pri ŠOSO „Milan Petrović“ u Novom Sadu

Dnevni boravak:

Dnevni boravak pri Udruženju roditelja dece ometene u razvoju opštine Vrnjačka Banja

Dnevni boravak pri Društvu za cerebralnu i dečju paralizu opštine Ivanjica

Ustanova za dnevni boravak dece, mladih i odraslih osoba sa smetnjama u razvoju „Sunce“, Smederevo

Dnevni boravak za decu, mlade i odrasle sa smetnjama u razvoju pri Centru za socijalni rad, Požarevac

Dnevni boravak pri ŠOSO „Milan Petrović“, Novi Sad

Dnevni boravak za decu iz porodica u riziku i za decu s problemima u ponašanju pri Centru za razvoj usluga socijalne zaštite „Kneginja Ljubica“, Kragujevac

Prihvatište za žene i decu žrtve nasilja (sigurne kuće):

Prihvatište za žrtve nasilja u porodici, udruženje Savetovanište protiv nasilja u porodici, Beograd

Prihvatište za decu, mlade i odrasle žrtve nasilja u porodici, zlostavljanja u porodici, zlostavljanja ili zanemarivanja, pri Centru za socijalni rad „Solidarnost“ Pančevo

Prihvatište za žrtve nasilja u porodici, pri javnoj ustanovi Centar za razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite, Vranje

Prihvatište za žrtve nasilja, Centar za razvoj usluga socijalne zaštite „Kneginja Ljubica“, Kragujevac

Prihvatište za žrtve nasilja u porodici, pri Centru za socijalni rad Leskovic

Sigurna kuća Sombor, u okviru Službe za zaštitu i podršku porodice, kao kancelarija Centra za socijalni rad Sombor

Sigurna ženska kuća Zrenjanin, pri Centru za socijalni rad grada Zrenjanina

Sigurna ženska kuća – Prihvatište za žene i decu ugrožene porodičnim nasiljem, deo Centra za socijalni rad grada Novog Sada

Sremska sigurna kuća, pri Centru za socijalni rad „Sava“ Sremska Mitrovica

Sigurna kuća za žene i decu žrtve porodičnog nasilja Niš, osnivač grad Niš

Sigurna kuća Jagodina, radna jedinica Gradskog centra za socijalni rad Jagodina

Sigurna kuća Smederevo, pri Centru za socijalni rad Smederevo

Prihvatište za žrtve nasilja u porodici, pri Centru za socijalni rad Priboj

